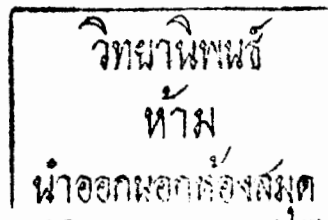


การศึกษาบทบาทของพระเจ้าสุทโธทนะ
ในมหากาพย์พุทธจริตและมหากาพย์เสานทรนันทะ



พระมหาณัฐวุฒิ รอดวงศ์ศา



สารนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาภาษาสันสกฤต
ภาควิชาภาษาตะวันออก
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีการศึกษา ๒๕๔๘

กรรมการตรวจสอบ รหัสวิชา ๓๑๕ ๔๐๗ : SEMINER AND STUDY REPORT

(การสัมมนาและรายงานการศึกษาค้นคว้าเฉพาะบุคคล)

ประธาน	:	อ.ดร.สมบัติ	มั่งมีสุขศิริ
ผู้ควบคุม	:	ผศ.ดร.สำเนียง	เดือนใส
กรรมการ	:	อ.ดร.ชัยณรงค์	กลิ่นน้อย
กรรมการ	:	ผศ.ดร.บำรุง	คำเอก

คำนำ

รายงานการศึกษาค้นคว้าเฉพาะบุคคล เรื่องการศึกษาบทบาทของพระเจ้าสุทโธทนะในมหากาพย์พุทธจริตและมหากาพย์เสานทรนันทะ ซึ่งผู้ศึกษาค้นคว้าได้ใช้หนังสือแปลมหากาพย์ทั้งสองเล่มของ ผศ.ดร.สำเนียง เลื่อมใส เป็นหนังสือหลักในการศึกษาค้นคว้า ซึ่งเนื้อหาในมหากาพย์ทั้งสองเล่มล้วนเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาศาสนาฝ่ายมหายานอย่างมาก ฉะนั้นจึงอยากให้ท่านผู้ใคร่ต่อการศึกษาได้มีโอกาสแสวงหาหนังสือทั้งสองเล่มไว้อ่านเพื่อเพิ่มพูนความรู้ ซึ่งหนังสือทั้งสองเล่มนี้จะไม่สร้างความผิดหวังให้กับท่านเลย

ในการศึกษาค้นคว้าเฉพาะบุคคล เรื่องการศึกษาบทบาทของพระเจ้าสุทโธทนะในมหากาพย์พุทธจริตและมหากาพย์เสานทรนันทะนี้ ผู้ศึกษาได้รับความเมตตาอนุเคราะห์จากท่านผู้ทรงคุณวุฒิและทรงภูมิปัญญาอย่างมากมาย โดยเฉพาะมารดาและคุณตาและคุณยายของผู้ศึกษาที่คอยให้กำลังใจและเสียสละทุนทรัพย์เพื่อการศึกษาโดยตลอด

ในการทำรายงานการศึกษาค้นคว้าของผู้ศึกษาครั้งนี้ขอยกความดีทั้งปวงที่เกิดมีขึ้น ให้แก่ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สำเนียง เลื่อมใส ผู้เป็นทั้งอาจารย์สอนและเป็นผู้ควบคุมรายงานการศึกษาค้นคว้าเฉพาะบุคคลในคราวครั้งนี้ ที่ได้ให้ความกรุณาแนะนำแนวทางและประเด็นสำคัญในการศึกษา อีกทั้งยังสละเวลาที่ไม่ค่อยจะมีมาแนะนำขั้นตอนการศึกษาค้นคว้า ตรวจสอบและแก้ไขเนื้อหาในรายงานการศึกษาค้นคว้าฉบับนี้จนสำเร็จลุล่วงด้วยดี

ขอขอบคุณ อาจารย์ ดร.สมบัติ มั่งมีสุขศิริ ผู้เป็นประธานกรรมการสอบที่กรุณาให้คำแนะนำในการทำรายงานครั้งนี้ และยังกรุณาเป็นประธานในการสอบรายงานครั้งนี้

ขอขอบคุณ อาจารย์ ดร.ชัยณรงค์ กลิ่นน้อย ผู้เป็นดั่งแสงไฟในยามราตรี คอยชี้ช่องทางในการทำรายงานการค้นคว้าของผู้ศึกษาจนสำเร็จสมดังหวัง

ขอขอบคุณ ผศ.ดร.บำรุง คำเอก ผู้ให้ทั้งความรู้และกำลังใจในการการทำรายงานการค้นคว้าของผู้ศึกษาด้วยความห่วงใย

ขอขอบคุณ เพื่อนๆ นิสิต อันได้แก่ พระมหากำธร ทองประคู่ พระมหาโกมินทร์ ธรรมชาติ พระมหาประหยัด ภู่อกุล พระมหาทินวัฒน์ คิคเข้ม คุณปรีชา มโนสกุล ที่ได้ช่วยแนะนำและให้กำลังใจแก่ผู้ศึกษาในการทำรายงานการค้นคว้าครั้งนี้จนสำเร็จ.

พระมหาณัฐวุฒิ รอดวงศ์ตา

๒๐ ตุลาคม ๒๕๔๘

สารบัญ

คำนำ	ก
บทที่ ๑ บทนำ	
- ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
- ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์	๔
- ขอบเขตการศึกษา	๔
- วิธีดำเนินการศึกษา	๔
- แหล่งข้อมูล	๔
- ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๔
บทที่ ๒ ประวัติความเป็นมาและสาระสำคัญของมหากาพย์พุทธจรีตและมหากาพย์เสานทรนันทะ	
- ประวัติความเป็นมาของมหากาพย์พุทธจรีต	๕
- ประวัติความเป็นมาของมหากาพย์เสานทรนันทะ	๖
- ประวัติผู้แต่งมหากาพย์พุทธจรีตและมหากาพย์เสานทรนันทะ	๘
- เนื้อเรื่องย่อมหากาพย์พุทธจรีต	๑๐
- เนื้อเรื่องย่อมหากาพย์เสานทรนันทะ	๒๑
- สาระสำคัญของมหากาพย์พุทธจรีต และเสานทรนันทะ	๒๕
- ความสัมพันธ์ของมหากาพย์พุทธจรีตและเสานทรนันทะ	๒๖
- ลักษณะทั่วไปของมหากาพย์พุทธจรีตและเสานทรนันทะ	๒๗
บทที่ ๓ ศึกษาบทบาทของพระเจ้าศุทโธทนะ	
- ประวัติการสร้างเมืองกปีลวาสตุ	๒๘
- รูปแบบการสร้างเมือง	๒๘
- สภาพทั่วไปของบ้านเมือง	๓๐
- สภาพทั่วไปทางเศรษฐกิจ	๓๒
- สภาพการปกครอง	๓๓
- ประวัติของพระเจ้าศุทโธทนะ	
- ชาติกำเนิดของพระเจ้าศุทโธทนะ	๔๐
- บุคลิก ลักษณะของพระเจ้าศุทโธทนะ	๔๑
- คุณธรรมที่ปรากฏของพระเจ้าศุทโธทนะ	
- ในการเป็นพระราชาบิดา	๔๕
- ในการปกครองประชาชน	๔๕

- บทบาทในฐานะผู้ปกครอง
 - ลักษณะการปกครองบ้านเมืองในกรุงกบิลวาस्त ๔๖
- บทบาทในฐานะพุทธมามกะ
 - การแสดงออกต่อพระพุทธเจ้า ๔๖
 - การมีส่วนร่วมในพระศาสนา ๔๗

บทที่ ๔ บทสรุปและข้อเสนอแนะ

- บทสรุป ๔๘
 - ข้อเสนอแนะ ๔๘
- บรรณานุกรม

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พุทธศาสนา เป็นอีกศาสนาหนึ่งที่มีบ่อเกิดมาจากประเทศอินเดียที่กว้างใหญ่ มีการเผยแผ่ศาสนาออกไปตามพื้นที่ต่างๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศโดยใช้ภาษาสันสกฤตบ้าง ภาษามคธบ้าง หรือบางครั้งก็ใช้ภาษาประจำรัฐหรือแคว้นนั้นๆ บ้าง เพื่อให้เกิดความคล่องตัวในการเผยแผ่หลักคำสอนแต่ส่วนใหญ่ก็ยังคงใช้ภาษามคธเป็นหลัก

ในการเผยแผ่หลักคำสอนของพุทธศาสนาให้แพร่หลายยังนานาประเทศนั้นจำเป็นต้องอาศัยเอกสารวิชาการหลายๆอย่างเช่น พระไตรปิฎก และคัมภีร์ต่างๆ อีกทั้งงานเขียนเกี่ยวกับศาสนา เช่น วรรณกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับศาสนา และวรรณกรรมนี้ก็เป็อีกผลงานหนึ่งในการเผยแผ่พระศาสนาได้เป็นอย่างดีโดยที่ปรากฏแพร่หลายมีทั้งภาษาไทย ภาษาอังกฤษ บาติ และภาษาสันสกฤต

มหากาพย์พุทธจริตและมหากาพย์เสานทรนันทะก็เป็นอีกหนึ่งในผลงานวรรณกรรมทางศาสนาที่มีการเผยแผ่อย่างแพร่หลายนอกจากหลักธรรมคำสอน การจารึกหรือเล่าประวัติของพระพุทเจ้าในอินเดียในอดีตนั้น มีการจารึกในรูปแบบของภาษาที่ชนหมู่มากในอินเดียใช้กัน นั่นก็คือภาษาสันสกฤต เหตุผลก็เพราะว่าผู้แต่งมีความต้องการให้คนอินเดียเรียนรู้เรื่องราวของพุทธศาสนา จึงได้แต่งออกมาเป็นภาษาสันสกฤต เหมือนกับผู้แต่งบางท่านที่ต้องการให้ชาวต่างชาติได้อ่านผลงานของตนในปัจจุบันก็ต้องแต่งเป็นสากล คือใช้ภาษาที่สากลยอมรับและมีคนใช้มาก เช่น ภาษาอังกฤษเป็นต้น เพื่อต้องการให้เข้าถึงผู้อ่านได้มากที่สุด

การที่จะให้วรรณกรรมทางศาสนาควมมีค่าน่าอ่าน ในสมัยนั้นก็ต้องแต่งให้ดูดีสวยงาม เหมาะสมกับสภาพของความต้อการในสมัยนั้น อย่างในอดีตการแต่งประวัติของพระพุทเจ้าก็มีนักกวีหลายท่านได้อาศัยความเป็นกวีของตนนำเอาสิ่งที่ตนต้องการให้คนอื่นได้รู้คือศาสนาพุทธมาแต่งเป็นภาษากวี เช่น มหากวีอัสวโฆษ ก็ได้ใช้ความเป็นกวีของตนแต่งมหากาพย์พุทธจริตขึ้น เพื่อต้องการเผยแผ่เกียรติประวัติของพุทธศาสนา และแต่งมหากาพย์เสานทรนันทะขึ้นเพื่อต้องการให้ผู้ศึกษามองเห็นการเผยแผ่พระศาสนาให้แพร่หลายนั่นเอง ฉะนั้นอินเดียในอดีตจึงมีวรรณกรรมเกิดขึ้นมากมายและวรรณกรรม(วรรณคดี)สันสกฤตก็มีประวัติที่ยาวนาน

วรรณคดีสันสกฤตแบ่งออกเป็น ๔ ประเภท คือ อาคม (คัมภีร์ทางศาสนา) อติหาส (คัมภีร์ทางประวัติศาสตร์และประเพณีที่สืบทอดกันมา) ศาสตร (คัมภีร์วิชาการสาขาต่างๆ) และกาวย (กวีนิพนธ์หรือบทประพันธ์ที่อยู่ในรูปของศิลปะ)^๑

วรรณคดีสันสกฤตต่างๆที่มีอยู่ ๒ ส่วน คือวรรณคดีตันติสันสกฤต กับวรรณคดีพระเวท โดยที่วรรณคดีตันติสันสกฤตมีลักษณะแตกต่างจากวรรณคดีพระเวททั้งในด้านเนื้อหาเจตนาและรูปแบบ กล่าวคือวรรณคดีพระเวทนั้นมีสาระสำคัญที่เป็นเรื่องราวทางศาสนา แต่วรรณคดีตันติสันสกฤตเป็นวรรณกรรมที่เจริญไปในด้านอื่นๆ ทุกด้าน^๒

วรรณกรรมเล่มแรกๆ ของสมัยตันติสันสกฤตนี้ได้แก่นั่งสือหรือคัมภีร์มหากาวย (มหากาพย์) ที่กล่าวถึงเรื่องราวของความกล้าหาญ (Epics) และนิยายโบราณ (Purana)

กวีนิพนธ์เรื่องความกล้าหาญ (Epics) (ประมาณ ๒๕๐ ปี ก่อนพ.ศ. ถึง พ.ศ. ๓๕๐) เป็นกวีนิพนธ์เกี่ยวกับเรื่องความกล้าหาญของสันสกฤตแบ่งออกเป็นชนิดใหญ่ๆ ๒ ชนิด คือ

๑. - อติหาส (Legend) : นิทานที่เล่ากันต่อๆ
- อาชยาน (Narrative) : เรื่องบรรยาย
- ปุราณ (Purana) : นิทานเก่าแก่โบราณ

๒. กาวย หรือนิยาย สรรเสริญวีรบุรุษในราชสำนัก

กวีนิพนธ์ทั้ง ๒ ชนิดแตกต่างกัน คือ อติหาส เน้นความสำคัญในเรื่องเนื้อหามากกว่ารูปแบบ ส่วน กาวยนั้น เน้นความสำคัญทั้งเนื้อหาและรูปแบบ^๓

กาวย ที่เกี่ยวข้องกับบุคคลในประวัติศาสตร์ กล่าวกันว่า เริ่มต้นเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ เมื่อกวีชื่อ พาณ ได้รจนากาวยชื่อ “หฤษฎิต” ซึ่งเป็นกาวยที่กล่าวเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์

ประเภทของกาวยนั้น มี ๒ ประเภท คือ

- (๑) ศรีวยกาวย กาวยเพื่อการฟัง
- (๒) ทฤษุกาวย กาวยเพื่อการดู

กาวยทั้ง ๒ ประเภทนี้ แบ่งออกเป็นชนิดย่อยๆ ได้อีก คือ

ศรีวยกาวย แบ่งออกเป็น ๓ ชนิด

- ๑.) ปทุย (Poetry) - ร้อยกรอง
- ๒.) คทุย (Prose) - ร้อยแก้ว

^๑ สำเนียง เลื่อมใส(ผู้แปลและเรียบเรียง), มหากาพย์พุทธจรีต, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗),

๒ จำลอง สารทัศนิก, ประวัติวรรณคดีสันสกฤต, (กรุงเทพฯ : กาศวิชาวภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๐),

๓ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๔๒

๓.) จมฺปฺ (Champu) - ร้อยแก้วและร้อยกรองรวมกัน

มหากาพย์พุทธจรีต และมหากาพย์เสานทรนันทะ เป็นกวีนิพนธ์ที่เป็นภาษาสันสกฤตที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาที่ท่านมหากวีอัสวโหมยได้รจนาขึ้นเพื่อต้องการจะกล่าวถึงประวัติขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตั้งแต่การประสูติเรื่อยไปจนถึงการเสด็จดับขันธปรินิพพานเมื่อจับเอามหากาพย์พุทธจรีตไปไว้ในกลุ่มของวรรณคดีสันสกฤตแล้ว เราจะเห็นได้ว่ามหากาพย์พุทธจรีต และมหากาพย์เสานทรนันทะต่างก็เป็นเป็นมหากาพย์ชนิด ปद्य+ศรวฺย+กาวยุ ค้วยกันทั้งสองฉบับ เพราะเป็นมหากาพย์ที่รจนาเป็นบทร้อยกรอง เพื่อต้องการใช้ฟัง

มหากาพย์พุทธจรีตได้รับการแปลจากภาษาสันสกฤตเข้าสู่ภาษาไทยโดยผู้ทรงความรู้ความสามารถหลายท่าน เช่นท่านอาจารย์จรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา หรือท่านกรุณา — เรื่องอุไรกุศลาสัย แต่ก็เป็นแปลเพียงบางส่วนของพุทธจรีต ทำให้ท่านผู้ใคร่ต่อการศึกษาวรรณกรรมสันสกฤตขาดความต่อเนื่องในการศึกษาพุทธจรีตที่เป็นภาษาไทยไป

บัดนี้มหากาพย์พุทธจรีตได้รับการแปลและเรียบเรียงเข้าสู่ภาษาไทยอย่างสมบูรณ์ โดยอาศัยความวิริยะอุตสาหะของผศ.ดร.สำเนียง เลื่อมใส ที่ได้แปลและเรียบเรียงจนจบทำให้คนไทยได้รับรู้และเข้าใจมหากาพย์พุทธจรีตได้เป็นอย่างดี ถึงแม้ว่าตนจะไม่ใช่ภาษาสันสกฤตก็ตาม ซึ่งถือได้ว่าการแปลและเรียบเรียงวรรณกรรมมหากาพย์พุทธจรีตภาษาไทยนี้เป็นวิถิทางหนึ่งของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ด้วยความสำคัญของมหากาพย์พุทธจรีตดังกล่าวมา ทำให้มหากาพย์พุทธจรีตดูน่าศึกษาอย่างยิ่งโดยในการศึกษามหากาพย์พุทธจรีตนี้ มีหลายแง่มุมที่สามารถนำมาศึกษาวิเคราะห์วิจารณ์ ส่วนผู้ศึกษาเองได้มองเห็นความสำคัญของการศึกษามหากาพย์พุทธจรีตในแง่มุมเล็กๆ ที่แทรกอยู่ในพุทธจรีตจึงได้การศึกษาถึงบทบาท การกระทำต่างๆ ของพระเจ้าสุทโธทนะ ผู้เป็นพระราชบิดาของเจ้าชายสิทธัตถะ เพื่อที่ความต้องการจะนำสิ่งที่พระเจ้าสุทโธทนะกระทำมาชี้แจงอธิบายให้ผู้ต้องการศึกษาได้มองเห็นว่า เมื่อเจ้าชายสิทธัตถะประสูติจนถึงออกบวชและเสด็จมาโปรดพระญาตินั้น พระเจ้าสุทโธทนะได้ทำกิริยาประการใดบ้าง และทำไมจึงทำอย่างนั้น อีกทั้งผู้ศึกษายังต้องการ โยงกิริยาอาการต่างๆ ที่พระเจ้าสุทโธทนะได้กระทำมาเปรียบเทียบกับหลักธรรมของศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธว่าตรงกับหลักธรรมข้อไหนบ้าง

๑.๒ ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์

๑.) เพื่อศึกษาถึงบทบาทของพระเจ้าสุทโธทนะในแง่มุมต่างๆ ในฐานะต่างๆ ที่ปรากฏในมหากาพย์พุทธจริตและมหากาพย์เสานทรนันทะ

๒.) เพื่อศึกษาถึงการกระทำต่างๆของพระเจ้าสุทโธทนะในฐานะพระราชบิดา พระราชา และพุทธมามกในพระพุทธานุชาสนา

๑.๓ ขอบเขตการศึกษา

หนังสือมหากาพย์พุทธจริต ฉบับ ผศ.ดร. สำเนียง เลื่อมใส แปลและเรียบเรียง ศูนย์สันสกฤตศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ. ๒๕๔๗

หนังสือมหากาพย์เสานทรนันทะ ฉบับ ดร. สำเนียง เลื่อมใส ปรวิวรรต แปลและเรียบเรียงภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ. ๒๕๔๗

๑.๔ วิธีดำเนินการศึกษา

๑.) ศึกษา ค้นคว้าหาข้อมูลและรวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้องกับมหากาพย์พุทธจริตและมหากาพย์เสานทรนันทะ ฉบับ ผศ.ดร. สำเนียง เลื่อมใส แปลและเรียบเรียง เพื่อใช้เป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้า

๒.) เก็บรวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้อง

๓.) เรียบเรียงข้อมูลและทำการศึกษาเพื่อวิเคราะห์เสนอผลการศึกษา

๔.) สรุปผลการศึกษา

๑.๕ แหล่งข้อมูล

๑.) ห้องสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศิลปากร

๒.) ห้องสมุด ศูนย์สันสกฤตศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร

๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.) ได้ทราบถึงบทบาท การดำรงตนของพระเจ้าสุทโธทนะในฐานะพระราชบิดา พระราชา และพุทธมามก

๒.) ได้ทราบถึงความรู้สึกของพระเจ้าสุทโธทนะ ในเวลาต่างๆในฐานะต่างๆคือ ในฐานะพระราชบิดา พระราชา และพุทธมามกที่มีต่อพระเจ้า

บทที่ ๒

ประวัติความเป็นมาและลักษณะทั่วไปของมหากาพย์พุทธจรีตและมหากาพย์เสานทรนันทะ

๒.๑ ประวัติความเป็นมาของมหากาพย์พุทธจรีต

มหากาพย์พุทธจรีตเป็นกวีนิพนธ์ภาษาสันสกฤตที่มหากวีอัสวโหมยได้รจนาขึ้น เพื่อต้องการนำเสนอเรื่องราวพุทธประวัติตั้งแต่ประสูติจนถึงการแจกพระบรมสารีริกธาตุ โดยมหากวีอัสวโหมยได้แต่งเรื่องราวได้อย่างสวยงามด้วยการใช้อักขระ ความสัมพันธ์กันของเนื้อเรื่อง ความต่อเนื่องของเรื่องราว บางโคลกทำให้เกิดจินตนาการอย่างมากมาย โดยเฉพาะในช่วงของการเสด็จหนีออกบวชที่กวีแต่งบอกถึงความพยายามนำเสนอให้เห็นถึงความเด็ดเดี่ยวของจิต และในขณะต่อมาก็กล่าวถึงความเข้าไปในเมืองหลังจากที่พระกุมารหนีไปแล้วที่มหากวีบรรยายเป็นบทโคลกและความโศกเศร้าเสียใจที่ประชาชนได้รับ นี่เป็นความสามารถที่วิเศษ เป็นของเฉพาะตัวที่บ่งบอกว่ามหากวีล้ำเลิศในการแต่ง การเทียบเคียง(ยกตัวอย่างประกอบ) ร่ำรวยคำศัพท์ที่นำมาใช้ มากมายด้วยจินตนาการ และที่สำคัญมหากวีมีความสามารถแต่งได้ราวกับว่าท่านได้เข้าไปอยู่ในเหตุการณ์ในขณะนั้นๆ คล้ายกับว่าได้มีส่วนรู้เห็นความเป็นไปของเรื่องราว เพราะเหตุนี้วรรณกรรมชิ้นนี้มีความน่าสนใจมากเพราะเป็นวรรณกรรมที่ได้รับความนิยมชมว่ามีค่าไพเราะมาก และจัดเป็นวรรณกรรมชั้นเยี่ยมอีกด้วย

มหากาพย์พุทธจรีต รจนาขึ้นโดยมหากวีอัสวโหมยเมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ ๖ กล่าวกันว่า ตอนที่จันได้แปลพุทธจรีตนี้เป็นเวลาราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑ และริเบตได้แปลราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓ นั้น ต้นฉบับดั้งเดิมมีทั้งหมด ๒๘ สรรค บรรจุโคลกไว้ทั้งสิ้น ๒,๑๐๕ โคลก แต่ต้นฉบับเดิมสูญหายเหลือเพียง ๑๗ สรรค ส่วนที่เป็นฉบับดั้งเดิมของผู้รจนาคนเดิมจริงๆ เหลือเพียง ๑๓ สรรค เท่านั้น ส่วนอีก ๔ สรรค คือ สรรคที่ ๑๔ – ๑๗ อมฤตานั้นทะ ได้แต่งเพิ่มเติมขึ้นภายหลังในพุทธศตวรรษที่ ๒๕ ที่ผ่านมานี้เอง^๑ และยังมีเอกสารบางฉบับกล่าวว่า ในจำนวนสรรคทั้ง ๒๘ สรรคนั้น ส่วนที่เป็นต้นฉบับเดิมสูญหายมากกว่าครึ่ง เหลือต้นฉบับภาษาสันสกฤตเพียง ๑๔ สรรค คือ สรรคที่ ๑- ๑๔ เท่านั้น ซึ่งก็ไม่สมบูรณ์เพราะโคลกได้ขาดหายไปบางส่วน เช่น โคลกที่ ๑-๗ ของสรรคที่ ๑ และโคลกที่ ๓๒- ๑๐๘ ของสรรคที่ ๑๔ ส่วนสรรคที่ ๑๕- ๒๘ นั้นไม่พบร่องรอยต้นฉบับภาษาสันสกฤตดั้งเดิมแม้แต่บทเดียว^๒

^๑ จำลอง สารพัดนึก, ประวัติวรรณคดีสันสกฤต, (กรุงเทพฯ : ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๐), หน้า ๖๕.

^๒ สำเนียง เลื่อนใส(ผู้แปลและเรียบเรียง), มหากาพย์พุทธจรีต, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า (๑๑).

๒.๒ ประวัติความเป็นมาของมหากาพย์เสานทรนันทะ

มหากาพย์เสานทรนันทะ เป็นบทกวีนิพนธ์สันสกฤตที่กล่าวถึงเรื่องราวของพระราชกุมารนันทะ ผู้เป็นพระอนุชาต่างมารดาของพระพุทธเจ้า ซึ่งพระกุมารนันทะเป็นพระราชโอรสที่ประสูติจากพระนางปชาบดีโคตมีกับพระเจ้าสุทโธทนะ

ในมหากาพย์เสานทรนันทะ มีเนื้อหากว่าเริ่มต้นถึงการสร้างเมืองกปีลวาสตุ กล่าวถึงพระราชาสุทโธทนะ กล่าวถึงพระพุทธเจ้า กล่าวถึงความรักของพระกุมารนันทะที่มีต่อพระนางสุนทรียะพระชายา การจำยอมต้องออกผนวชของพระราชกุมารนันทะซึ่งทำให้ไม่เป็นอันประพฤดิธรรมเพราะความคิดถึงพระชายา พระพุทธองค์จึงทรงใช้อุบายวิธีระงับความโศกตรมของพระนันทะโดยการนำไปชมเมืองสวรรค์ ในระหว่างทางทรงพบเห็นนางลิงดาบอดตัวหนึ่งมีหน้าแดงเหมือนถูกทาด้วยน้ำครั่ง กำลังเล่นอยู่ข้างหลังฝูงลิงตัวอื่นๆ พระพุทธองค์จึงทรงเปรียบเทียบความงามของพระนางสุนทรียะกับนางลิงตัวนั้น และเมื่อเสด็จถึงสวรรค์ก็ทรงเปรียบเทียบให้เห็นความงามของนางอัปสรทั้งหลายกับพระนางสุนทรียะ พระนันทะครั้งหนึ่งเห็นว่านางลิงมีความอัปลักษณ์น่ารังเกียจยิ่งกว่าพระชายาของตน แต่เห็นว่านางอัปสรทั้งหลายงดงามยิ่งกว่าพระชายาของตนจึงปรารถนาจะได้มาครอง พระพุทธองค์จึงทรงแนะนำวิธีปฏิบัติเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์คือการปฏิบัติกรรมฐาน ต่อมาเมื่อพระนันทะได้ประพฤดิปฏิบัติตามข้อธรรมที่เหมาะสม จิตใจก็เกิดความสงบแน่วแน่และมั่นคง คลายความกำหนัดรัก และหมดความต้องการในนางอัปสรทั้งหลาย ในที่สุดจึงได้บรรลุ พระอรหัตผล

มหากาพย์เสานทรนันทะมีเนื้อหาแบ่งเป็น ๑๘ ตอน (สรรค) มีโคลกจำนวน ๑,๐๖๖ โสลก ซึ่ง อี.เอช. จอห์นสตัน (E.H. Johnston) ผู้ชำระและจัดพิมพ์หนังสือ *The Saundarananda of Āśvaghosa* ในปี ค.ศ. ๑๙๒๘ (พ.ศ. ๒๔๗๑) กล่าวว่าเขาได้ตรวจสอบจากต้นฉบับมหากาพย์เสานทรนันทะ ๒ ฉบับ คือ ฉบับไบลานขนาดยาวจำนวน ๓๕ ลาน เขียนด้วยลายมือที่คมชัดและสวยงาม ไบลานแต่ละหน้าแบ่งข้อความออกเป็น ๓ ตอน ตอนละ ๖ บรรทัด ไบลานส่วนใหญ่ถูกปลวกกัดได้รับความเสียหายหลายตอน โดยเฉพาะส่วนกลางของไบลานแทบทุกใบ ต้นฉบับไบลานนี้มีอายุประมาณ ค.ศ. ๑๑๖๕ (พ.ศ. ๑๗๐๘) ค้นพบในประเทศเนปาล และได้รับการเก็บรักษาเป็นอย่างดีในห้องสมุดของมหาราชาแห่งเนปาล (H.H. of the Maharaja of Nepal)^๑ ส่วนอีกฉบับหนึ่งเป็นฉบับคัดลอกด้วยลายมือบนแผ่นกระดาษจำนวน ๗๓ แผ่น โดย เอ็ม.เอ็ม. เอช. ศาสตรี (MM. H.P. Shastri) ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ และเมื่อจัดแปลเป็นภาษาอังกฤษในปี ค.ศ.

^๑ E.H. Johnston, *The Saundarananda of Āśvaghosa*. 1928, rpt. Delhi : Motilal Banarsidass, 1975. P.vi

๑๕๓๑ (พ.ศ. ๒๔๗๔) อี.เอช. จอห์นสตัน กล่าวว่า ก่อนหน้านั้นยังไม่มีผู้ใดแปลมหากาพย์เสานทรนันทะเป็นภาษายุโรปตลอดทั้งเรื่อง มีเพียง ๒ ตอน (สรรค) แรกเท่านั้นที่ บัสตง (Baston) แปลเป็นภาษาฝรั่งเศส และตีพิมพ์ใน Journal Asiatique หน้า ๗๘ – ๑๐๐ ในปี ค.ศ. ๑๘๑๒ (พ.ศ. ๒๔๕๕) ส่วนเรื่องทั้งหมดของมหากาพย์เสานทร นันทะ ดร. บี.ซี. ลอว์ (Dr. B.C. Low) ได้แปลเป็นภาษาเบงกาลีแล้วและจัดพิมพ์โดย Gurudas Chattarji and Sons, Calcutta ในปี ค.ศ. ๑๘๒๒ (พ.ศ. ๒๔๖๕) ดังนั้น การแปลเป็นภาษาอังกฤษของ อี.เอช. จอห์นสตัน จึงนับว่าเป็นการแปลสู่ภาษายุโรปที่สมบูรณ์ทั้งเรื่องเป็นครั้งแรก

มหากาพย์เสานทรนันทะได้รับการแปลสู่ภาษาไทย โดย ดร. สำเนียง เลื่อมใส ซึ่งเป็นผู้มีความเชี่ยวชาญด้านภาษาสันสกฤต ได้แปลมหากาพย์เสานทรนันทะเป็นภาษาไทยโดยใช้หนังสือ E.H. Johnston, The Saundarananda of Asvaghosa ของ อี.เอช. จอห์นสตัน ฉบับที่พิมพ์ในปี ค.ศ. ๑๘๗๕ (พ.ศ. ๒๕๑๘) เป็นหลัก ส่วนข้อความที่ไม่ชัดเจนที่เกิดจากการพิมพ์ท่านได้อาศัยหนังสือ śri Asvaghosaviracitam Saundaranandam Mahakavyam Hindibhasanuvadopetam ซึ่งแปลเป็นภาษาฮินดีโดย สุรยনারายณ เจาซรี และจัดพิมพ์โดย Motilal Banaarsidass, Delhi ในปี ค.ศ. ๑๘๙๔ (พ.ศ. ๒๕๓๗) ประกอบ^๔

จากเอกสารข้างต้นที่กล่าวถึงการแปลมหากาพย์ทั้งสองเรื่อง เมื่อจัดมหากาพย์ทั้งสองลงในประเภทของวรรณคดีสันสกฤตแล้ว จะมองเห็นเลยว่ามหากาพย์ทั้งสองจัดได้หลายประเภทเช่น จัดเป็นอาคมก็ได้ เพราะถือว่ามหากาพย์ทั้งสองเป็นคัมภีร์ทางศาสนาที่เล่าเรื่องราวทางศาสนา ทำให้ผู้ศึกษาได้ใช้เป็นเอกสารค้นคว้าทางศาสนาได้อีกช่องทางหนึ่ง และมหากาพย์ทั้งสองยังสามารถจัดเป็นอิติहाสได้อีกด้วย เพราะมหากาพย์ทั้งสองสามารถบ่งบอกถึงประวัติศาสตร์ของศาสนาพุทธในแบบฉบับของมหายาน และมหากาพย์ทั้งสองยังสามารถจัดเป็นกาวยได้ เพราะมหากาพย์ทั้งสองเป็นบทกวีนิพนธ์ที่ประพันธ์ออกมาในรูปของศิลปะ มีโคลก เป็นบท เป็นกลอน ที่ผู้แต่งใช้ความสามารถแต่งเป็นบทร้อยกรองทำให้ดูสวยงาม น่าอ่านไปอีกแบบหนึ่ง เพราะเหตุนี้มหากาพย์ทั้งสองจึงทำให้เราสามารถมองเห็นได้เลยว่า มหากาพย์ทั้งสองเป็นที่ชื่นชอบของบุคคลต่างๆ ที่ได้อ่านตั้งแต่ในอดีตเรื่อยมา แม้ว่าเวลาจะล่วงเลยมาอย่างยาวนาน หรือแม้จะมีอุปสรรคมากมายคือการขาดหายไปของสรรคต่างๆ ไปอย่างมากมายในต้นฉบับเดิม แต่ก็ไม่เป็นอุปสรรคต่อการสืบหาและค้นคว้าเพื่อทำให้มหากาพย์ทั้งสองเล่มมีความสมบูรณ์อย่างที่สุด ดังจะเห็นได้จากการที่ผู้แปลมหากาพย์ทั้งสองเรื่องพยายามใช้เอกสารที่เป็นตัวจริงซึ่งมีอยู่น้อยมากนำมาแปลร่วมกับเอกสารที่แปล

^๔ สำเนียง เลื่อมใส(ผู้แปลและเรียบเรียง), มหากาพย์เสานทรนันทะของอัสวโณม, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า (๕ - ๖).

ไปเป็นภาษาอื่น เช่น ภาษาทิเบต และภาษาจีน ซึ่งต้องใช้ความวิริยะอุตสาหอย่างมากที่จะทำให้มหากาพย์ทั้งสองเรื่องมีความสมบูรณ์เหมือนดังที่อัสวโหมยได้แต่งไว้เดิม

๒.๓ ประวัติผู้แต่งมหากาพย์พุทธจริตและมหากาพย์เสานทรนันทะ

สำหรับชีวประวัติของท่านผู้แต่งมหากาพย์พุทธจริตและมหากาพย์เสานทรนันทะนั้น เป็นบุคคลคนเดียวกัน ซึ่งเราทราบกันในนามของมหากวีอัสวโหมย ซึ่งมีประวัติเล่าว่า

ท่านอัสวโหมยเป็นกวีและนักแต่งบทละครสันสกฤตที่มีชื่อเสียงผู้หนึ่ง เป็นชาวพุทธ เชื่อกันว่าเป็นคนร่วมสมัยของพระเจ้ากนิษกะ เมื่อพุทธศักราช ๖๒๑ – ๖๔๕ ตามตำนานจีนว่า ครูของอัสวโหมย คือบุตรชายของสุวรรณภักย์ ซึ่งพำนักอยู่ที่เมืองสาเกต อัสวโหมยเป็นคนในวรรณะพราหมณ์ แต่เปลี่ยนมานับถือศาสนาพุทธ และได้คำแนะนำชื่อว่า ภิกษุ, อาจารย์, ฤทนต์, มหากวี และมหาวาทิน กล่าวกันว่า อัสวโหมยมีความสามารถทำให้ม้าทั้งหลายละทิ้งหญ้าหรือฟางที่กำลังกินหันมาฟังคำบรรยายของตน ดังนั้นจึงได้รับสมญานามว่า อัสวโหมย

อัสวโหมย เป็นหนึ่งในคณาจารย์ผู้ก่อตั้งนิกายมหายาน เป็นผู้รจนางานสำคัญคือ เสานทรนันทะ, พุทธจริต, ศาปริปุตรปรกรณ และละครอื่นๆอีกที่ได้สูญหายไปแล้ว อัสวโหมยไม่เพียงแต่เป็นกวีเท่านั้น ยังเป็นนักปรัชญาอีกด้วย และได้รจนางานที่เกี่ยวกับปรัชญาด้วยคือ มหายานศรุตุโศตูปาท, วชรสูจิ, คานทีสุโตตรคาถา ดังนั้นอัสวโหมยจึงได้ชื่อว่าเป็นทั้งกวีและนักปรัชญา เป็นชาวพุทธยุคแรกที่ใช้ภาษาสันสกฤต^๕

และจากหนังสือมหากาพย์เสานทรนันทะได้กล่าวถึงมหากวีอัสวโหมย ซึ่งควรจะนำมากล่าวไว้ในที่นี้ด้วยคือ แต่เดิมท่านอัสวโหมยเป็นพราหมณ์ผู้เชี่ยวชาญในไตรเพท ต่อมาได้เปลี่ยนมานับถือพระพุทธศาสนาและออกบวชในนิกายสรวาสติวาท ท่านเป็นบุตรของนางสุวรรณภักย์ และเป็นภิกษุชาวเมืองสาเกต ส่วนอายุของท่านไม่สามารถสืบทราบได้ เพราะประวัติศาสตร์อินเดียในยุคต้นๆ ไม่ค่อยชัดเจน ทำให้ไม่สามารถกำหนดระยะเวลาของการมีชีวิตของท่านและระยะเวลาการแต่งมหากาพย์ทั้งสองได้ แต่โดยมากเชื่อกันว่าท่านเป็นคนร่วมสมัยของพระเจ้ากนิษกะ แห่งราชวงศ์กุษาณะ ซึ่งตามหลักฐานว่าท่านขึ้นครองราชย์เมื่อ ค.ศ. ๑๒๐ (พ.ศ. ๖๖๓) และเชื่อกันว่าพระองค์ได้รุกรานเข้าไปในอินเดีย และได้โจมตีเมืองปาฏลิบุตรแล้วพาเอาตัวท่านอัสวโหมยไป นอกจากนี้ยังมีเรื่องกล่าวว่าท่านอัสวโหมยได้เป็นที่ปรึกษาทางด้านศาสนาของพระเจ้ากนิษกะด้วย จากเหตุผลนี้อาจสันนิษฐานได้ว่าท่านอัสวโหมยน่าจะมามีชีวิตอยู่ระหว่าง พ.ศ. ๖๐๐ เศษๆ และคงแต่งมหากาพย์เสานทรนันทะขึ้นในช่วงเวลานั้น^๖

^๕ จ้างอง สารพัดนึก, ประวัติวรรณคดีสันสกฤต, หน้า ๑๕๔.

^๖ สำเนียง เลื่อมใส(ผู้แปลและเรียบเรียง), มหากาพย์เสานทรนันทะของอัสวโหมย, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า (๕ - ๕).

จากเอกสารที่ได้ยกมาแสดงไว้ทำให้ผู้ศึกษามองว่า ท่านอัสวโหมย เป็นบุคคลที่ไม่มีใครทราบนามที่แท้จริงของท่านเลย เพราะคำว่าอัสวโหมย เป็นเพียงสมญานามของท่าน ที่คนทั้งหลายตั้งให้ท่านเพราะความสามารถของท่านที่สามารถร่ายกวี หรือโคลกจนทำให้ม้าที่กำลังกินหญ้าอยู่ ละทิ้งหญ้าหันมาฟังคำของท่าน และคนรุ่นหลังก็นิยมใช้สมญานามของท่านแทนชื่อจริง จนทำให้ไม่มีใครทราบชื่อจริงของท่านอีกเลย และเมื่อเรามองดูประวัติของท่านกลับพบความคลุมเครือหลายประการเช่น ชื่อของท่าน (ไม่ปรากฏชื่อจริง,) สถานะภาพของท่าน ซึ่งบางคัมภีร์กล่าวว่าท่านเป็นชาวพุทธ บางคัมภีร์กล่าวว่าท่านเป็นพราหมณ์ ที่หันมานับถือพุทธศาสนาในภายหลัง ซึ่งในส่วนนี้ผู้ศึกษามองว่า ท่านอัสวโหมยมีความเป็นไปได้สูงว่าเกิดในวาระพราหมณ์ และนับถือศาสนาพราหมณ์ และเรียนรู้วิชาการต่างๆ ของวาระพราหมณ์มาก่อน ภายหลังได้ศึกษาคัมภีร์ต่างๆ ของศาสนาพุทธแล้วเกิดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาจึงละทิ้งวาระเดิม หันมานับถือศาสนาพุทธ เพราะในครั้งพุทธกาล เราจะเห็นได้ว่า มีพระภิกษุมากมายที่แต่เดิมนับถือศาสนาพราหมณ์ แต่พอมารับพระพุทธองค์ หรือ ได้ฟังหลักธรรมที่สาวกสั่งสอนก็หันกลับมาับถือพุทธศาสนา

การที่นักศึกษามองว่าท่านเป็นพราหมณ์ แล้วเปลี่ยนมานับถือพุทธศาสนานั้น เพราะผู้ศึกษามองจากงานเขียนของท่านซึ่งเป็นบทกวี และใช้ภาษาสันสกฤตเป็นหลัก ซึ่งในพุทธศาสนาไม่นิยมแต่งเรื่องราวเป็นกวี ฉะนั้นศาสตร์ที่เกี่ยวกับกวี ฉันทน์ น่าจะได้รับการถ่ายทอดมาจากศาสนาพราหมณ์ และในการแต่งก็แต่งเป็นภาษาสันสกฤต ซึ่งในพุทธศาสนาใช้ภาษามคธเป็นหลัก จากเหตุการณ์ครั้งนี้ (การใช้ภาษา) ผู้ศึกษามองเป็น ๒ ประเด็น คือ ๑ ท่านอัสวโหมยมีความชำนาญในภาษาสันสกฤตอย่างมาก และท่านมองเห็นว่าประชาชนที่ใช้ภาษาสันสกฤตในการอ่าน พุค เขียน มีอยู่มากในสมัยนั้นจึงต้องการดึงผู้คนที่ใช้ภาษาสันสกฤตให้ได้อ่านคัมภีร์ทางพุทธศาสนาในรูปแบบของภาษาสันสกฤต และเป็นบทโคลกที่ง่ายต่อการท่องจำ และทำความเข้าใจ (ของคนในสมัยนั้น) ๒. ท่านอัสวโหมยต้องการนำเสนอรูปแบบของการเผยแผ่พระพุทธประวัติในรูปแบบใหม่ คือ เป็นไปได้ว่าการเรียนรู้พุทธประวัติในสมัยนั้นทำได้โดยการท่องจำ หรืออ่านจากคัมภีร์ที่เขียนโดยภาษามคธหรือภาษาสันสกฤตซึ่งเป็นแบบการเรียงร้อยถ้อยคำล้วนๆ ไม่ได้แต่งเป็นแบบกวีที่ใช้โคลกเหมือนคัมภีร์อื่นๆ ของศาสนาพราหมณ์ ท่านจึงฉีกแนวออกมาในรูปแบบของพุทธประวัติแบบโคลกสันสกฤต ซึ่งตรงนี้ น่าจะสร้างความแปลกใหม่ให้เกิดขึ้นแก่ผู้ต้องการศึกษาได้ ทำให้ผู้ศึกษาหรืออ่านคัมภีร์พุทธศาสนาได้เห็นว่า พุทธประวัติก็สามารถใช้แต่งเป็นรูปแบบอื่นๆ ก็ได้ ไม่จำเป็นต้องอยู่ในรูปแบบเดิมๆ และยังสามารถนำภาษาอื่น (สันสกฤต) มาใช้แต่งได้อีก ในส่วนของประวัตินั้นมีความคลุมเครือในเรื่องของมารดาท่านเพราะมีความขัดแย้งกันบางเอกสารก็บอกว่าท่านเป็นบุตรของนางสุวรรณากษิ แต่บางตำราบอกว่า บุตรของนางสุวรรณากษิ เป็นครูของท่าน ซึ่งทำให้เกิดความไม่

ชัดเจนในประวัติของท่าน และยังมีบางส่วนที่กล่าวไว้แต่ไม่ชัดเจน เช่น อายุของท่าน ช่วงเวลาที่แต่งมหากาพย์ทั้งสอง จากความไม่ชัดเจนครั้งนี้ ผู้ศึกษามองว่า เป็นความจงใจของท่านอศฺวโฆษที่ไม่ต้องการแข่งดึกกับใคร จึงไม่ได้เขียนประวัติของตนลงในมหากาพย์ เหตุผลที่พอมองเห็นได้คือ ท่านแต่งมหากาพย์ทั้งสองขึ้นมาเพราะต้องการเชิดชูเกียรติประวัติของพระพุทธเจ้าและพุทธศาสนา มิได้ต้องการจะให้ตัวเองเด่นดังแต่อย่างใด อีกประการหนึ่งที่ผู้ศึกษามองว่า การที่ท่านอศฺวโฆษมิได้กล่าวถึงประวัติของตนไว้มากมายนั้น เป็นเพราะธรรมเนียมของกวีในสมัยนั้นที่ต้องการซ่อนประวัติของตนเพื่อให้ผู้ที่ได้อ่านผลงานของตน จำผลงานกับชื่อแล้วไปค้นหาประวัติเอาเอง จากงานเขียนอื่นๆ เป็นการชักนำให้ผู้อ่านติดตามผลงานของตนไปโดยปริยาย และอีกประการหนึ่ง ก็เพื่อปกปิดความเสื่อมเสียที่จะเกิดขึ้น เพราะเป็นไปได้ว่างานเขียนของกวีไม่ใช่จะได้รับความนิยมไปหมดทุกเรื่อง ถ้าเรื่องใดมีชื่อเสียงคนชอบอ่านมากมายงานแต่งนั้นก็สร้างชื่อให้ผู้แต่ง และวงศ์สกุลแต่ถ้างานใดที่ไม่ได้รับความนิยม งานเขียนนั้นก็มักจะมีคนจดจำทำให้คนอ่านไม่ยึดติดกับผู้แต่ง และวงศ์สกุล ทำให้ไม่มีใครตำหนิท่านไปจนถึงวงศ์สกุลได้

๒.๔ เนื้อเรื่องย่อมหากาพย์พุทธจวิต

ในนครกปิลวาสดู แห่งราชวงศ์อิศฺษวากู มีพระราชอาพระนามว่าศุทฺโททนะปกครองอยู่อย่างสงบสุข พระองค์ทรงมีพระมเหสีพระนามว่าพระนางมายา ซึ่งต่อมาไม่นานได้ทรงประสูติพระกุมารที่อุทยานลุมพินิวัน ในวันที่พระกุมารประสูตินั้นมีเหตุการณ์มากมายเกิดขึ้น เช่นพระกุมารเดินได้ถึง ๗ ก้าวแล้วกล่าวว่า พระองค์จะเกิดชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย ภพหน้าจะไม่มีอีกแล้ว ทำให้พวกพราหมณ์ที่ทราบเหตุการณ์ได้ทำนายพระกุมารออกเป็น ๒ นัยยะ คือถ้าอยู่ครองราชย์จักได้เป็นพระราชผู้ยิ่งใหญ่ ถ้าออกบวชจักได้เป็นศาสดาที่ยิ่งใหญ่ ต่อมาได้มีอิตฺถุณฺยเข้ามาเยี่ยมและทำนายว่าพระกุมารจะออกบวช พระเจ้าศุทฺโททนะทรงดีพระทัยจึงประกอบพิธีทางศาสนาและถวายโคเป็นจำนวนมากแก่พราหมณ์ผู้ทำพิธี จากนั้นก็ได้เสด็จกลับสู่พระนครกปิลวาสดู เมื่อกลับสู่พระนครแล้วไม่นานพระนครกปิลวาสดูก็บริบูรณ์สมบูรณ์ไปทุกอย่าง เป็นนครที่สงบ ร่มรื่น น่าอยู่อย่างมาก เพราะความสำเร็จสมบูรณ์บริบูรณ์ทุกประการนี้เอง พระเจ้าศุทฺโททนะจึงได้ขนานนามพระกุมารว่า “สรวารตฺสิทฺธะ” ไม่นานต่อมาพระนางมายาผู้เป็นพระมารดาที่สิ้นพระชนม์ พระกุมารจึงถูกเลี้ยงดูโดยพระนางเลาตมิ ผู้เป็นพระน้านางด้วยความรักและเอาใจใส่ ฝ่ายพระเจ้าศุทฺโททนะกลัวว่าพระกุมารจะออกบวชตามคำทำนายของพราหมณ์จึงได้จัดให้พระกุมารได้อภิเษกกับพระนางยโศศฺรา พร้อมทั้งปรนเปรอด้วยความสะดวกสบายทุกชนิด เพื่อให้พระกุมารติดอยู่ในกามารมณ์ (กามสุข) ในเวลาไม่นานพระนางยโศศฺราก็ประสูติพระโอรสรูปงามทรงพระนามว่าราหุล ต่อมาพระกุมารมีความต้องการประพาสนอกเมือง ซึ่งพระเจ้าศุทฺโททนะก็ทรงอนุญาต แต่ก็ได้ประกาศห้ามการชุมนุม

ของคนชั้นต่ำในถนนหลวง จากนั้นให้ประดับถนนหลวงอย่างสวยงาม ประชาชนก็มาเฝ้าพระกุมารที่ถนนหลวงด้วยความชื่นชม ในขณะที่พระกุมารกำลังชื่นชมสิ่งต่างๆ อยู่ นั้นพระองค์ทรงทอดพระเนตรเห็นคนแก่ชราที่เทวดาชั้นสุทธาวาสแปลงมา ซึ่งคนแก่นี้เป็นสิ่งที่พระองค์ไม่เคยเห็นมาก่อนจึงได้ถามนายสารถิ เมื่อนายสารถิตอบให้พระองค์ทราบถึงความแก่ที่ทุกคนก็ต้องเป็นเช่นนั้น ทำให้พระกุมารสลดพระทัย ทรงสั่งให้นายสารถิขับรถกลับวังทันที ต่อมาไม่นานพระองค์ได้เสด็จออกประพาสพระนครอีก ในคราวนี้พระองค์ได้ทอดพระเนตรเห็นคนป่วยมีร่างกายเต็มไปด้วยโรค เมื่อทรงทราบในสิ่งที่พระองค์ทอดพระเนตรเห็น อีกทั้งยังทรงทราบอีกว่าแม้ทุกๆ คนก็ต้องเจ็บป่วย ก็ทรงเสร์วาทะสั่งให้นายสารถิขับรถกลับวังอย่างเดิม เมื่อพระราชาเห็นพระกุมารมีความเศร้าก็ทรงถามสาเหตุ เมื่อทราบความจริงก็ตัดสินใจที่จะให้พระกุมารติดอยู่ในกามสุขยิ่งขึ้น ด้วยการปรนเปรอโลกิยสุขอย่างมากมาย

ฝ่ายพระกุมารก็ไม่ยินดีในโลกิยสุขเหล่านั้น พระราชาจึงทรงคิดว่าน่าจะมีความสุขอย่างอื่นอีก จึงจัดให้มีการประพาสพระนครอีก โดยคราวนี้สั่งให้นางบำเรอไปคอยรับใช้ จากนั้นก็ให้ประดับถนนหลวงอย่างสวยงาม ในขณะที่พระกุมารประพาสพระนครอยู่นั้น เทวดากลุ่มเดิมก็ได้เนรมิตคนตายที่กำลังถูกหามไป โดยที่คนอื่นมองไม่เห็นยกเว้นพระองค์กับนายสารถิ เมื่อพระองค์ทรงถามถึงสิ่งที่เห็นและได้รับคำตอบว่าสิ่งที่พระองค์เห็นคือคนตาย และทุกคนก็ต้องตายเหมือนกัน พระองค์ทรงทุกข์พระทัย สั่งให้นายสารถิกลับวัง แต่นายสารถิก็ไม่ฟัง กลับขับรถไปยังป่าปัทมฉัตรที่จัดเอาไว้ ฝ่ายหญิงงามเมื่อพระกุมารเสด็จมาถึงก็ออกไปต้อนรับ และหลงใหลกับรูปกายของพระกุมารจนลืมหน้าที่ของตน ทำให้อุทายเป็นเดือนสติ เมื่อเหล่าหญิงงามได้สติเพราะคำกล่าวของอุทาก็ปรนนิบัติพระกุมารด้วยอาการกิริยาต่างๆ ด้วยต้องการจะทำให้พระกุมารหลงใหลอยู่กับโลกิยสุขนั่นเอง

พระกุมารแม้จะถูกช่วยวนก็ไม่ทรงยินดีในร้ายกับการช่วยวนนั้น ทรงใคร่ครวญถึงความแก่ ความเจ็บป่วย และความตายอยู่ตลอดเวลา มิได้ใส่พระทัยต่อหญิงงามเหล่านั้นเลย ฝ่ายอุทาก็เห็นเหตุการณ์อย่างนั้นจึงทูลโน้มน้าวพระองค์ให้เห็นดีต่อโลกิยสุขนั้น แต่พระกุมารก็ได้ชี้แจงให้อุทาทราบถึงความคิดของพระองค์ พวกหญิงงามเมื่อช่วยวนพระกุมารไม่สำเร็จก็พากันกลับสู่เมือง ส่วนพระกุมารก็เสด็จกลับวังด้วยพระทัยที่ครุ่นคิดถึงความไม่เที่ยงที่มีอยู่ตลอดเวลา พระเจ้าศุทโธทนะทราบเรื่องราวก็ทรงทุกข์พระทัย พยายามปรึกษากับอำมาตย์ถึงวิธีการที่จะให้พระกุมารติดอยู่ในโลกิยสุขตลอดทั้งคืน

ฝ่ายพระกุมารผู้มีความทุกข์อยู่ในพระทัย ได้ขออนุญาตออกไปประพาสข้างนอกเมืองอีกครั้งกับบุตรของอำมาตย์ โดยทรงขี่ม้ากัณถะตัวงามออกไป พระองค์ได้เสด็จไปยังพื้นที่ไกลกว่าเดิมที่เคยมา ทรงทอดพระเนตรเห็นพื้นดินที่ถูกไถพลิกกลับไปมาทำให้หญ้าและหญ้าสัตว์วันดิน

และสัตว์เล็กน้อยในบริเวณนั้นตายไป พระองค์ทรงสงสารทั้งสัตว์และคนเหล่านั้น จึงได้ออกเดินไปพักผ่อนที่ร่มไม้หว่าอันสงบสงัดจากผู้คน ขณะที่พระองค์ทรงใคร่ครวญถึงการเกิดขึ้นและการเสื่อมไปของโลกอยู่นั้น พระองค์ได้บรรลุปฐมฌานอันสงบ ในขณะที่นั้นมีบุรุษคนหนึ่งถือเพศแห่งภิกษุเข้ามาหาพระองค์โดยที่คนอื่นไม่เห็นตัว จากนั้นได้สนทนากับพระกุมาร ทำให้พระกุมารมองเห็นช่องทางที่จะสิ้นทุกข์ด้วยการออกบวช เมื่อพระองค์ตั้งใจออกบวชแล้ว จึงได้กลับสู่พระนคร พระองค์ได้เข้าไปเฝ้าพระราชบิดาเพื่อขออนุญาตออกบวช แต่ก็ได้รับการทัดทานคัดค้านจากพระบิดาอย่างมาก เมื่อได้รับการคัดค้านจากพระบิดา พระองค์จึงเสด็จกลับสู่ปราสาท

ในวันนั้น หลังจากที่พระกุมารกลับสู่ปราสาท พระองค์มิได้สนใจต่อสิ่งใดอีกเลย ในพระทัยครุ่นคิดหาวิธีการที่จะพ้นจากความทุกข์ ในคำคืนแห่งราตรีนั้น พระกุมารทรงทอดพระเนตรเหล่านางสนมที่นอนหลับไหลด้วยกิริยาท่าทางแปลกๆ ทรงรังเกียจเหล่านางสนม นั้น พระกุมารได้เสด็จออกจากพระนครโดยทรงขี้อ้อนกัณณะมีนายฉันทกะเป็นผู้ติดตาม ด้วยความมุ่งหวังที่จะออกบวชแสวงหาความสุขที่แท้จริง

ในเวลารุ่งอรุณพระกุมารได้เดินทางถึงอาศรมของฤาษีการวะ พระองค์ได้ทรงลงจากม้ากัณณะ ได้กล่าวกับม้าและทรงเปลื้องเครื่องทรงประทานให้แก่นายฉันทกะพร้อมทั้งตรัสบอกให้นายฉันทกะนำข่าวสารการออกบวชไปแจ้งแก่พระเจ้าสุทโธณะและประยูรญาติ พระกุมารทรงมีพระทัยมั่นคงต่อการออกบวชแม้ว่าจะถูกนายฉันทกะกล่าวชักจูงให้เห็นความสำคัญของความสุขและความดีของการอยู่ในราชสมบัติก็มีได้ห้วนโหวแต่ประการใดเลย จากนั้นพระกุมารทรงใช้พระขรรค์ตัดพระเกศาพร้อมกับโยนขึ้นไปบนท้องนภา เทวดาได้รับเอาพระเกศานั้นไปรักษาและบูชาเป็นอย่างดี

ในขณะที่พระกุมารผู้ปรารถนาผ่านู้งหม่อมสำหรับผู้อยู่ป่าอยู่นั้น เทวดาคนหนึ่งทราบความดำริของพระกุมารจึงเนรมิตตนเป็นพรานป่าเดินผ่านมา พระกุมารทรงขอแลกเปลี่ยนผ่านู้งหม่อมกับพรานป่า นั้น เมื่อทรงฟ้ากาสายะเสร็จแล้วพระกุมารก็ได้เดินทางไปยังอาศรมท่ามกลางความโศกเศร้าของนายฉันทกะและม้ากัณณะ

ในขณะที่พระกุมารเดินเข้าสู่อาศรมของฤาษีนั้น สร้างความแปลกใจและอัศจรรย์ใจให้เกิดขึ้นแก่บรรดาฤาษีทั้งหลายเป็นอย่างมาก เมื่อได้รับการปฏิสันถารกับฤาษีทั้งหลายแล้ว พระกุมารได้ถามถึงแนวทางของตบะและผลที่ได้รับจากการบำเพ็ญตบะนั้น เมื่อพระกุมารทราบแนวทางและผลของการบำเพ็ญตบะแล้ว ทรงเห็นว่า การบำเพ็ญตบะแบบนั้นไม่สามารถทำให้สิ้นทุกข์ได้ จึงทรงหลีกเลี่ยงไปจากสถานทีนั้น แต่ถึงกระนั้นพระกุมารก็ถูกติดตามด้วยเหล่าฤาษีที่มาหา เมื่อพระกุมารแจ้งความประสงค์ให้หมู่ฤาษีทราบแล้ว พระองค์ได้รับการแนะนำจากฤาษีตนหนึ่งให้ไปหาฤาษี อราทะที่ผู้เขาวินัยเพื่อที่จะได้ศึกษาหาหนทางบรรลุถึงโมกษะที่พระองค์มุ่งหวัง จากนั้นพระกุมารก็ลาบรรดาฤาษีไป

ฝ่ายนายฉันทกะกับม้ากัณฑ์ใช้เวลาในการกลับสู่พระนครกปีทวาสดุถึง ๘ วัน ทั้งๆ ที่เส้นทางที่มานั้นใช้เวลาเพียงคืนเดียว เมื่อกลับถึงเมืองนายฉันทกะก็ถูกประชาชนต่อว่าอย่างมากมาย เมื่อทราบข่าวพระกุมารไม่ทรงกลับมาแล้วก็พากันเศร้าโศกเสียใจเป็นอย่างมาก

ส่วนพระเจ้าศุทโธทนะทรงประกอบพิธีทางศาสนา เพื่อหวังให้พระกุมารกลับมาอยู่ตลอดเวลา ในพระราชวังเมื่อทราบข่าวว่านายฉันทกะกลับมาก็คิดว่าพระกุมารกลับมาด้วย จึงออกมาดู เมื่อเห็นว่าพระกุมารไม่ได้กลับมาก็พากันเสียใจ โดยเฉพาะพระนางยโสธรา และพระนางเคาตมิ แต่ผู้ที่เสียใจอย่างสูงสุดจะเป็นพระเจ้าศุทโธทนะที่ทรงเสียพระทัยถึงขนาดบ่นเพื่อรำพันราวกับคนเสียดสี ในขณะที่พระราชศุทโธทนะเสียพระทัยนั้น ได้มีพระราชครู และปุโรหิตผู้ฉลาดได้ปลอบโยนให้หายทุกข์โดยการที่จะออกไปตามหาพระกุมาร ซึ่งพระเจ้าศุทโธทนะก็อนุญาต

ในเวลาไม่นานพระราชครูและปุโรหิตทั้งสองพร้อมบริวารผู้เร่งรีบเดินทางก็ไปถึงอาศรมของฤๅษีการวะ ท่านจึงเข้าไปสอบถามถึงการเดินทางของพระกุมาร เมื่อได้ทราบว่าพระกุมารผ่านมาทางนี้และได้เดินทางมุ่งหน้าไปยังสำนักของอรชดาบทแล้ว ท่านทั้งสองก็อาลาฤๅษีแล้วเร่งออกเดินทางจนไปพบพระกุมารที่นั่งอยู่ ณ โคนไม้ใกล้หนทาง เมื่อได้พบราชครูและปุโรหิตก็เข้าไปเฝ้าและแจ้งความเป็นไปแห่งพระราชบิดาและประชาชนในเมืองกปีทวาสดุที่ได้โศกเศร้าเพราะการจากมาของพระกุมาร ทั้งสองยังช่วยกันเจรจาว่านล้อมเพื่อต้องการให้พระกุมารเลิกล้มการออกบวชแล้วกลับสู่พระนคร แต่ทั้งสองก็ต้องผิดหวังเพราะพระกุมารไม่ทรงต้องการกลับไป หลังจากที่พระกุมารอธิบายถึงความต้องการของพระองค์ให้ราชครูและปุโรหิตทราบแล้ว พระองค์ก็เดินทางต่อไป ส่วนราชครูและปุโรหิตเมื่อเจรจาไม่สำเร็จก็เลยตั้งจารบุรุษคอยติดตามพระกุมารเพื่อต้องการรู้ความเป็นไปของพระกุมาร

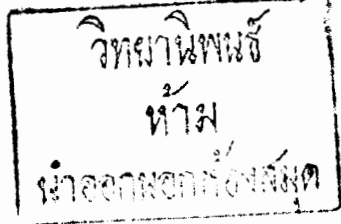
ฝ่ายพระกุมารเมื่อจากราชครูและปุโรหิตแล้ว ทรงดำเนินข้ามแม่น้ำคงคาเสด็จเข้าสู่เมืองราชคฤห์อันสวยงาม เมื่อเข้าสู่เมืองประชาชนที่เห็นพระกุมารก็มีความประหลาดใจอย่างมาก เพราะไม่เคยเห็นนักบวชที่มีรูปลักษณะที่งดงามอย่างนี้ จึงได้พากันห้อมล้อม ครั้งนั้นพระเจ้าเศรษฐะทรงทอดพระเนตรเห็นเหตุการณ์นั้นก็ถามราชบุรุษ เมื่อทรงทราบว่านักบวชนั้นคือพระกุมารสวารชสิทธิ์ก็ตื่นเต้นพระทัย สั่งให้คนคอยติดตามดู ฝ่ายพระกุมารได้รับภิกษาที่มีคนถวายแล้วก็เสด็จไปที่ริมลำธารข้างภูเขาเพื่อเสวย ครั้นเสวยเสร็จแล้วพระองค์ก็เดินทางไปทักเขาป่าณทวะ ในขณะที่นั้นพระเจ้าเศรษฐะผู้ทราบเหตุการณ์จากราชบุรุษก็เดินทางมาที่ภูเขาป่าณทวะ พระองค์ได้เข้ามาหาพระกุมารและได้สนทนาลงถึงสุขภาพพลานามัย และทราบถึงเหตุแห่งการออกบวชจึงอนุโมทนาและอวยพรให้พระกุมารบรรลุกิจตามที่มุ่งหวัง และขอได้มาอนุเคราะห์แก่พระองค์บ้างเมื่อสำเร็จกิจแล้ว ซึ่งพระกุมารก็ทรงประทานสัตตัญญาให้พระเจ้าเศรษฐะได้ทราบ

จากนั้นพระกุมารก็เสด็จต่อไปยังอาศรมของพระมุนีอรชยะ เมื่อไปถึงก็ได้รับการต้อนรับอย่างดีจากท่านพระมุนี เมื่อถึงเวลาอันสมควรพระกุมารก็ได้ตรัสถามถึงแนวปฏิบัติเพื่อการพ้นทุกข์กับพระมุนี ซึ่งพระมุนีก็ได้บอกแนวทางปฏิบัติจนหมดสิ้นความรู้ที่ตนเองมี พระกุมารก็ได้ปฏิบัติจนได้บรรลุฉะแล้ว แต่พระกุมารเห็นว่ายังไม่ใช่หนทางแห่งการพ้นจากทุกข์จึงได้อำลาพระมุนีอรชยะแล้วเสด็จไปยังอาศรมของพระมุนีอุทรกะ แต่พระองค์ก็มีได้รับเอาแนวคิดของพระฤษีอุทรกะนั้นเลย เพราะเห็นว่าไม่ใช่แนวที่จะทำให้พ้นทุกข์ได้ จากนั้นพระกุมารไปสู่อาศรมชื่อนครีของราชฤษีนามว่าคยะ

เมื่อพระกุมารได้เดินทางไปถึงริมฝั่งแม่น้ำไนรัฐฆนา ก็ได้พบกับนักบวชห้าคนที่มารอพบพระองค์เพราะปรารถนาความหลุดพ้น จากนั้นพระกุมารก็ได้เริ่มบำเพ็ญตบะโดยการทรมานพระวรกายด้วยคิดว่า “นี่น่าจะเป็นอุบายในการทำให้ความเกิดและความตายหมดสิ้นไป” พระกุมารทรงบำเพ็ญตบะโดยการทรมานร่างกายอย่างนี้เป็นเวลาถึง ๖ ปี จนร่างกายซูบผอมอย่างมากแต่ก็ยัง ไม่บรรลุ พระองค์จึงคิดว่า “นี่ไม่ใช่หนทางเพราะความหมคราคะ เพื่อการตรัสรู้และเพื่อความหลุดพ้น” พระกุมารจึงเลิกการบำเพ็ญตบะอย่างนี้เสีย จากนั้นพระกุมารก็หันกลับมาเริ่มเสวยอาหารโดยพระองค์ทรงรับข้าวปายาสจากนางนันทพลา ผู้เป็นธิดาของหัวหน้าคนเลี้ยงโคทำให้พระองค์ทรงมีพลังกำลังที่จะทำให้บรรลุโพธิญาณได้ การบริโภคอาหารของพระกุมารทำให้พวกนักบวชทั้งหลายที่พระกุมารเพราะคิดว่าพระกุมารเลิกบำเพ็ญเพียรเสียแล้ว ฝ่ายพระกุมารทรงเสด็จไปยังโคนต้นอัสวัตถะ จากนั้นพระองค์ทรงรับเอาหญ้าอันสะอาดบริสุทธิ์จากคนตัดหญ้าแล้วเข้าไปยังโคนไม้ทรงนั่งขัดสมาธิอย่างดีเลิศพร้อมทั้งตรัสว่า “เราจะไม่ยอมละทิ้งการนั่งบนภาคพื้นนี้ตราบเท่าที่เรา ยังไม่ได้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งใจไว้” จากนั้นพระองค์ก็ประทับนั่งเข้าสมาธิทำให้เหล่าเทวดาและสัตว์โลกทั้งหลายล้วนยินดีปรีดา

ฝ่ายพญามาร เมื่อพระกุมารเริ่มบำเพ็ญเพียรทางใจก็สะดุ้งหัวนัหว กระทบกระววยใจทำให้บุตรและธิดาของพญามารสงสัยจึงถามไถ่ดู เมื่อทราบความทุกข์ของบิดาก็ปลอบใจและแนะนำให้พญามารไปทำลายการบำเพ็ญตบะของพระกุมารทันที พญามารพร้อมด้วยบุตรธิดาได้เข้าไปหาพระองค์พร้อมทั้งกล่าวให้พระองค์ละทิ้งการบำเพ็ญเพียรด้วยคำขู่มีประการต่างๆ แต่พระศากยมุนีก็มีได้หัวนัหวและละทิ้งการนั่งแต่อย่างใด เมื่อพญามารสู้ไม่ได้จึงนึกถึงกองทัพของตนซึ่งมีกำลังมากมาย

ในปฐมยามแห่งราตรีนั้น เป็นเวลาแห่งการต่อสู้ระหว่างพระศากยมุนีกับพญามารผู้มาพร้อมกับเสนามารทั้งหลาย ท้องฟ้าอับแสง แผ่นดินสะเทือนเลื่อนลั่น แต่ถึงกระนั้นพระศากยมุนีก็มีได้มีความหัวนัหวหวาดกลัวแต่อย่างใด พญามารก็มีอาจทำอะไรได้จึงสั่งให้เสนามารให้รบกวณพระศากยมุนีด้วยวิธีการมากมาย แต่ก็ไม่มีอาจทำอันตรายอะไรได้เลย พญามารก็เสร์ว้า โสภและ โกรธ



กพ
BQ
1606
1474 5063
2548

มากขึ้น แม้จะถูกสิ่งวิเศษกล่าวเตือน ทำให้พญามารหดหู่ใจและหลีกหนีไป เมื่อพระมหาฤๅษีเป็นผู้ได้รับชัยชนะจากพญามารแล้ว ท้องฟ้าก็สว่างไสวด้วยแสงจันทร์

หลังจากทรงชนะพญามารและเสนามารหมู่ใหญ่แล้ว พระพุทธองค์ทรงนั่งบำเพ็ญสมาธิต่อไปจนในปฐมยามทรงระลึกชาติได้ ในยามที่สอง พระองค์ทรงบรรลุทิพย์จักขุขั้นสูงสุดจึงใช้พิจารณาทุกทั้งห้าและทรงเห็นว่าทุกอย่างไม่มีแก่นสารเลย ในยามที่สามพระองค์ก็ทรงพิจารณาทบทวนหลักปฏิจสมุปบาท ในยามที่สี่ เมื่ออรุณรุ่งอย่างเข้ามาพระองค์ทรงบรรลุพระสัพพัญญุตญาณอันไม่เปลี่ยนแปลง เมื่อพระองค์ทรงบรรลุแล้วผืนปฐพีก็สั่นสะเทือน เสียงกลองดังก้องทั่วฟ้าสายฝนโปรยปราย มวลหมู่พรณไม้ต่างชูดอกออกผลให้ยลโฉมมากมาย

เมื่อพระมหามุนีทรงบรรลุพระสัพพัญญุตญาณแล้ว ทรงพิจารณาหลักธรรมที่ทรงบรรลุ ทรงเห็นว่าพระสัทธรรมมีความลึกซึ้งเกินที่คนทั่วไปจะบรรลุจึงตัดสินใจจะประทับอยู่เฉยๆ ครั้งนั้นพระพรหมและพระอินทร์ทราบว่าพระพุทธองค์จะแสดงหลักแห่งความสงบ จึงเข้าไปเฝ้าพระพุทธองค์แล้วอาราธนาให้พระพุทธองค์อนุเคราะห์แก่สรรพสัตว์ ซึ่งพระพุทธองค์ทรงตัดสินใจอย่างแน่วแน่ที่จะสั่งสอนธรรมแก่ชาวโลก

เมื่อถึงเวลาบิณฑบาต เทวดาประจำทิศทั้ง ๔ ได้นำบาตร ๔ ใบมาถวาย เมื่อพระพุทธองค์รับบาตรมาแล้วทรงอธิษฐานรวมบาตรทั้งหมดให้เป็นใบเดียวกัน จากนั้นทรงรับอาหารบิณฑบาตจากพ่อค้าสองคนที่เดินทางมา จากนั้นพระมหามุนีทรงใคร่ครวญถึงอราคะและอุทรกะ เพื่อจะนำพระสัทธรรมไปบอกแต่ทั้งสองได้ตายเสียแล้ว พระองค์จึงนึกถึงปัญจกัศย์ทั้งห้า จากนั้นพระองค์ทรงเสด็จไปเมืองวารานสีในระหว่างทางทรงพบปริพาชกคนหนึ่ง ได้ถามถึงครูและการเรียนรู้ของพระองค์ เมื่อพระองค์บอกว่าไม่มีครู พระองค์ตรัสรู้เอง แต่ปริพาชกก็ชื่นชมแล้วหลีกไป จากนั้นพระองค์ทรงเดินทางไปยังเมืองกาสิ ได้เข้าไปยังสวนกวางที่ปัญจกัศย์อาศัยอยู่ ฝ่ายปัญจกัศย์เห็นพระพุทธองค์แล้วปริกษาว่า พระองค์ละทิ้งตบะเพราะต้องการความสะดวกสบาย เมื่อพระองค์มาถึงจะไม่ต้อนรับและไม่แสดงความเคารพเด็ดขาด เมื่อพระองค์เข้ามาใกล้ปัญจกัศย์ทั้งหมดก็ล้อมขีตกลางกันต่างรับบาตรบ้าง จีวรบ้าง หาอาสนะที่สมควรให้บ้าง ถวายน้ำล้างพระบาทให้บ้าง แต่ถึงกระนั้นก็ยังเรียกขานพระองค์ตามโคตร จากนั้นพระองค์ได้บอกให้ปัญจกัศย์ทราบว่าพระองค์ทรงตรัสรู้พระสัทธรรม และพระองค์ได้ทรงแสดงพระธรรมเทศนาแก่นักแรก คือ โทษของการบำเพ็ญตบะอย่างสุดโต่ง และการทำตนให้พัวพันอยู่กับกามารมณ์ จากนั้นพระองค์ทรงแสดงแนวทางแห่งการเข้าถึงพระสัทธรรมคืออริยมรรคแปดประการอันเป็นทางพ้นทุกข์ได้ จากนั้นพระองค์ทรงแสดงอริยสัจ ๔ ประการให้ปัญจกัศย์ฟัง ในขณะที่พระมหามุนีทรงแสดงธรรมอยู่นั้นเถาณหินยะและเทวดา ๑๐๐ ได้ดวงตาเห็นธรรม เมื่อพระองค์ทราบว่าเถาณหินยะรู้แจ้งพระสัทธรรมแล้วทรงตรัสถามว่า ท่านรู้แล้วหรือ ซึ่งเถาณหินยะได้

กล่าวแจ้งให้พระองค์ทราบว่าตนรู้แล้ว ขณะนั้นยักษ์ประจำภูเขาคู้ไปวประกาศสาธุการ ทำให้เหล่าเทวดาได้ยินจึงเปล่งเสียงสาธุการเรื่อยไปจนถึงพรหมโลก

จากนั้นพระองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาแก่อัครวิฆเนศวรและปัญจวัคคีย์ที่เหลือจนได้บรรลุพระสัมมาสัมพุทธธรรมทั้งหมด จากนั้นพระพุทธองค์ได้แสดงธรรมโปรดคยและเพื่อนอีก ๕๔ รูปจนได้บรรลุพระสัมมาสัมพุทธธรรมทั้งหมด จากนั้นพระพุทธองค์ทรงส่งพระสาวกทั้ง ๖๐ องค์ออกไปประกาศพระศาสนาตามสถานที่ต่างๆ ส่วนพระองค์เองก็ได้เดินทางไปที่ตำบลคยาเพื่อโปรดภิกษุคยาชยะ โดยที่พระองค์ทรงทรมานภิกษุคยาชยะจนหมดสติอุยิมเป็นสาวก เหล่าสาวกของภิกษุคยาชยะเห็นภิกษุคยาชยะยอมตนให้พระพุทธองค์ เขาเหล่านั้นก็ยอมตาม จากนั้นน้องชายทั้งสองของภิกษุคยาชยะคือ คยาชยะและเนทิกายชยะพร้อมทั้งบริวารก็ยอมตนเป็นสาวกเช่นเดียวกับภิกษุคยาชยะ จากนั้นพระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมแก่เหล่าเหล่าอภิกษุทั้งสามและบริวารที่ภูเขาคยศิระ จนพระคยาชยะและภิกษุทั้งหมด ๑,๐๐๐ รูปได้หลุดพ้นจากอาสวะกิเลส จากนั้นพระพุทธองค์ทรงพาภิกษุเหล่านั้นไปยังกรุงราชคฤห์โดยพำนักที่สวนไผ่ พระราชาแห่งชวามครก็ได้ทราบข่าวการเสด็จมาของพระพุทธองค์ก็เสด็จมาเฝ้าพร้อมกับบริวาร เมื่อบริวารของพระราชาที่มาเฝ้าพระพุทธองค์เห็นพระพุทธองค์กับภิกษุคยาชยะและบริวารจึงเกิดความสงสัย พระพุทธองค์ทรงให้พระคยาชยะแก้ความสงสัยของประชาชนโดยการแสดงอิทธิฤทธิ์และประกาศตนเป็นสาวกของพระองค์ทำให้ประชาชนคลายความสงสัยจากนั้นพระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมโปรดพระราชาและประชาชนจนพระราชาแห่งมครได้ดวงตาเห็นธรรม ประชาชนได้บรรลุอมตภูมิและมีจิตผ่องใส

จากนั้นพระราชาแห่งชวามครก็ได้ถวายอุทยานเวฬุวันแก่พระพุทธองค์ ครั้นนั้นพระอัครวิฆเนศวรได้เข้าไปบิณฑบาตในเมืองราชคฤห์ ก็มีปริพาชกท่านหนึ่งในนิคายกบิลนามว่า สารทวดีบุตรเห็นพระอัครวิฆเนศวรมีอาการนำเลื่อมใสจึงเข้าไปถาม และได้รับหลักธรรมว่า “พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอธิบายว่าธรรมทั้งหลายทั้งปวงเกิดแต่เหตุ แล้วทรงอธิบายต่อไปอีกว่าอะไรคือความดับแห่งธรรมเหล่านั้นและอะไรคือแนวทางแห่งความดับของธรรมเหล่านั้น” เมื่อพราหมณ์อุปติษยะได้ฟังจบก็ได้ดวงตาเห็นธรรม และได้ถ่ายทอดคำพูดที่ตนได้ฟังมาแก่เมาทลโคตรจนเมาทลโคตรได้ดวงตาเห็นธรรมเช่นกัน จากนั้นพราหมณ์ทั้งสองพร้อมบริวารได้พากันไปเฝ้าพระพุทธองค์และได้รับการอุปสมบทด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทา จากนั้นก็ได้ฟังธรรมจนบรรลุความดีขั้นสูงสุด ในเวลาต่อมามีพราหมณ์ผู้หนึ่งละทิ้งสิ่งทั้งปวงออกบวชได้พบพระพุทธองค์ที่ใกล้พหุบุตรกเจดีย์จึงเข้าไปเฝ้า พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมโดยย่อให้ฟังจนท่านได้รู้แจ้งในพระสัมมาสัมพุทธธรรมและได้รับการอุปสมบทจากพระพุทธองค์

ในเวลาต่อมาได้มีเศรษฐีใจบุญนามว่าสุทัตตะได้เดินทางมาถึงเมืองราชคฤห์ เขาได้เข้ามาเฝ้าพระพุทธองค์และได้ฟังธรรมจากพระพุทธองค์จนได้บรรลุโสดาปัตติผล จากนั้นเศรษฐีได้สาธยายพื้นที่ก่อสร้างวิหาร เมื่อได้พบอุทยานของกุมารเชตจึงได้ขอซื้อโดยการเอาเงินมาปูนเต็มพื้นที่ ราช

กุมารเขตเห็นความศรัทธาของเศรษฐีจึงอุทิศป่าทั้งหมดถวายพระพุทธองค์ แล้วเศรษฐีก็เร่งสร้างวิหารที่งดงาม โดยมีพระมหาเถระอุปติษยะคอยควบคุมดูแลในการสร้างวิหาร

เมื่อพระบรมศาสดาได้ประกาศพระศาสนามั่นคงในเมืองราชคฤห์แล้ว พระองค์ก็เสด็จไปยังเมืองกบิลวาสดูพร้อมกับพระสงฆ์ ๑,๐๐๐ รูป เมื่อพระองค์เสด็จไปถึงทรงได้รับการต้อนรับจากพระบิดาและประชาชนด้วยความรักและห่วงใย จากนั้นพระองค์ได้แสดงอิทธิฤทธิ์ให้พระบิดาและประชาชนได้เห็นแล้วพระองค์ก็ทรงแสดงธรรมโปรดพระบิดาจนได้รู้แจ้งสัจธรรม ครั้งนั้นมีราชกุมารมากมายเช่น อานันทะ นันทะ กถุมิละ อนิรุทธะ นันทะ อุปันนทะ กุณฐุชานะ และเทวทัต ได้ออกบวชพร้อมกับอุทายินบุตรของปุโรหิตและอุปาลีที่เห็นพระกุมารออกบวชจึงบวชตามด้วย ส่วนพระเจ้าสุทโธทนะก็ยกราชสมบัติให้กับพระอนุชาปกครอง ส่วนตัวพระองค์เองก็ได้ปฏิบัติธรรมเป็นเหมือนราชาธิราช จากนั้นพระศาสดาก็เสด็จไปปิณฑบาตโปรดชาวเมืองกบิลวาสดูแล้วไปยังเมืองของพระเจ้าประเสนชิต ไม่นานพระองค์ก็เสด็จถึงพระวิหารเชตะวันอันสวยงาม ทรงรับเอาพระวิหารที่สุทตตะเศรษฐีน้อมถวาย พระเจ้าประเสนชิตได้เข้ามาเฝ้าที่พระวิหารเชตะวันซึ่งพระองค์ได้ทรงแสดงหลักธรรมให้ฟัง เมื่อได้ฟังพระสัทธรรมพระเจ้าประเสนชิตทรงเลื่อมใสและนำไปปฏิบัติ ฝ่ายเดียรถีย์เห็นว่าพระราชบิดาประเสนชิตศรัทธาในพระพุทธองค์จึงทำทนายให้พระพุทธองค์มาแข่งเพื่อแสดงปาฏิหาริย์ ซึ่งพระพุทธองค์ก็ทรงแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ สร้างความศรัทธาแก่ประชาชนอย่างมากมาย จากนั้นพระองค์ก็เสด็จไปยังสวรรค์เพื่อแสดงธรรมโปรดพระพุทธรมาดาเป็นเวลา ๓ เดือน เมื่อออกพรรษาพระองค์ก็เสด็จลงสู่เทวโลกที่เมืองสังกาศยะ โดยได้รับการต้อนรับจากมวลหมู่สาวกอย่างมากมาย

หลังจากแสดงธรรมโปรดพุทธรมาดาแล้วกลับลงมาสู่โลกมนุษย์ พระพุทธองค์ก็ได้เดินทางไปทั่วแผ่นดินเพื่อแสดงธรรมโปรดประชาชนมากมาย ยกตัวอย่างเช่น ในเมืองราชคฤห์ทรงแสดงธรรมโปรดชโยติษกะ ชีวกะ สุระ โสรณะ อังคะะ อีกทั้งยังทรงเปลี่ยนแนวคิดของบรรดาผู้รู้ทั้งหลายคือ อภยะ ศรีคุปตะ อุปาลี นโยโครณะและคนอื่นๆ พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมโปรดประชาชนอีกมากมายหลายสถานที่เช่นที่ภูเขาวิปุละ ทรงแสดงธรรมโปรดยักษ์ชื่อโหมวตะและสาตาคระ ในชีวิตกัมพวันพระพุทธองค์ก็ได้แสดงธรรมโปรดพระเจ้าอชาตศัตรูพร้อมนางสนมให้เลื่อมใส ทรงแสดงธรรมโปรดพราหมณ์ปารายณะที่ภูเขาศาสน ในป่าเวณุกัณฐกะก็ทรงแสดงธรรมโปรดนันทมาตาให้ทรงนับถือ พระพุทธองค์ทรงประกาศศาสนาให้แพร่หลายไปยังเมืองต่างๆ เช่น เมืองอังคะ เมืองอาปนณะ ในเขตแดนสุหัมภ์พระองค์ได้ทรงแสดงธรรมโปรดอังกุลิมาละจนหันมานับถือพระองค์ พระองค์ยังทรงแสดงธรรมในเมืองภัทระ เมืองวิเทหะ เมืองไวศาลี เมืองอลกาวตี ในป่าดงดิบ ที่ตำบล คยา ที่เมืองวารานสี เมืองศูรปารกะ ที่ตำบลมหิวตี เมืองวระณะ เมืองส

อุลโกษฐกะ เมืองไวรัชชา เมืองกัลปมาศทัมยะ เมืองศราวาสตี ป่าเศตวิกะ เมืองเกาสามพิโนแคว้น
 กานธาระ คำสอนของพระองค์เป็นประโยชน์แก่ชนหมู่มากที่เลื่อมใส

จากการที่พระองค์ทรงแสดงธรรมโปรดคนเหล่านี้และสรรพสัตว์มากมาย ทำให้ชื่อเสียง
 ของพระองค์ขจรขยาย โดดเด่นมากมาย จึงเป็นเหตุให้พระเทวทัตเกิดความอิจฉาริษยาจึงพยายามทำ
 อุกุศลกรรมมากมาย มีการกลั้วหินลงจากภูเขาถรรพภูฏะ มีการปล่อยช้างที่ทำให้เกิดความเดือดร้อน
 แก่ประชาชนมากมายแต่ก็ไม่สามารถทำร้ายพระพุทธองค์ได้ ทำให้พระเจ้าอชาตศัตรูมีความเคารพ
 นับถืออย่างมาก ส่วนพระเทวทัตก็ได้รับแต่ผลแห่งบาปกรรมที่ตนได้ทำ

ในเวลาต่อมา พระพุทธองค์ได้เดินทางจากเมืองราชคฤห์ไปยังเมืองปาฏลิ ทรงพยากรณ์ว่า
 เมืองนี้จะมีชื่อเสียงโด่งดังจากนั้นพระองค์ทรงพาภิกษุที่ติดตามหะขามฝั่งแม่น้ำคงคาแล้วเสด็จไป
 ยังหมู่บ้านกุฎิทรงแสดงธรรมที่หมู่บ้านนั้นแล้วเสด็จต่อไปยังหมู่บ้านนาทิกะ หลังจากประทับที่
 หมู่บ้านนั้นหนึ่งคืนจากนั้นพระองค์ก็เสด็จต่อไปยังเมืองไวศาที ทรงประทับพักผ่อนที่อุทยานของ
 นางอัมรปาลี เมื่อนางอัมรปาลีทราบข่าวพระพุทธองค์พักอยู่ที่อุทยานของนางจึงได้มาเฝ้าและได้ฟัง
 พระสัทธรรมจากพระพุทธองค์ซึ่งทำให้นางเลื่อมใสและได้ดวงตาเห็นธรรม จากนั้นนางได้
 อารธนาพระพุทธองค์เพื่อรับบิณฑบาต หลังจากนั้นกษัตริย์ลิจฉวีได้เข้ามาเฝ้าพระพุทธองค์
 พระพุทธองค์ได้แสดงธรรมโปรดจนบรรดากษัตริย์ลิจฉวีทั้งหมดเลื่อมใส และได้อารธนาให้
 พระองค์เสด็จไปโปรด(รับบิณฑบาต) แต่พระพุทธองค์แจ้งว่านางอัมรปาลีได้อารธนาพระองค์ไว้
 ก่อน หลังจากพระพุทธองค์รับอาหารบิณฑบาตจากนางอัมรปาลีแล้วก็ทรงเสด็จต่อไปยังหมู่บ้าน
 เวณุมตี เพื่อทรงจำพรรษา ณ ที่นั้น หลังจากออกพรรษาแล้วพระพุทธองค์ได้เสด็จไปยังเมืองไวศาที
 ทรงประทับนั่งที่ริมสระน้ำชื่อว่ามรกฏะ ณ ที่นั้นพญามารได้เข้ามาหาพระพุทธองค์แล้วทรง
 อารธนาให้พระพุทธองค์เสด็จเข้าสู่นิรวาณ ซึ่งพระพุทธองค์ก็ตรัสว่า “อีกสามเดือนต่อจากนี้ เรา
 จะเข้าสู่นิรวาณ ฉะนั้นท่านอย่าร้อนใจไป” ในขณะที่พระองค์ทรงปลงพระชนมายุสังขารนั้น
 แผ่นดินก็สั่นไหว ลูกไฟใหญ่ก็หล่นจากท้องฟ้า ภูเขาพังทลาย กลองในท้องฟ้าดังสนั่น สร้างความ
 โกลาหลไปทั่วทั้งโลกมนุษย์ โลกสวรรค์ และท้องฟ้า

เมื่อความ โกลาหลมีแผ่นดินไหวเป็นต้นเกิดขึ้น ทำให้พระอานันทะเกิดความหวั่นไหว
 กังวลใจจึงเข้าไปถามพระพุทธองค์ถึงสาเหตุแห่งความเป็นไป จึงทราบว่าสาเหตุแห่งความ โกลาหล
 มีแผ่นดินไหวเป็นต้นนี้ เกิดขึ้นเพราะพระพุทธองค์ทรงปลงพระชนมายุสังขาร พระอานันทะเสียใจ
 ร้องไห้คร่ำครวญอย่างมาก พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมปลอบโยน ในขณะที่พระพุทธองค์แสดง
 ธรรมปลอบโยนพระอานันทะอยู่นั้น กษัตริย์ลิจฉวีทราบข่าวก็เดินทางมาเฝ้าด้วยความตกใจและ
 เสียใจอย่างมาก พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมแก่บรรดากษัตริย์เหล่านั้น แล้วให้กษัตริย์เหล่านั้น
 กลับไปยังเมืองของตน ซึ่งกษัตริย์เหล่านั้นก็กลับเข้าเมืองด้วยความจำใจ เพราะเคารพในพระคำรัส

ของพระพุทธองค์

ขณะที่พระพุทธองค์เสด็จออกจากเมืองไวศาลีเพื่อเข้าสู่ nirvana นั้น เมืองทั้งเมืองดูหม่นหมองไม่สดใส ไม่น่ารื่นรมย์ใจ ในขณะที่พระเจ้าสิงหะได้คิดไตร่ตรองถึงคำสอนของพระพุทธองค์แล้วพระองค์ทรงบริจาคนิเวศและทรงละทิฐิมานะ มีพระทัยแน่วแน่ต่อพระสัทธรรมจนบรรลุถึงความสงบ ครั้งนั้นพระพุทธองค์ได้ทรงหันกลับมาดูเมืองไวศาลีเป็นครั้งสุดท้าย จากนั้นพระองค์ได้เสด็จไปยังโกคนคร เมื่อถึงโกคนครแล้วพระพุทธองค์ได้ตรัสสอนภิกษุทั้งหลาย จากนั้นพระพุทธองค์ได้เสด็จไปยังเมืองปาวา ทรงเสวยพระกระยาหารมื้อสุดท้ายที่บ้านของนาย จุนทะ จากนั้นทรงเสด็จต่อไปยังกุสินคร ทรงเสด็จข้ามแม่น้ำอิราวัตติแล้วเสด็จไปยังอุทยานประจำเมือง ทรงตรัสให้พระอานันทะเตรียมปูลาดที่บรรทมในระหว่างต้นสาละคู่ จากนั้นพระพุทธองค์ได้เสด็จทอดพระวรกายบรรทมด้วยพระปรัศว์เบื้องขวา ทรงใช้พระหัตถ์หนุนพระเศียรทรงเหยียดพระบาทซ้อนกันในห้องกลางหมู่สาวกทั้งหลาย ในขณะที่พระองค์เสด็จบรรทมนั้น ทุกสิ่งทุกอย่างคล้ายหยุดนิ่งไม่ไหวติงอีกเลยไม่ว่าจะเป็นสายลม แสงแดด หมู่วิหคนกกา หม่อมวลพฤษาก็เงียบงัน จากนั้นพระพุทธองค์ทรงตรัสให้พระอานันทะไปแจ้งต่อเจ้ามัลละทั้งหลาย เมื่อเจ้ามัลละทราบเรื่องก็รีบมาเฝ้าด้วยความเศร้าโศก ซึ่งพระพุทธองค์ได้ตรัสสอนหลักธรรมให้เขาเหล่านั้นฟัง จากนั้นเจ้ามัลละก็เสด็จกลับเข้าเมืองด้วยความเศร้าโศก

ขณะนั้นได้มีปริพาชกชื่อสุภัทระ ได้เข้ามาเพราะปรารถนาจะเฝ้าพระพุทธองค์แต่ถูกพระอานันทะห้ามเสีย แต่พระพุทธองค์ก็ทรงกรุณาเรียกสุภัทระเข้าไปเฝ้า เมื่อเข้าไปเฝ้าแล้วสุภัทระได้ทูลถามข้อสงสัยซึ่งพระพุทธองค์ก็แสดงมรรคมีองค์แปดให้ฟังจนสุภัทระเข้าถึงธรรมบรรลุเป็นพระอรหันต์ในที่สุด จากนั้นท่านสุภัทระได้เข้าสู่ nirvana ต่อเบื้องพระพักตร์ของพระพุทธองค์ พระพุทธองค์จึงสั่งให้ประกอบพิธีเผาศพของสุภัทระในคืนนั้น จากนั้นพระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมแก่เหล่าสาวก หลังจากนั้นพระพุทธองค์ทรงเข้าสู่ฌานทั้งหมดอันได้แก่สมาบัติ ๘ โดยอนุโลม แล้วทรงเข้าฌานย้อนกลับโดยปฏิโลมจนถึงปฐมฌาน จากนั้นพระพุทธองค์ได้เข้าฌาน จากปฐมฌานจนถึงจตุตถฌานตามลำดับ ครั้นออกจากจตุตถฌานพระพุทธองค์ก็เข้าสู่ความสงบอันเป็นนิรันดร์ หลังจากที่พระพุทธองค์เสด็จเข้าสู่ nirvana แล้ว ก็เกิดความโกลาหลมากมายเช่นแผ่นดินไหว ฟ้าผ่า ไฟไหม้ มวลหมู่ เทวดา นาค คนธรรพ์ ยักษ์ต่างอาลัยและทุกข์ใจเป็นอย่างมาก

ครั้งนั้นเทพดาผู้มีศักดิ์ใหญ่ได้กล่าวสวดดีพระ nirvana มีประการต่างๆ แม้พระอนิรุทธะก็ได้กล่าวสรรเสริญพระพุทธองค์มากมายเพราะต้องการแสดงความกตัญญูนั่นเอง ฝ่ายเจ้ามัลละเมื่อทราบข่าวก็รีบมาด้วยน้ำตาอันนองหน้า จากนั้นเจ้ามัลละได้อัญเชิญพระพุทธรูปขึ้นสู่พระแท่นงาช้างอันประดับด้วยมวลหมู่ดอกไม้และเครื่องหอมอันดีเลิศ แล้วเคลื่อนพระแท่นไปเรื่อยๆ ท่ามกลางการประโคมด้วยดนตรีอันเป็นทิพย์ และการโปรยปรายด้วยมวลดอกไม้ทิพย์นานาพรรณ เจ้ามัลละ

ทั้งหลายทรงแบกพระแท่นไปตามทางผ่านกลางเมืองออกไปทางประตูนาคะ ข้ามแม่น้ำหิรัญยวดี แล้วทรงเตรียมจิตกาธานอันประกอบด้วยเปลือกไม้ ใบไม้หอม พร้อมด้วยไม้กฤษณา ไม้จันทน์ และไม้ราชพฤกษ์ ณ เจริญเจดีย์ช่อมกุฎะ จากนั้นเจ้ามัลลสะพยายามถวายพระเพลิงพระบรมศพถึง ๓ คราแต่พระเพลิงก็มีติดด้วยอำนาจแห่งความปรารถนาที่จะเข้าเฝ้าให้ทันเห็นพระพุทธรองค์ของพระกาศยปะนั่นเอง เมื่อพระกาศยปะมาถึงและได้ถวายความเคารพพระบรมศพของพระพุทธรชินศรีแล้ว เพลิงก็ลุกโชติช่วงขึ้นเองโดยมิมีผู้ใดจุด เพลิงได้ลุกไหม้พระฉวีวรรณ พระมังสา พระลา และองคาพยพส่วนต่างๆ จากนั้นเจ้ามัลลสะทั้งหลายได้ทรงชำระล้างพระบรมอัฐิด้วยน้ำบริสุทธิ์ แล้วบรรจุลงในภาชนะทองคำแล้วนำไปไว้ที่ปะรำเพื่อบูชาสักการะ

ขณะที่เจ้ามัลลสะทั้งหลายบูชาพระบรมสารีริกธาตุนั้น ได้มีราชทูตจากกษัตริย์ผู้ปกครองนครใกล้เคียง ๗ นครเดินทางเข้ามาเพื่อขอแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ เจ้ามัลลสะทั้งหลายมีความตั้งใจที่จะไม่แบ่งพระบรมสารีริกธาตุให้แก่เมืองอื่นเพราะความรัก เคารพ เลื่อมใสในพระพุทธรองค์ ทำให้เมืองทั้ง ๗ ส่งกองทัพเข้ามาสู่เมืองเพื่อทำการรบ ในขณะที่ชาวเมืองเตรียมทำการรบอยู่นั้น พราหมณ์คนหนึ่งชื่อว่า โทธณะ ได้เห็นการเตรียมการรบแล้ว จึงได้กล่าวชี้แจงผลของการรบ และการประพฤติตามคำสอนของพระพุทธรองค์ และชี้แจงการแบ่งพระบรมสารีริกธาตุให้แก่เมืองต่างๆ ซึ่งจะทำให้เจ้ามัลลสะได้ประโยชน์มากกว่าการรบ เมื่อเจ้ามัลลสะทั้งปวงยอมให้มีการแบ่งพระบรมสารีริกธาตุแล้ว ก็ได้แบ่งพระบรมสารีริกธาตุออกเป็น ๘ ส่วน โดยเก็บไว้เองส่วนหนึ่ง แล้วทรงมอบส่วนที่เหลือแก่กษัตริย์ทั้ง ๗ เมื่อกษัตริย์ทั้ง ๗ ได้รับพระบรมสารีริกธาตุแล้วก็ได้กลับเมืองของตนเพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุและประกอบพิธีบูชา ส่วนโทธณะพราหมณ์ก็เอาภาชนะบรรจุ(ดวง)พระบรมสารีริกธาตุเป็นของตน และได้สร้างสถูปบรรจุไว้อย่างดี ส่วนชาวเมืองปีสละก็ไต่เก็บเอาพระสรีรังการที่เหลือไปแล้วสร้างสถูปบรรจุ ดังนั้นครั้งแรกจึงมีสถูปเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ๘ องค์ บรรจุภาชนะสำหรับแจกพระบรมธาตุ ๑ องค์ และสถูปบรรจุพระสรีรังการ ๑ องค์ รวมเป็น ๑๐ องค์ปรากฏในโลก สถูปทั้งหมดได้รับการบำรุงรักษา บูชาเป็นอย่างดีจากกษัตริย์และประชาชนมากมาย ในเวลาต่อมา มีพระอรหันตเถระจำนวน ๕๐๐ รูป ได้ประชุมกันที่เมืองราชคฤห์เพื่อรวบรวมคำสอนของพระพุทธรองค์ให้มั่นคงยิ่งขึ้น

ในกาลต่อมาพระเจ้าอโศกผู้มีศรัทธามั่นคงในพระศาสนาได้สร้างสถูปทั่วแผ่นดิน โดยพระองค์ได้รวบรวมพระบรมสารีริกธาตุจากสถูปทั้งหมดยกเว้นสถูปที่เมืองรามปุระที่หุมนครักษาเอาไว้ แล้วสร้างสถูปไว้ในทุกๆ ที่ จนได้พระนามว่า อโศกธรรมราชา ทำให้พระศาสนาแพร่หลายยิ่งขึ้น.

๒.๕ เนื้อเรื่องย่อมหากาพย์เสานทรนันทะ

ในป่าตอนเหนือใกล้ภูเขาหิมาลัย มีที่อยู่อันน่ารื่นรมย์อันเป็นที่อาศัยของพระมุนีนามว่า กปิลเคาตมะ ผู้ทรงเคร่งครัดในตบะอย่างยิ่ง ท่านได้บำเพ็ญตบะมาเป็นเวลาช้านาน ครั้นต่อมาพระราชบุตรของพระเจ้าโอกกากราชแห่งราชวงศ์อิกษวากุ เสด็จออกมาสร้างเมืองใหม่ตามคำสั่งของบิดา โดยได้มาสร้างเมืองที่คงไม้สักกะอันเป็นที่อยู่ของกปิลเคาตมะ ผู้เป็นอาจารย์ โดยอาจารย์ได้ชี้พื้นที่ให้สร้างเมือง ซึ่งพระราชบุตรเหล่านั้นก็ช่วยกันสร้างเมืองอย่างแข็งแรงและสวยงาม บริบูรณ์ จากนั้นได้พร้อมใจกันยกให้พระเชษฐาคนโตได้ขึ้นเป็นพระราชอาปกครอง โดยพระราชบุตรที่เหลือต่างก็ช่วยกันดูแลบ้านเมืองตามฐานะต่างๆ ด้วยความสามัคคี จนทำให้เมืองกปิลวาสดุมิชื่อเสียงและเป็นที่ต้องการอยู่อาศัย ประกอบอาชีพต่างๆ ของประชาชนอย่างมาก

เมืองกปิลวาสดุมิดำรงอยู่เรื่อยมา จนถึงสมัยแห่งพระราชาสุทโททนะผู้สืบเชื้อสายมาจากกษัตริย์ตามลำดับแห่งกาลเวลา พระองค์มีอุปนิสัย บุคลิกลักษณะที่งดงาม มีพระราชจริยวัตรต่างๆ ที่พระองค์แสดงออกมาเป็นที่รักที่ชื่นชอบของคนทั้งหลาย ทรงครองพระองค์อยู่ในหลักธรรมที่ดี และพระองค์ได้มีพระเมเหสินามว่ามายาผู้งดงาม และมีพระนางเคาตมิเป็นมเหสีรอง พระองค์ทรงครองราชย์มานาน ไม่นานพระนางได้ประสูติของพระราชกุมารสรวารลิตทระ และพระราชกุมารนันทะก็ได้ประสูติจากพระเทวีองค์รองเช่นเดียวกัน ซึ่งพระกุมารทั้งสองทรงสง่างามอย่างมาก แต่ถึงกระนั้นก็มีความแตกต่างกันคือ พระกุมารนันทะมีความหลงอยู่ในกามสุข แต่พระกุมารสรวารลิตทระกลับไม่ติดข้องอยู่ในกามเลย ไม่นานพระกุมารสรวารลิตทระผู้ได้เห็นคนแก่ คนเจ็บ คนตาย จึงปรารถนาออกบวช แล้วพระองค์ก็เสด็จออกบวชในเวลากลางคืน หลังจากศึกษาถึจากพระมุนีต่างๆ แต่พระองค์เห็นว่า ลัทธิทั้งหมดยังไม่ใช่หนทางหลุดพ้นจึงทรงละทิ้งท่านเหล่านั้นไป หลังจากบำเพ็ญตบะอย่างยิ่งยวดเป็นเวลา ๖ ปีแล้ว พระองค์ก็หันมาบำเพ็ญเพียรทางจิตจนทรงบรรลุธรรมที่เป็นบรมสุข จากนั้นพระองค์ทรงแสดงธรรมจักร (ล้อแห่งธรรม) จนทำให้กោณฑินะได้รู้แจ้งความจริงในขั้นแรก (บรรลุโสดาบัน) จากนั้นพระพุทธองค์ได้เสด็จไปสั่งสอนประชาชนตามเมืองต่างๆ เช่น เมืองกาสิ เมืองคยา เมืองราชคฤห์ และอีกหลายเมืองจนมีชื่อเสียงเลื่องลือ เป็นที่นับถือของประชาชนมากมาย จากนั้นพระองค์ทรงเสด็จไปยังเมืองกปิลวาสดุมิ ทรงแสดงกถุชดาภินิหารีย์ให้พระราชบิดาและประชาชนได้เห็น เมื่อพระบิดาและประชาชนเลื่อมใสแล้วพระองค์ก็ทรงแสดงธรรมโปรดพระราชบิดาและประชาชน จนทำให้พระราชบิดาทรงตั้งอยู่ในขั้นต้นแห่งอมตธรรม ส่วนประชาชนก็เป็นผู้ตั้งอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม เมืองกปิลวาสดุมิกลายเป็นเมืองของคนดี มีศีลธรรม สงบสุขอย่างมาก

กล่าวถึงพระราชกุมารนันทะ ผู้ได้อยู่ร่วมอภิรมย์กับภรรยา (มเหสี)พระนามว่าสุนทรี อย่างมีความสุขมากมาย โดยมีได้สนใจพระพุทธองค์ที่ได้เสด็จมาแสดงธรรมโปรดประยูรญาติ เนื่องจาก

พระองค์ทรงหลงใหลในการดูแลปรนเปรอจากพระนางสุนทรียอย่างดี ฝ่ายพระพุทธองค์ทรงเสด็จมา
 พิณฑบาทที่วังของพระราชกุมารนั้นแต่ไม่มีใครทราบ เพราะความที่ไม่มีใครทราบจึงทำให้พระ
 พุทธองค์มิได้รับอาหารเลย เมื่อเป็นอย่างนั้นพระองค์จึงเสด็จจากไป ขณะนั้นหญิงรับใช้คนหนึ่งได้
 เห็นพระพุทธองค์จึงได้แจ้งให้พระกุมารทราบ เมื่อพระกุมารได้ทราบจึงเข้าไปเฝ้า แต่ก่อนที่พระ
 กุมารจะเข้าไปเฝ้าพระพุทธองค์นั้น พระกุมารได้เข้าไปหาพระนางสุนทรียและบอกเรื่องราว อีกทั้งยัง
 ขออนุญาตพระนางสุนทรียเพื่อมาเฝ้าพระศาสดา เมื่อพระนางสุนทรียอนุญาตแล้วพระราชกุมารทรงรีบ
 มาเฝ้าพระพุทธองค์ โดยตั้งพระทัยว่าจะรีบกลับไปหาพระนางสุนทรียให้ไวที่สุด

พระราชกุมารนั้นได้เข้าเฝ้าพระพุทธองค์ เมื่อได้สนทนากับพระพุทธองค์แล้ว พระองค์
 ก็ประสงค์จะเสด็จกลับวัง แต่พระพุทธองค์ทรงประทานบาตรให้พระกุมารนั้นทรงถือไว้ และ
 พระราชกุมารนั้นทรงรับบาตรมาถือไว้และตามเสด็จไปกับพระพุทธองค์ด้วยความเคารพ แม้ว่า
 ใจอยากกลับไปหาพระนางสุนทรียอย่างมากก็ตาม ฝ่ายพระพุทธองค์ทรงประสงค์จะอนุเคราะห์
 พระราชกุมาร จึงได้ตรัสสอนพระกุมารถึงความไม่เที่ยงแท้ ความไม่ถาวรจากกาย โทษของกาย
 จากนั้นได้ตรัสสั่งให้พระอานนท์พาพระราชกุมารไปบวชแม้ว่าพระราชกุมารจะแจ้งว่า พระองค์ไม่
 ประสงค์จะบวชก็ตาม แต่พระพุทธองค์ทรงโน้มน้าวพระราชกุมารจนพระองค์ตกลงใจบวชด้วย
 ความจำใจ แม้ในขณะที่ปลงผมพระราชกุมารก็ทรงโศกเศร้าเพราะไม่ประสงค์จะบวชนั่นเอง ส่วน
 พระนางสุนทรียนั้น เมื่อพระราชกุมารตามเสด็จพระพุทธเจ้าไป พระนางก็หมดความสุข มีแต่ความ
 ทุกข์เพราะความคิดถึงพระราชกุมาร พระนางเฝ้ารอคอยการกลับมาของพระราชกุมารนั้นแต่ แม้
 พระทัยก็ครุ่นคิด จิตก็หวนหาแต่พระกุมารนั้นแต่ไม่สร้างชา ถึงแม้ว่าพระนางจะมีหญิงรับใช้คอย
 ปรนเปรอประโลมให้พระนางคลายความเศร้าพระทัยแต่ก็ไม่เป็นผลมากนัก ยิ่งเมื่อพระนางทราบว่า
 พระราชกุมารนั้นออกผนวชแล้วพระนางยิ่งเศร้าโศกพระทัยอย่างมากมาย ถึงขนาดว่าทำร้าย
 ตัวเอง เป็นที่น่าเวทนายิ่งนัก พระนางมิได้มีความสุขเลย ถึงแม้ว่าพระนางจะอยู่ในสถานที่อันน่าน
 รื่นรมย์สักปานใดก็ตาม พระนางทรงบ่นเพื่อ ทรงคร่ำครวญหา ทรงมีพระทัยอันร้อนรุ่มเพราะไฟ
 แห่งรัก และความคิดถึงพระกุมารแผดเผาทรวง จนพระนางมิได้ดูแลพระวรกายของพระนางเลย
 แต่ถึงกระนั้นเมื่อพระนางได้รับการปรนเปรอประโลมจากหญิงรับใช้ผู้มีปัญญา น่าเชื่อถือได้มากกว่า
 กับพระนาง ทำให้พระนางทรงมีความหวังที่จะได้พบและครองรักกับพระราชกุมารเหมือนเดิม

ส่วนพระนันทะ ผู้ออกผนวชด้วยความจำใจ แม้บวชแล้วก็ยังมีความอาลัย ห่วงหาในพระ
 นางสุนทรียผู้ภรรยา แม้ว่าพระนันทะจะพำนักอยู่ในสถานที่อันน่านรื่นรมย์ แต่ใจก็ตรอมตรมเพราะ
 ความคิดถึง ไม่ว่าพระนันทะจะอยู่สถานที่ไหนก็ตาม แต่หัวใจกลับครวญหาภรรยาและตำแหน่งของ
 พระองค์ ทรงครุ่นคิดถึงกิจกรรมต่างๆ ที่พระองค์เคยประพฤติปฏิบัติกับพระนางสุนทรียศรีภรรยา

ในวันเก่าก่อนเสมอ เมื่อพระองค์ครุ่นคิดอยู่อย่างนั้นนานวัน จึงตัดสินใจว่า เมื่อพระพุทธองค์เสด็จออกบิณฑบาตแล้ว พระองค์จะละทิ้งผ้ากาสาจะกลับสู่ตำหนักทันที

กล่าวถึงภิกษุรูปหนึ่งผู้ประกอบด้วยเมตตา ได้เข้าไปหาพระนันทะ ผู้โศกเศร้า เพราะความรักกรมเร้าจิต ผู้มีความคิดที่จะกลับสู่คฤหัสถ์ภาวะ ได้กล่าวกับพระนันทะด้วยเมตตาจิตเพื่อมุ่งหวังจะให้พระนันทะคลายความเศร้า ความคิดถึงภรรยา โดยการถามสารทุกข์สุขดิบ ถามภาวะต่างๆ ที่พระนันทะเป็นอยู่ เมื่อพระนันทะเล่าเหตุการณ์ต่างๆ ให้ท่านฟังแล้ว ท่านได้กล่าวสอนถึงโทษของความรักหญิงทั้งหลาย โดยยกตัวอย่างเปรียบเทียบเปรียบกับสิ่งต่างๆ มากมาย ซึ่งพระนันทะนั้นแม้ว่าภิกษุผู้มีเมตตาจิตจะได้กล่าวสอนพร้อมทั้งยกอุทาหรณ์ต่างๆ มากกล่าวให้ท่านฟัง แต่จิตของพระนันทะก็ยังเฝ้าครุ่นคิดถึงพระนางสุนทรียอยู่ตลอดไม่คลาย หาได้ใส่ใจกับคำสอนเหล่านั้นไม่ แม้ถึงกระนั้นภิกษุรูปนั้นก็ยังไม่ยอมอย่างยิ่งที่จะโน้มน้าวให้พระนันทะเห็นโทษของความรักและสตรี ทว่าคำกล่าวของท่านดังสายลมที่พัดผ่านไป ไม่ได้ติดอยู่ในหัวใจของพระนันทะแม้แต่น้อยเลย ภิกษุนั้นเมื่อทราบข่าวพระนันทะยังมุ่งหวังในคฤหัสถ์ภาวะ จึงได้กราบทูลเรื่องราวต่างๆ ให้พระพุทธองค์ทรงทราบ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงสดับว่าพระนันทะไม่มีความยินดีในสมณภาวะ มีความปรารถนาที่จะกลับไปสู่คฤหัสถ์ภาวะ เพื่อไปครองรักกับพระนางสุนทรียศรีภรรยา พระพุทธองค์จึงทรงเรียกพระนันทะเข้ามาสอบถาม เมื่อได้ทราบถึงความต้องการของพระนันทะแล้ว พระพุทธองค์ผู้ต้องการจะอนุเคราะห์พระนันทะจึงได้จับพระหัตถ์ของพระนันทะหาขึ้นสู่ท้องฟ้า ผ่านสถานที่อันน่ารื่นรมย์มากมาย ได้มองเห็นสิ่งสวยงามหลากหลาย ในขณะที่กำลังชมสิ่งสวยงามอยู่นั้น พระพุทธองค์ทรงชี้ให้พระนันทะมองดูนางลิงรุ่นดาบอดตัวมีหน้าแดงแดงจะข้อมด้วยน้ำครั้งที่กำลังเล่นอยู่ข้างหลังฝูงลิง แล้วพระพุทธองค์ทรงถามเพื่อเปรียบเทียบกับพระนางสุนทรียศรีภรรยา จากนั้นพระพุทธองค์ทรงพาพระนันทะไปยังอุทยานของพระอินทร์อันสวยงาม น่ารื่นรมย์ เต็มไปด้วยหมู่เทวดาและนางอัปสรผู้สวยงามสุดจะพรรณนาได้ เมื่อพระนันทะได้เห็นนางอัปสรผู้งดงามก็มองดูด้วยความลุ่มหลง อยากได้มาครอบครอง เมื่อพระพุทธองค์เห็นพระนันทะผู้มองดูนางอัปสรด้วยความลุ่มหลงก็ทรงถามถึงพระนางสุนทรียกับนางอัปสรว่าเป็นอย่างไร ซึ่งพระนันทะก็บอกว่าพระนางสุนทรียเมื่อเทียบกับนางลิงรุ่นแล้วพระนางสุนทรียดูดีกว่า แต่เมื่อเทียบกับนางอัปสรแล้ว พระนางสุนทรียดูดีกว่ากันอย่างมากมาย จากนั้นพระนันทะก็ทูลขอให้พระพุทธองค์ทรงช่วยเหลือให้ได้ยู่ร่วมกับนางอัปสร พระพุทธองค์ทรงตรัสบอกว่า การจะอยู่ร่วมกับนางอัปสรทำได้โดยการประพฤติธรรม ประกอบกรรมดีเท่านั้น เมื่อพระนันทะทราบดังนั้นจึงตัดสินใจปฏิบัติธรรมเพื่อมุ่งหวังจะได้นางอัปสร จากนั้นพระพุทธองค์ทรงพาพระนันทะกลับสู่พื้นดินอีกครั้ง

พระนันทะผู้ได้เห็นนางอัปสรที่เที่ยวไปในอุทยานนันทะ มีจิตมุ่งหวังเพื่อจะได้นางอัปสร จึงได้ตั้งหน้าประพฤติธรรม แม้จะถูกใครถามถึงพระนางสุนทรียผู้เป็นภรรยา ก็ไม่ได้ว่าอย่างไร ทรง

นั่งเฉย ไม่ยินดี ไม่หวั่นไหว คล้ายกับว่าเป็นผู้หมดราคะเสียแล้ว ฝ่ายพระอานนท์ ผู้ยังไม่ทราบความเป็นจริงทั้งหมด เมื่อได้ฟังคำรำลือเกี่ยวกับตัวพระนันทะจึงได้เข้าไปหาท่าน เมื่อได้สนทนากันพอสมควรท่านจึงได้ถามความเป็นจริงแห่งการประพฤติธรรมว่าเป็นไปเพื่ออันได้นางอัปสรจริงหรือ เมื่อพระอานนท์ได้ทราบความเป็นจริงจึงได้ชี้แจงว่า ความสุขในสวรรค์นั้น ไม่ใช่ความสุขที่แท้จริง ไม่จีรังยั่งยืน อีกทั้งยังได้ยกตัวอย่างของผู้ทำดีต่างๆ แล้วได้ไปเกิดในสวรรค์ ภายหลังเมื่อหมดบุญก็ต้องกลับมาเกิดใหม่ ฉะนั้นสุขที่แท้จริงในสวรรค์จึงไม่มี พระนันทะเมื่อถูกพระอานนท์ท้วงติงถึงการประพฤติธรรมเพื่อจะได้นางอัปสรก็เกิดความเขินอายเป็นอย่างมาก และเมื่อทราบว่าความจริงแล้วสุขในสวรรค์นั้นไม่ยั่งยืน ท่านก็เกิดความสลดใจ จึงได้เข้าไปเฝ้าองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเพื่อบอกถึงการรับรองเพื่ออันได้นางอัปสร จากนั้นท่านก็ขอให้พระพุทธรองค์ตรัสบอกแนวปฏิบัติเพื่อการบรรลุดุธรรม เมื่อพระพุทธรองค์ได้สดับวาจาของพระนันทะและทรงทราบถึงอหยาตย์แห่งธรรมอันตั้งดีแล้วของพระนันทะ พระพุทธรองค์จึงทรงตรัสสรรเสริญพระนันทะ ถึงการรู้ตัวเอง การพยายามทำจิตของตนให้มุ่งสู่ความดี มีศรัทธา ทรงสรรเสริญพระนันทะด้วยการยกตัวอย่างหลายประการ เพื่อต้องการให้พระนันทะมีจิตยินดีในการประพฤติธรรม.

พระนันทะ ผู้ได้รับการปลุกเร้าจิตจากพระพุทธรองค์ ก็มีจิตเบิกบานยินดีเป็นอย่างยิ่ง เมื่อพระพุทธรองค์ทราบว่าพระนันทะมีจิตเบิกบาน มีศรัทธาแล้ว ก็ทรงแนะนำข้อปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นแก่พระนันทะมีประการต่างๆ โดยให้สำรวมอยู่ในศีลอันดี มีจิตพ้นจากนิวรณ์ มีสติสัมปชัญญะ ละทิ้งความยึดถือต่างๆ ควบคุมอินทรีย์มิให้กำเริบ ทรงแนะนำขั้นตอนในการปฏิบัติ การเดินจงกรม การนั่งสมาธิ การมีความเพียรในการปฏิบัติธรรม มีสติกำหนดรู้การปฏิบัติตลอดเวลา พระพุทธรองค์ทรงสอนให้พระนันทะกำจัดความคิดที่ประกอบด้วยราคะ พยาบาท ให้นึกถึงเมตตาและความกรุณาต่อสรรพสัตว์ ฟังละอุกุศล ฟังเจริญกุศล พยายามกำจัดความตริภิง การตรึกตรองที่มีอยู่ ฟังเป็นอยู่ด้วยการพิจารณาตามหาใจเข้าออก พยายามบำเพ็ญเพียรสාරอกกิเลสให้สิ้นไป ทรงตรัสสอนให้พระนันทะกำจัดอุปกิเลสต่างๆ ด้วยจิตที่แน่วแน่ จนสามารถทำให้บรรลุภูมิตั้ง ๔ และอภิญญา ๕ สามารถหยั่งรู้ความนึกคิดของคนอื่น สามารถระลึกรู้ชาติได้ มีหุทธิพิภพ มีดาหิพิภพ และเมื่อรู้ยังเห็นแจ้งความจริงแล้วก็พยายามประคับประคองจิตเพื่อกำจัดอสาวิกิเลส เข้าใจถึงสภาวะความเป็นจริง ๔ ประการ (อริยสัจจ์ ๔) เมื่อทราบความเป็นจริงดังนั้นแล้ว จะไม่กลับมาเกิดอีกเลย จากนั้นพระพุทธรองค์ทรงแนะนำข้อปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นอีกหลายประการ ทั้งยังยกตัวอย่างประกอบอีกมากมาย.

พระนันทะ เมื่อได้รับคำชี้แนะถึงข้อปฏิบัติ และแนวทางปฏิบัติจากพระพุทธรองค์แล้ว ท่านได้แสวงหาสถานที่อันร่มรื่น สงบเงียบ ทรงนั่งขัดสมาธิ มีกายอันตั้งตรง มีสติมั่นคง สำรวมอินทรีย์ทั้งปวง แล้วจึงดำเนินการฝึกสมาธิด้วยความตั้งใจยิ่ง จนทำให้บรรลุความรู้ขั้น โลภียะ จากนั้นท่านก็รวบรวมความมั่นคงแห่งจิต ตั้งความเพียร ละความยึดมั่นต่างๆ แม้จะมีความขัดแย้งภายในจิตด้วย

สาเหตุแห่งความรักมาเบียดเบียน แต่ท่านก็สลัดคึดทิ้ง พยายามทำใจสงบจากความตริกอันไม่บริสุทธิ์ อาศัยนิมิตมีประการต่างๆ คอยช่วยเหลือให้สามารถทำสมาธิได้ดียิ่งขึ้น และการที่ท่านพยายามรักษาจิตของท่านให้สงบนั้น ทำให้ท่านสามารถบรรลุฌานต่างๆ อันเป็นหนทางแห่งความหลุดพ้น และเข้าถึงความสงบที่แท้จริงเมื่อทำลายอนุสัยด้วยองค์แห่งการตรัสรู้ ๘ ประการ เมื่อพระนันทะได้บรรลุเป็นพระอรหันต์แล้ว ท่านก็มีแต่ความสงบ ท่านได้กล่าวสรรเสริญพระพุทธรองค์ผู้เป็นที่พึ่งอันหาได้ยาก.

เมื่อพระนันทะได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ หมกคิเลสเครื่องเศร้าหมองแล้ว ท่านได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ท่านได้อภิวาทแล้วได้กราบทูลแจ้งความสำเร็จกิจของตนเอง จากนั้นท่านได้หมอบกราบด้วยการนอนราบลงบนพื้นด้วยร่างกายทุกส่วน จากนั้นพระพุทธรองค์ได้ตรัสสรรเสริญพระนันทะที่ทรงเอาชนะกิเลสทั้งปวงมีประการต่าง แม้ว่าจะได้รับการสรรเสริญมีประการต่างๆ แต่พระนันทะก็มีได้ห้วนไหว หรือยินดี เป็นผู้มีใจมั่นคง และสงบ จากนั้นได้เข้าไปสู่เมืองเพื่อบิณฑบาต และได้กล่าวสอนธรรมอันเป็นประโยชน์แก่ประชาชน ณ ที่นั้นด้วย.

๒.๖ สารสำคัญและความสัมพันธ์ระหว่างมหากาพย์ทั้งสอง

- สารสำคัญ

ในส่วนที่เป็นสารสำคัญของมหากาพย์ทั้งสองเรื่องนี้ ผู้ศึกษามองว่า สารสำคัญของมหากาพย์พุทธจริตอยู่ที่การนำเสนอพุทธประวัติในแบบฉบับของมหายาน เป็นการกล่าวถึงพระพุทธเจ้าตั้งแต่ประสูติจนถึงการทำสังคายนา การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยหลังคือในยุคของพระเจ้าอโศกมหาราช ซึ่งมีส่วนในการทำให้พุทธศาสนาแพร่หลายออกไปยังนานาประเทศ และที่สำคัญมหากาพย์พุทธจริตมีส่วนในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนตะวันตกอย่างมาก เพราะเราจะเห็นได้ว่ามหากาพย์พุทธจริตได้ถูกแปลเป็นภาษาต่างๆ ที่ห่างไกลจากดินแดนบ้านเกิดของตัวเอง โดยที่ผู้แปลนั้นมีชื่อเสียง และมีความสามารถเป็นที่ยอมรับของผู้คนหมู่มากในประเทศนั้นๆ หากว่ามหากาพย์พุทธจริตไม่จริง คงไม่ได้รับการยอมรับจากเหล่าบัณฑิตต่างๆ เป็นแน่แท้

ในส่วนของมหากาพย์เสานทรนันทะนั้น ผู้ศึกษาไม่ได้มองไปที่ตัวพระนันทะ แต่ผู้ศึกษามองว่ามหากวีอวัชโฆษต้องการเน้นให้ผู้อ่านเห็นภาวะต่างๆ การกระทำต่างๆ ของพระนันทะ พระนางสุนทรี และพระผู้มีพระภาคเจ้า เช่นกริยาอาการต่างๆ ที่พระกุมารนันทะแสดงต่อพระนางสุนทรีด้วยความรัก กริยาต่างๆ ที่พระนางสุนทรีได้แสดงออกทั้งก่อนหน้าที่พระกุมารนันทะออกบวชและหลังจากที่พระนันทะเข้าเฝ้าพระศาสดา กริยาแสดงความเศร้าโศกของพระนันทะ ในส่วนของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้นผู้ศึกษามองถึงลีลาการโน้มน้าวพระกุมารนันทะให้บวช เทคนิคการแนะนำข้อวัตรปฏิบัติเพื่อให้พระนันทะบรรลุอมตธรรม เมื่อสรุปสารสำคัญของทั้งสองมหา

ภาพนั้นจะเห็นได้ว่า มหาภาพย์พุทธจริตให้ความสำคัญกับพระพุทธรองค์ตลอด ส่วนมหาภาพย์เสานทรนั้นทะนั้น ให้ความสำคัญที่ลีลาการแสดงออกของบุคคลต่างๆ ๓ คน คือพระพุทธรองค์ พระกุมารนั้นทะ และพระนางสุนทร โดยผู้ศึกษามองเน้นหนักที่เทคนิคการโน้มน้าวและวิธีปฏิบัติเพื่อบรรลุอมตธรรมเท่านั้น แต่ที่สำคัญคือหากภาพทั้งสองมีเป้าหมายเพื่อแสดงเนื้อหาเกี่ยวกับความหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดของสรรพสัตว์ให้ประชาชนทั้งหลายได้ประจักษ์นั่นเอง

- ความสัมพันธ์ระหว่างมหาภาพย์ทั้งสอง

ในส่วนของความสัมพันธ์นั้น ผู้ศึกษาได้จัดความสัมพันธ์ออกเป็นด้านเนื้อหา และด้านรูปแบบของการแต่งมหาภาพย์ทั้งสองซึ่งกล่าวได้ว่า มหาภาพย์ทั้งสองเรื่องด้านเนื้อหา เป็นเรื่องราวเกี่ยวพันกัน โดยเฉพาะเกี่ยวกับพระพุทธรองค์อย่างมาก โดยมหาภาพย์พุทธจริตเน้นถึงองค์พระกุมารสรวาลลิตระอย่างเดี่ยว โดยที่เหตุการณ์ต่างๆ เป็นเพียงส่วนเสริมเติมแต่งให้มหาภาพย์พุทธจริตดูสวยงามและน่าศึกษายิ่งขึ้น แต่เมื่อมองจุดประสงค์ของผู้แต่งคือมหากวีอัสวโฆษแล้ว ท่านแต่งเชิดชูพระกุมารอย่างมาก ส่วนมหาภาพย์เสานทรนั้นเน้นการแสดงออกของพระกุมารนั้นทะอย่างเดี่ยว เหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นเป็นเพียงส่วนเติมให้พระกุมารนั้นทะดูโดดเด่นขึ้นและมีช่วงที่โดดเด่นสำหรับพระพุทธรองค์คือการแสดงธรรมโน้มน้าวจิตพระนั้นทะ และการตรัสบอกข้อปฏิบัติให้พระนั้นทะ

แต่มีความพิเศษ คือถ้าเรานำมหาภาพย์ทั้งสองมาเชื่อมเป็นเรื่องเดียวกันจะสามารถเชื่อมกันได้เป็นอย่างดี โดยที่เรายกเอาเรื่องราวในมหาภาพย์เสานทรนั้นทะในตอนเริ่มต้นเป็นการกล่าวเกริ่นถึงการสร้างเมืองกปีลาวาส จากนั้นก็กล่าวในมหาภาพย์พุทธจริตถึงพระเจ้าสุทโธทนะเรื่อยมาจนถึงการประสูติของพระกุมารสรวาลลิตระ และเรื่องราวของพระกุมารจนถึงการออกบวชของพระกุมารสรวาลลิตระจนได้บรรลุอมตธรรม จนถึงการออกสั่งสอนประชาชนตามสถานที่ต่างๆ จากนั้นกล่าวถึงตอนที่พระพุทธรองค์เสด็จจากกรุงราชคฤห์ไปสู่กรุงกปีลาวาสเพื่อแสดงธรรมโปรดพระบิดาและสั่งสอนประชาชน จากนั้นจึงกล่าวถึงพระกุมารนั้นทะที่ปรากฏในมหาภาพย์เสานทรนั้นทะตั้งแต่บทที่ ๔ เป็นต้นไปจนจบ จากนั้นก็นำเอามหาภาพย์พุทธจริตในตอนที่ ๒๐ มาเชื่อมต่อ การเอามหาภาพย์ทั้งสองเรื่องมาเชื่อมต่อนั้น ทำให้ผู้ศึกษามองว่า มหาภาพย์ทั้งสอง ผู้แต่งมีความพยายามอย่างมาก ที่จะแต่งให้สามารถนำมาผสมให้กลมกลืนแนบสนิทได้เป็นอย่างดี จนทำให้สามารถรวมเป็นเรื่องเดียวกันก็ได้ หรือจะเอามหาภาพย์เสานทรนั้นทะเป็นนิทานแทรกในมหาภาพย์พุทธจริตก็ได้ ในส่วนของรูปแบบการแตงนั้นมหาภาพย์ทั้งสองเรื่องนี้ ผู้ศึกษามองว่ามหาภาพย์พุทธจริตจินาในราวพุทธศตวรรษที่ ๖ ส่วนมหาภาพย์เสานทรนั้นทะจินาในราวพุทธศตวรรษที่ ๗ แต่มีความเกี่ยวเนื่องกัน และรูปแบบก็ยังเป็นการแตงแบบเดิมคือแตงแบบเดียวกับมหาภาพย์พุทธจริต ผู้ศึกษามองว่าสาเหตุที่รูปแบบการแตงมหาภาพย์ทั้งสองมีความเหมือนกัน

เพราะ มหากวีอัสวโหมษต้องการบอกว่าเรื่องของมหากาพย์ทั้งสองสามารถนำมารวมเป็นเรื่องเดียวกันได้ และที่มหากวีแต่งเป็น โสลกแบบเดียวกันเพื่อความสะดวกในการเรียงร้อยถ้อยคำให้เนื้อถึงกันของมหากาพย์ทั้งสอง (ในกรณีที่มีผู้ต้องการเชื่อมเรื่องทั้งสองเข้าด้วยกัน) อีกทั้งเป็นการแสดงให้เห็นว่าแม้เวลาจะผ่านไปนานแต่การประพันธ์ก็ยังคงมีความโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของกวี และเป็นการยืนยันได้ว่าแม้เวลาผ่านไปนานแต่ความต้องการที่จะอ่านพุทธประวัติในรูปแบบกวีก็ยังคงมีความต้องการอยู่ ยังเป็นที่ปรารถนาของประชาชนในยุคนั้น

ความสัมพันธ์ในด้านของกวี เนื่องจากมหากาพย์ทั้งสอง ปรมาจารย์กวีท่านเดียวกันทำให้สามารถมองได้ว่า ท่านสามารถนำเขียนบทโศลกได้รูปแบบเดิมทั้งสองเรื่อง ไม่มีรูปแบบใดที่ล้ำไปกว่ากัน การที่รูปแบบการแต่งเป็นแนวเดียวกันเป็นประโยชน์ในการนำมาประยุกต์ให้เข้ากันของเรื่องทั้งสอง และแสดงถึงความมั่นคง ทรงปัญญาของผู้แต่งอย่างมาก

จุดที่เน้นที่กวีผู้รจนามหากาพย์ทั้งสองวางไว้ ผู้ศึกษามองว่ากวีต้องการเสนอมุมมองใหม่ในการเรียนรู้พุทธประวัติ จึงเขียนในรูปแบบบทกวี เป็นโศลกเรียงร้อยถ้อยคำ ใช้ภาษาที่ไม่คุ้นเคยในศาสนาเพราะพุทธศาสนาส่วนมากใช้ภาษาบาลี (มคธ) แต่มหากาพย์ทั้งสองใช้ภาษาสันสกฤตเป็นหลัก ฉะนั้นความแตกต่างของมหากาพย์ทั้งสองกับคัมภีร์ทางพุทธศาสนาฉบับอื่นจึงแตกต่างด้านภาษา รูปแบบการแต่ง การใช้ศัพท์สำนวนในการแต่ง

๒.๗ ลักษณะทั่วไปของมหากาพย์พุทธจรีตและมหากาพย์सानทรนันทะ

เมื่อกล่าวถึงลักษณะทั่วไปของมหากาพย์ทั้งสอง ผู้ศึกษามองว่า มหากาพย์ทั้งสองมีลักษณะคล้ายคลึงกันมาก คือ ทั้งสองเรื่องเป็นเรื่องเกี่ยวกับพุทธศาสนาหายาน รูปแบบการแต่งก็เหมือนกัน คือแต่งเป็นโศลกๆ มีการแบ่งเป็นสรรคเหมือนกัน แม้ว่าในตอนท้ายของแต่ละสรรคจะไม่เหมือนกันก็ตาม คือในท้ายสรรคของมหากาพย์พุทธจรีตก่อนจบจะมีการเปลี่ยนคณะฉันท แต่มหากาพย์सानทรนันทะไม่มีการเปลี่ยน ผู้ศึกษามองว่าสาเหตุที่ไม่มีการเปลี่ยนคณะฉันทของมหากาพย์सानทรนันทะนั้น เป็นเพราะเมื่อเราเอามหากาพย์ทั้งสองเรื่องมารวมกันจะไม่สะดวกจากการเปลี่ยนคณะฉันทเลย คือสามารถเอามหากาพย์सानทรนันทะไปใส่ในมหากาพย์พุทธจรีตได้เลยโดยไม่ต้องเปลี่ยนแปลงอะไร และลักษณะทั่วไปของมหากาพย์ทั้งสองคือ ทั้งสองมหากาพย์ล้วนเป็นมหากาพย์แบบ ปทุย- สุรวุย - กาวุย คือเป็นบทกวี(กาพย์)ที่แต่งขึ้นเป็นบทร้อยกรอง (ปทุย) มีจุดประสงค์เพียงเพื่อการฟัง (สุรวุย) เท่านั้น.

บทที่ ๓

ศึกษาสภาพบ้านเมืองกิลวาสดและบทบาทของพระเจ้าสุทโธทนะ

๓.๑ ประวัติการสร้างเมืองกิลวาสด

การสร้างเมืองกิลวาสดนั้น เป็นการสร้างเมืองที่เกิดขึ้นอย่างกะทันหัน ไม่ได้มีการวางแผนไว้ก่อนว่าจะมีการสร้างเมืองเกิดขึ้น แต่ที่จำเป็นต้องออกไปสร้างเมืองใหม่ สาเหตุเพราะพระบิดาได้ตรัสให้พรเป็นรางวัลแด่มารดา(เลี้ยง)ที่ประสูติพระโอรสให้พระราชา พระองค์จึงให้พรแก่พระมเหสีใหม่ว่าจะอะไรก็ได้ เมื่อพระมเหสีขอพระราชสมบัตินี้ให้พระโอรสของพระนาง ทำให้พระราชาดำรงราชสมบัติให้ พระกุมารทั้งหลายจึงต้องช่วยกันรักษาคำสัตย์ของบิดา ดังนั้นทุกพระองค์จึงต้องออกไปสร้างเมืองใหม่ดังโคลก^๑ ที่ยกขึ้นมาให้เห็นและยังมีเอกสารยืนยันข้อความมากมาย ยกตัวอย่างเช่นดังจะเห็นได้จากหนังสือพุทธประวัติ ปริเฉทที่ ๒^๒ และหนังสือพุทธประวัติ ฉบับค้นพบใหม่ได้กล่าวไว้

๓.๒ รูปแบบการสร้างเมือง

หลังจากที่พระราชกุมาร ได้ออกมาจากเมืองเพื่อสร้างเมืองใหม่นั้น อันดับแรกที่ผู้ศึกษามองเห็นคือการหาทำเลที่จะสร้างเมือง โดยพระราชกุมารทั้งหมดนึกถึงครูที่สอนศิลปวิทยาให้แก่ตน และยึดเอาครูเป็นที่พึ่งพิง หลังจากที่ต้องจากพระราชบิดาอย่างกะทันหัน พระราชกุมารทั้งหมดได้ยกตนเองเป็นลูกของอาจารย์ ทำตัวเป็นเหมือนบุตรบุญธรรม โดยการเปลี่ยนสกุลของตนไปเป็นสกุลของอาจารย์ ซึ่งนับว่าเป็นการยกตนเป็นบุตรบุญธรรมดังโคลกที่ ๒๒^๓ กล่าวไว้ หลังจากที่ได้มอบตนเป็นลูกกับฤๅษีกิลละ เคาตมะแล้ว ก็ได้อยู่อาศัยกับฤๅษีในป่าต้นสักนั้น จากนั้นฤๅษีก็ได้

^๑ สำเนียง เลื่อนใส(ผู้แปลและเรียบเรียง), มหากาพย์แสนพรหมทนต์ของอัครโฆษ, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า (๕) .

มาตุศุสฺสกาทุปคตา เต สุริยํ น วิเชหิเร |

รรกมุสฺสจ ปิตุสฺส สคฺยํ ยสุมาจฺฉริยิเร วณฺ ||

ราชบุตรเหล่านั้นไม่ทรงเดือดร้อนเป็นทุกข์กับราชสมบัติที่ตกไป (เป็นของพระอนุชา) เพราะการใช้เป็นสินสอดรางวัลแด่พระมารดา (เลี้ยง) ต่างได้ช่วยกันรักษาคำสัตย์ปฏิญาณของพระราชบิดา ดังนั้นทุกพระองค์จึงได้ไปอาศัยอยู่ในป่า.

^๒ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. พุทธประวัติ เล่ม ๑. พิมพ์ครั้งที่ ๕๐. (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๘-๙.

^๓ สำเนียง เลื่อนใส(ผู้แปลและเรียบเรียง), มหากาพย์แสนพรหมทนต์ของอัครโฆษ, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า (๕) . ประพันธ์เป็นโคลกดังนี้

เตชํ นุณฺริปาฐยาโย เคาตมะ กปิโล กวตุ

คุรุโคตฺราทสฺส เคาตฺสาสฺส เต กวณฺติ สุมเคาตมะ

พระนุณนามว่ากิล เคาตมะ ได้เป็นครูของราชบุตรเหล่านั้น ดังนั้น ราชบุตรเหล่านั้นผู้มีโคตรเป็นเคาตสะ (เคาตฺส) จึงได้เปลี่ยนโคตรเป็นเคาตมะ ตามโคตรของครู

นำพระกุมารเหล่านั้นออกไปแสวงหาสถานที่สร้างเมือง ซึ่งผู้ศึกษามองว่า สถานที่สร้างเมืองของพระกุมารคงไม่ไกลจากที่อยู่ของฤๅษีมากนัก และไม่ไกลจนเกินไป เพราะฤๅษีต้องการความสงบและการคุ้มครองบางส่วนจากพระกุมาร ในขณะเดียวกัน พระกุมารก็ต้องกึ่งต้องการความอบอุ่นใจจากครูอาจารย์ อีกทั้งเมื่ออยู่ใกล้จะได้ปรนนิบัติดูแลและศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมจากพระฤๅษีได้ง่าย

ในการสร้างเมืองของพระกุมารนั้นยึดเอาขอบเขตที่พระฤๅษีมอบให้ ซึ่งเป็นพื้นที่สี่เหลี่ยมล้อมรอบเขตที่อยู่ของฤๅษี ดังโคลกที่ ๓๑ และ ๓๒ กล่าวไว้^๔ เมื่อได้สถานที่สร้างเมืองแล้ว พระราชกุมารเหล่านั้นก็รวบรวมวัสดุอุปกรณ์ในการสร้างเมือง โดยได้รับการช่วยเหลือจากหมู่ชนผู้รู้เรื่องการสร้างเมืองได้มาช่วยกันโดยในโคลกที่ ๓๕ - ๔๑^๕ บอกว่าพระกุมารได้รับขุมทรัพย์เป็นจำนวนมาก ผู้ศึกษามองว่าการได้รับขุมทรัพย์นั้น ไม่ใช่เป็นทรัพย์เฉพาะเงินทอง เท่านั้น แต่พระกุมารได้รับการช่วยเหลือทางด้านกำลังคน (แรงงาน) และการให้ความคิด การมีส่วนร่วมในการสร้างเมืองจากประชาชนที่พระกุมารคบหาอยู่ประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งเป็นไปได้ว่า เมื่อตอนที่พระกุมารออกจากเมืองเพื่อไปสร้างเมืองใหม่คงมีการมอบทรัพย์สินและผู้คนติดตามมาพอสมควร เพราะพระบิดาต้องการให้พระกุมารสร้างเมืองใหม่ จำจะต้องให้สิ่งของและผู้คนเพื่อใช้เป็นอุปกรณ์ในการ

^๔ เรื่องเดียวกัน หน้า ๗ โคลกที่ ๓๑ และ ๓๒

๓๑. ตตะ ส ไตรนุคตะ สยนุทนต์โรจนโกคตะ

ตทาศุรมหิปราณต์ ปริกิจฺชล วารินา

จากนั้น พระมุนีตนนั้นผู้หาะไปในอากาศและติดตามด้วยราชบุตรทั้งหลายที่ประทับยืนอยู่บนราชรถจึงได้หลังน้ำไปรอบๆ เขตแดนของอาศรมนั้น

๓๒. อษฎฺฐาปทมิวาลิขฺย นิมิตตะ สุรกีกุกต์

ตานุวาช มุนะ สติคฺวา ภูมิปาลสุตานิที่

พระมุนีหลังจากขีดเส้นเขตแดนซึ่งทำให้สวยงามด้วยเครื่องหมายต่างๆ เหมือนกับกระดานสกา (ตารางหมากรุก) แล้วจึงได้หยุดยืนกล่าวคำนี้กับราชบุตรเหล่านั้นว่า

^๕ เรื่องเดียวกัน หน้า ๘ โคลกที่ ๓๕, ๔๐ และ ๔๑

๓๕. อถ เต ปุณฺยกรฺมาน ปฺรตฺยฺยสุตฺติคฺฤทฺทชฺชะ |

ตตฺร ตชฺไชชฺฌุรฺปาชฺชาตานุวาทฺปุมฺหโต นิธิโน ||

ครั้นต่อมา ราชบุรุษเหล่านั้นผู้ทรงหมั่นสร้างแต่ความดีและมีความเจริญรุ่งเรืองเข้าไปตั้งอยู่ตรงหน้า ทรงได้รับขุมทรัพย์จำนวนมากมายที่หมู่ชนผู้รู้เรื่องนั้นกราบทูลให้ทรงทราบ ณ สถานที่แห่งนั้น

๔๐. อลฺล ชฺรฺมฺมรฺตฺกามาเนา นิชิลานามวาทฺตเย |

นิชโย โนนกฺวิธโย ภูยสฺสฺเต คตฺตารชฺชะ ||

ขุมทรัพย์เหล่านั้นมีหลายชนิด มีจำนวนมากมหาศาล และปลอดภัยจากศัตรู เพียงพอที่จะใช้ให้บรรลุดังคุณงามความดีตามหลักศาสนา (ธรรม) การแสวงหาทรัพย์ (อรรถ) และการแสวงหาความสุขทางโลก (กาม) ทุกประการ

๔๑. ตตฺตสฺสฺตฺปรติลภกาจฺจ ปริณามาจฺจ กรฺมณชะ |

ตสฺมินฺวาทฺสฺตฺนิ วาสฺตฺชฺญาชะ ปฺริ ศรีมฺนฺนุชฺเชยฺสฺน ||

จากนั้น เพราะการได้ขุมทรัพย์นั้นมา และเพราะการน้อมนำแห่งกรรมดี ราชบุตรเหล่านั้นผู้ทรงรอบรู้เรื่องผังเมืองเป็นอย่างดี จึงได้ทรงสร้างเมืองที่สวยงามขึ้น ณ สถานที่แห่งนั้น

สร้างเมือง ส่วนรูปแบบการสร้างเมืองนั้นมีการวางรูปแบบที่แข็งแรงมั่นคงจะเห็นได้จากโคลกที่ ๔๒ – ๔๓^๖ ที่ทำให้ผู้ศึกษามองดูว่า โดยรอบของเมืองเป็นคูน้ำเพื่อป้องกันภัยจากข้าศึก และภัยธรรมชาติเช่นอัคคีภัยที่จะเกิดได้ และยังสามารถเอาไว้ใช้ในการอุปโภคบริโภค และการเกษตรได้อีกทางหนึ่ง ในส่วนถัดจากคูน้ำมานั้นก็เป็นป้อมปราการและกำแพงเมืองที่มองดูสูงและใหญ่โตแข็งแรงจนทำให้ผู้พบเห็นมองว่ามันแข็งแรงราวกับภูเขาที่ไม่มีใครสามารถทำลายได้ในเวลาอันน้อยนิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณป้อมปราการนั้นยังมีการสร้างหอคอยเพื่อประโยชน์ในการสังเกตการณ์ความเป็นไปทั้งภายในเมืองและนอกเมือง เมื่อมีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้นก็สามารถใช้หอคอยนี้คอยบอกความเป็นไป ซึ่งจะสามารถทำให้รับรู้เรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นและจะได้วางแผนแก้ไขทันทั่วทั้งที ในขณะที่เดียวกัน ภายในเมืองก็ได้วางรูปแบบการก่อสร้างไว้อย่างเป็นระเบียบเช่นมีการจัดกลุ่มพื้นที่เช่นที่พักอาศัย อาคารร้านค้าก็จัดวางไว้ที่หนึ่ง อาคารราชมณเฑียรต่างๆ ก็วางไว้ตรงกลางของเมือง (ผู้ศึกษาคิดว่าอาจจะเป็นที่อยู่เดิมของกบิละ เคาตมะก็เป็นได้) แล้วล้อมรอบด้วยบ้านอาคาร ร้านตลาด ในเมืองยังมีการตัดถนนใช้เป็นเส้นทางคมนาคมที่กว้างขวาง เพื่อความสะดวกในการคมนาคม การค้า การรบได้เป็นอย่างดี

๓.๓ สภาพทั่วไปของบ้านเมือง

สภาพโดยทั่วไปของเมืองนั้น ผู้ศึกษามองว่า ในระยะเริ่มต้น เมืองกบิลวาสตุนี้ได้ก่อสร้างขึ้นในรูปแบบของเมืองเล็กๆ ที่ต้องอิงเมืองใหญ่ที่อยู่ใกล้เคียงในขณะนั้นคือ แคว้นโกศลดังมีเอกสารกล่าวไว้ว่า “นครนี้และดินแดนซึ่งตั้งอยู่รอบๆ เป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรโกศล อันทรงอำนาจ พลเมืองเป็นเผ่าสาकยะ โกศลเป็นอาณาจักรกว้างใหญ่ไพศาลมาก”^๗ และยังมีเอกสารที่ยืนยันการที่เมืองกบิลวาสตุต้องอิงกับอาณาจักรแคว้นโกศลอีกซึ่งกล่าวไว้ว่า “แคว้นสาคยะ ตั้งอยู่ มุมตะวันออกเฉียงเหนือของชมพูทวีป เป็นแคว้นอิสระ ต่อมากษัตริย์แคว้น โกศลแผ่อำนาจเข้ามา

^๖ เรื่องเดียวกัน หน้า ๘ โคลกที่ ๔๒ และ ๔๓

๔๒. สิริทิวสตีรณปริขั สฤษฏาณจิตมหาราถ |

โศลกกุลปมหาราปริ คอรอรุขมิวาปริ ||

(เมืองนั้น) มีคูเมืองที่กว้างเหมือนแม่น้ำ มีถนนที่ตัดตรงและโอ้อ่า มีป้อมปราการใหญ่โตดังภูเขา ราวกับว่าเป็นเมืองราชคห์ (ศิริราช) อีกเมืองหนึ่ง

๔๓. ปาณพราฐาฐาสุมุขั สุวิกฤตานุตราปณ |

หรมยมาลาปริกษิปต กุกษิ หิมคิเรริว ||

(เมืองนั้น) มีคานหน้างานเด่นด้วยหอคอยสีขาว มีร้านค้าภายในเมืองที่จัดแบ่งไว้อย่างเป็นระเบียบ มีแถวแห่งปราสาทราชมณเฑียรตั้งอยู่รอบรอบ เปรียบดังเช่นหุบเขาแห่งภูเขาหิมาลัย ที่มียอดสีขาวงามเป็นหอคอยสีขาว มีทรัพย์สมบัติมากมายถูกเก็บซ่อนไว้ภายใน และมีแถวแห่งเนินเขาเปรียบดังแถวแห่งปราสาทราชมณเฑียรตั้งอยู่รอบรอบ.

^๗ แอล. อคัมส์ เบ็คก์. ประวัติพระพุทธเจ้า (THE LIFE OF THE BUDDHA). แปลโดย อาษา ขจรจิตต์เมตต์. (พระนคร : สำนักพิมพ์แพรวพิทยา, ๒๕๐๐.) หน้า ๒๒.

ปกครอง แคว้นสากยะจึงตกอยู่ใต้อำนาจของแคว้นโกศล ในสมัยเจ้าชายสิทธัตถะ โคตมะก็เป็นเช่นนั้น”^๘ แต่ถึงกระนั้น ผู้ศึกษายังมองไม่เห็นการรุกรานหรือทำสงครามระหว่างสองเมืองนี้เลย จากเหตุนี้ทำให้ผู้ศึกษาคิดว่า การที่แคว้นโกศลไม่รุกรานกรุงกบิลวาस्तูเป็นไปหลายสาเหตุ เช่น

๑. กรุงกบิลวาस्तูไม่ได้แสดงอาการรุกรานแคว้นโกศล หรือมีการสร้างความเดือดร้อนให้กับแคว้นโกศล

๒. กรุงกบิลวาस्तู กำลังสร้างเมืองขึ้นมา ยังไม่มีศักยภาพมากมายพอที่จะสร้างความเดือดร้อนแก่แคว้นโกศลได้

๓. แคว้นโกศลมีแคว้นที่ต้องระวังคือแคว้นมคธ เพราะเป็นแคว้นที่มีความยิ่งใหญ่ มีศักยภาพใกล้เคียงกับแคว้นโกศล จึงไม่สนใจเมืองกบิลวาस्तูที่กำลังสร้างขึ้นใหม่

๔. ประชาชนที่เข้ามาสร้างเมืองกบิลวาस्तู อาจจะมีคนของแคว้นโกศลร่วมด้วย และในการค้าก็อาจจะมีการค้าขายกันทั้งสองเมือง ทำให้มีความใกล้ชิดสนิทสนมกันจนประชาชนมองว่าเป็นเมืองพี่เมืองน้องจึงไม่จำเป็นต้องยึดเป็นเมืองขึ้น เพราะประชาชนมองไม่เห็นความแตกต่างของประชาชนในสองเมือง

๕. กรุงกบิลวาस्तู ตั้งอยู่ในแคว้นโกศลกัจริง แต่ก็ยังเป็นเอกราชปกครองตัวเอง เป็นรัฐอิสระเหมือนกลุ่มประเทศ ในปัจจุบันเช่นต่างประเทศบางกลุ่มเช่นกลุ่มประเทศสแกนดิเนเวีย เป็นต้น

แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น กรุงกบิลวาस्तูก็มีกองทัพอันเป็นกองกำลังของตนเอง สาเหตุเพราะต้องมีไว้รักษาความสงบในบ้านเมืองและป้องกันการรุกรานจากเมืองอื่นๆดังจะเห็นได้จากโศกที่ ๔๕^๙ ซึ่งได้กล่าวถึงกองทัพของเมืองไว้ค่อนข้างดูมาก อีกอย่างหนึ่งที่เมืองกบิลวาस्तูจำเป็นต้องมีกองทัพไว้หากมองดูแล้ว กรุงกบิลวาस्तูมีกองทัพไว้เพื่อ

๑. เพื่อรักษาความสงบภายในเมืองกบิลวาस्तูเอง

๒. มีไว้เพื่อช่วยเหลือประเทศที่ร้องขอความช่วยเหลือ

๓. มีไว้เพื่อเชิดชูศักดิ์ศรีและเกียรติยศของพระมหากษัตริย์และบ้านเมือง เป็นการแสดงศักยภาพ เพื่อให้ประเทศที่จะรุกรานเห็นความสมบูรณ์ของกองทัพ

๔. เพื่อป้องกันภัยจากประเทศอื่นๆ

^๘ เสถียร พันธรัยมี. พุทธประวัติฉบับค้นพบใหม่. (พระนคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๔) หน้า ๓.

^๙ .สำเนียง เลื่อมใส. มหากาพย์สถานนันทะของอัสวโณษ, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า (๕) ประพันธ์เป็นโคลงดังนี้

๔๕. ตพภูเมรภิโยกตฤณา ปรยุกตานุวินิวฤตตยาเย |

ยตฺร สฺวาน ปรภาเวน ภฤตฺยทฺนชานชฺชปฺน ||

ที่เมืองนั้น ราชบุตรทั้งหลายทรงยังกองทัพของพระองค์ที่จัดเตรียมไว้แล้ว เพื่อการจับใจศัตรูทั้งหลายที่มารุกรานแผ่นดินนั้นให้มีชัยชนะ ด้วยพระเดชานุภาพของพระองค์.

๓.๔ สภาพทั่วไปทางเศรษฐกิจ

ในด้านเศรษฐกิจนั้น กรุงกบิลวาสดุมิลักษณะเปิดกว้างในทางการค้า การศึกษา เปิดกว้างที่จะให้ประชาชนทำมาค้าขายในสิ่งที่ไม่ผิดกฎหมาย ดังจะเห็นได้จากโคลกที่ ๕๒, ๕๓^{๑๑} ซึ่งเป็นตัวบ่งบอกว่า การที่เมืองจะเนืองแน่นไปด้วยช่าง ม้า หรือสรรพสัตว์สรรพสิ่งทั้งหลายนั้น เมืองนั้นต้องมีอิสรเสรีพอสมควร การที่เมืองจะมีความสมบูรณ์อย่างนี้ ผู้ศึกษามองว่ากลไกที่ขับเคลื่อนให้กรุงกบิลวาสดุมิมีความสมบูรณ์อย่างนี้มีอยู่หลายประการ เช่น

๑. การมีเศรษฐกิจดี ซึ่งการมีเศรษฐกิจดีจะทำให้คนอยากจะทำมาค้าขาย แลกเปลี่ยนสินค้า หรือใช้เมืองกบิลวาสดุมิเป็นจุดพักสินค้าบ้าง เปลี่ยนสินค้า เป็นจุดเติมสินค้าของผู้เดินทางไกล และเป็นจุดเพิ่มสินค้าของพ่อค้าผู้ขายสินค้าใกล้หมด อนึ่งกรุงกบิลวาสดุมิอยู่ปลายแดนระหว่างแคว้นสองแคว้น (เป็นจุดกึ่งกลางระหว่าง ๒ แคว้น) ทำให้สามารถค้าขายกับประชาชนทั้ง ๒ แคว้นได้ ผู้ศึกษามองว่ากรุงกบิลวาสดุมิเป็นเหมือนจุดผ่อนปรนด้านภาษี (ด่านตามชายแดน) ของแคว้นโกศล

๒. การเมืองปกครองดี การที่สภาพบ้านเมืองจะอุดมสมบูรณ์ได้นั้น ต้องมีการปกครองที่ดี เอื้ออำนวยต่อการเป็นอยู่ของประชาชน หากการปกครองเป็นไปโดยเข้มงวดเกินไป การทำมาค้าขายก็จะเกิดความไม่คล่องตัว เมื่อเกิดความไม่คล่องตัว ก็ค้าขายไม่ดีเศรษฐกิจก็ซบเซา ไม่สามารถนำเงินเข้าประเทศ เมื่อไม่มีเงินเข้ามา ก็จะเก็บภาษีจากประชาชนไม่ค่อยได้ ทำให้ประเทศขาดรายได้ แต่ถ้าปล่อยเสรีโดยไม่มีขอบเขตก็จะเป็นเหตุให้เกิดการทุจริตคดโกงเอาได้ ทำให้เกิดความแตกแยก และเป็นเหตุให้พ่อค้าที่มีคุณธรรมไม่กล้ามาค้าขาย ทำให้ขาดรายได้ที่จะเข้าประเทศของตน แต่ที่กรุงกบิลวาสดุมิสภาพเศรษฐกิจที่ดี มีการค้าขายดี เป็นเพราะการปกครองเป็นไปโดยสงบเรียบร้อยนั่นเอง

๓. การศึกษาดี การที่เมืองกบิลวาสดุมิการค้าขายได้ดีนั้น เพราะประชาชนมีการเรียนรู้วิชาการต่างๆ เช่นการค้าขาย เมื่อมีการศึกษาดี ผู้คนก็สามารใช้ความรู้คิดสรรสิ่งดีๆ มาเสนอขายให้กับผู้ต้องการ และผู้ต้องการเมื่อมีความรู้ดีแล้วก็สามารถเลือกใช้เลือกหาเอาแต่สิ่งดีๆ เป็น

^{๑๑}. เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๑

๕๒. หศตยศุวรรตสิกรรมสิกรรมนากุถ์|

อนิคุฒารุถิวิกร์ นิคุฒชฎานเปารุณั||

(เมืองนั้น) แม้เป็นเมืองที่แน่นด้วยช่าง ม้า และรถ แต่ก็ไม่สกปรกและไม่ขุ่นเหยิง เป็นเมืองที่ไม่ปกปิดทรัพย์สินค้าสำหรับผู้มาขอ แต่เป็นเมืองที่ซอ่นเร้นความรู้และความเป็นลูกผู้ชายเอาไว้

๕๓. สนิชานมิวารุถานามาชานมิว เตชสา|

นิเกตมิว วิชานา สิกตมิว สัปทา||

(เมืองนั้น) เป็นเหมือนแหล่งรวมทรัพย์สมบัติทั้งหลาย เป็นเหมือนฐานที่ตั้งแห่งอำนาจทั้งหลาย เป็นเหมือนสำนักแห่งวิชาการทั้งหลาย และเป็นเหมือนจุดรวมแห่งความสุขสมบูรณ์ทั้งหลาย

ประโยชน์แก่ตนเอง ทำให้ไม่มีปัญหาการโกงกินเกิดขึ้น และเมื่อประชาชนมีการศึกษาก็สามารถทำให้การค้าเจริญรุ่งเรือง เมื่อการค้าเจริญรุ่งเรือง ก็สามารถทำเงินเข้าประเทศ เมื่อทำเงินเข้าประเทศได้มาก รัฐก็สามารถเก็บภาษีเข้ามาบำรุงประเทศได้ดี

จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้น ผู้ศึกษามองว่าการวางรูปแบบการปกครองที่ดี การศึกษาก็ดีมีผลต่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างมาก เมื่อคำนึงว่าทำอะไรที่จะทำให้คนมาเมืองกบิลวาสดูมากๆ นั้น อันดับต้นๆ คือการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการดูแลประเทศ และการพัฒนาประเทศโดยเฉพาะทางด้านเศรษฐกิจ ซึ่งเมืองกบิลวาสดูดำเนินการก็คือการเปิดโอกาสให้ประชาชนค้าขายได้อย่างเสรีโดยอยู่ภายใต้กฎระเบียบของบ้านเมือง และรัฐก็ส่งเสริมการค้าเช่นการลดหย่อนภาษี หรือการจัดเก็บภาษีต้องเป็นไปเพื่อให้ประชาชนอยู่ได้ ไม่ขูดรีดประชาชน เพราะจะทำให้เกิดการขาดสภาพคล่องทางเศรษฐกิจ ถ้าเก็บภาษีเกินควร พ่อค้าประชาชนก็ไม่อยากค้าขาย หรือพ่อค้าต่างแดนก็ไม่อยากมาค้าขายเพราะกลัวถูกเก็บภาษีแพงนั่นเอง แต่การที่กรุงกบิลวาสดูมีพ่อค้าประชาชนมาค้าขายมากมายสาเหตุหนึ่งที่มีมองเห็นอย่างชัดเจนนอกจากการเปิดเสรีทางการค้านั้นก็คือการจัดเก็บภาษีอย่างเป็นธรรมดังมีโศลกที่ ๕๖^{๑๑} เป็นสิ่งยืนยันการเปิดเสรีทางการค้าของกรุงกบิลวาสดูได้เป็นอย่างดี เพราะเมื่อเมืองกบิลวาสดูจัดเก็บภาษีที่เป็นธรรม พ่อค้าประชาชนที่มาทำมาค้าขายก็เกิดความชอบใจ พอใจที่จะมาค้าขายด้วยนั่นเอง จึงทำให้เศรษฐกิจของประเทศดีขึ้นมีผู้คนมากมายมาอยู่

๓.๕ สภาพทางการปกครอง

ในส่วนของกรปกครองนั้น กรุงกบิลวาสดูมีรูปแบบการปกครองที่ผู้ศึกษามองว่าเป็นการปกครองสองรูปลักษณะ กล่าวคือในตอนต้นคือในช่วงสร้างเมืองใหม่ ยังไม่มีใครปกครองเป็นเอกเทศหรือปกครองโดยคนผู้เดียว แต่เป็นการปกครองแบบช่วยกันปกครอง ช่วยกันดูแลรักษาเมืองกบิลวาสดูดังมีโศลกที่ ๖๐^{๑๒} รับรองไว้ โดยที่ราชบุตรทุกพระองค์ทำหน้าที่บริหารและตุลาการเอง ที่เป็นอย่างนี้ผู้ศึกษามองว่า

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๑

๕๖. ยสุมาทนายตสฺส เต จ กิจินนาจิกฺรณฺกรฺ|

ตสฺสมาทลฺปน กาลฺน ตตฺตทาปฺปฺรณฺปฺรึ||

และเพราะเหตุที่ราชบุตรเหล่านั้นไม่ทรงเก็บภาษีใดๆ โดยไม่เป็นธรรม ดังนั้น ในเวลานั้นจึงทรงทำให้เมืองนั้นเต็มไปด้วยผู้คน โดยกาลไม่นานนัก

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๒

๖๐. ตนฺนาถวฺตฺตไทรปิ ราชปฺตุโรรราชกํ โนว ราช ราชญฺรํ |

ตาราสหฺสุโรรปิ มีปฺยมาโนรณฺตติเต จฺนฺทฺร อิวานฺตริกฺษํ ||

๑. เพราะราชบุตรมีหลายพระองค์และแต่ละพระองค์ก็มีคนเป็นบริวารอยู่มากมายหลายกลุ่ม หากสถาปนาราชบุตรองค์ใดองค์หนึ่งขึ้นมาเป็นใหญ่ คงจะทำให้ราชบุตรอีกหลายพระองค์ที่เหลือไร้บัลลังก์ หรือไร้อำนาจ อาจทำให้เกิดการคบคิดกันทำการแย่งชิงอำนาจกันได้

๒. ราชบุตรทั้งหลายมีบริวารของแต่ละพระองค์มากมาย สามารถทำงานให้เสร็จสิ้นได้ง่าย ถ้ามีพระราชาองค์เดียว อาจจะใช้งานคนได้แต่ไม่เสร็จทันเวลา (ต่างองค์ก็ช่วยกันทำในส่วนที่ต้องรับผิดชอบ ทำให้บ้านเมืองเจริญไว) อาศัยความสามัคคีของคนสร้างชาติ

๓. ได้คานอำนาจซึ่งกันและกัน ไม่ให้องค์ใดองค์หนึ่งข่มองค์อื่น เป็นการทำให้เกิดความสมดุลทางอำนาจโดยอัตโนมัติ

๔. หากในช่วงแรกที่สร้างเมือง มีการแยกเป็นพวกอาจทำให้บ้านเมืองอื่นๆ ที่ต้องการแผ่อำนาจเข้ามาถูกราน ทำให้ไม่มีโอกาสสร้างเมือง และอาจตกเป็นเมืองขึ้นของเมืองอื่นได้

หลังจากที่สร้างเมืองกบิลวาस्तุเสร็จสิ้นเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ราชบุตรเหล่านั้นก็มีการสถาปนาองค์ราชาขึ้นปกครองบ้านเมืองเพียงองค์เดียว เพื่อเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน โดยการสถาปนานี้กระทำโดยความตกลงปลงใจของเหล่าราชกุมารทั้งหมด ซึ่งพระราชาผู้เหล่านั้นได้ยกราชบุตรที่เป็นพระเชษฐาขึ้นเป็นพระราชาแต่เพียงผู้เดียว ดังที่กล่าวไว้ในโคลงที่ ๖๑^{๑๑} โดยการสถาปนาราชบุตรองค์ใดเป็นพระราชา ผู้ศึกษามองว่า

๑. เป็นการยกย่องและให้ความเคารพผู้อาวุโส เพราะถ้าเอาพระราชาบุตรองค์อื่นขึ้นมา อาจจะมีคนที่ไม่ชอบใจ ไม่เกรงใจ อาจขาดความเคารพนับถือ ซึ่งอาจเป็นเหตุให้ทำรัฐประหารได้ ทำให้เสียโอกาสในการสร้างเมืองให้เจริญยิ่งขึ้นได้

๒. เป็นการรักษาชาติดวงศ์ให้คงอยู่ เพราะถ้าไม่ยกราชบุตรองค์ใดขึ้นมาเป็นพระราชาแล้วยกองค์อื่นขึ้นมาแทน อาจจะมีการสู้รบกันเองเป็นเหตุให้บ้านเมืองอ่อนแอ เปิดโอกาสให้กษัตริย์เมืองอื่นโจมตี ถ้าชนะก็ต้องมาสร้างเสริมและซ่อมแซมบ้านเมืองที่เสียหายจากการสู้รบ ต้องสูญเสียทรัพย์สินเงินทองอีกมาก และยังเสียโอกาสในการสร้างเมืองให้เข้มแข็งอีก ถ้าแพ้ก็ต้องสูญเสียราชบัลลังก์ให้คนอื่นมาปกครอง

เมืองนั้น แม้ว่าจะมีราชบุตรทั้งหลายประพุดิพระองค์ตั้งผู้ปกครองก็ตาม แต่เมื่อยังไม่มีการสถาปนาองค์เดียวขึ้นปกครอง จึงไม่คงคามเลข เปรียบเหมือนท้องฟ้าแม้ว่าจะมีดวงดาวนับพันส่องแสงระยิบระยับก็ตาม แต่เมื่อพระจันทร์ยังไม่ขึ้นไป (ท้องฟ้า) ย่อมไร้ความสวยงาม

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๒

๖๑. โย ชุขยานถ วยสา कुโณศจ เตฆา ภูราตุณำ วุฤษภ อิเวชสา วุฤษณำ |

เต ตตร ปุริยคุรวสุมภยนิณจนนาทิตยา ทศศตโลจน ทิววิ ||

ครั้นต่อมา ราชบุตรเหล่านั้นผู้มีความรักและเคารพในพระเชษฐา ซึ่งเป็นผู้เจริญกว่าทั้งโดยวัยวุฒิและคุณวุฒิในระหว่างพี่น้องทั้งหลาย และเปรียบเหมือนว่าดวงฟุ้งที่มีความเจริญกว่าด้วยกำลังในบรรดาวิวทั้งหลาย จึงได้พากันอภิเษกพระเชษฐานั้นขึ้นครองราชย์ในเมืองนั้น เหมือนดังทวยเทพทั้งหลายพากันทำพิธีอินทราภิเษกแก่พระอินทร์ (ทศศตโลจน) ในสวรรค์

๑. เป็นการรักษาเกียรติของชาติขัตติยประเพณี เพราะตามปกติตำแหน่งกษัตริย์สืบตระกูลนั้น พระโอรสองค์โตของกษัตริย์จะทรงสืบต่อราชสมบัติ ต่อจากกษัตริย์องค์ก่อน ถ้าพระโอรสองค์โตมีความบกพร่องทางพระวรกายบางอย่าง พระโอรสองค์นั้นจะทรงหมดสิทธิ์ในการเป็นพระราชบิดา แต่บางครั้งการสืบราชสมบัติก็เป็นไปตามคำสั่งของพระราชบิดาก่อน เช่นในราชวงศ์จักรี พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงเป็นพระโอรสองค์ที่ ๔ แห่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก หรือรัชกาลที่ ๔ ทรงเป็นพระโอรสองค์ที่ ๒ ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เป็นต้น

จึงมองได้ว่า การสืบราชสมบัติของพระราชบิดาจะกระทำโดย

๑. สืบทอดโดยยึดลำดับชั้น เช่นพี่ชายคนโต เป็นพระราชบิดาต่อจากพระราชบิดา

๒. สืบทอดโดยคำสั่งของพระราชบิดาก่อน เป็นการแต่งตั้งว่าที่พระราชบิดาโดยพระราชบิดาก่อน โดยที่ผู้จะเป็นพระราชบิดาสืบทอดต่อไปไม่จำเป็นต้องเป็นพระราชโอรสองค์โต แต่เป็นพระราชกุมารองค์ไหนก็ได้ตามความเห็นของพระราชบิดาในขณะนั้นจะแต่งตั้งไว้ เพื่อประโยชน์ในการจัดการแตกแยกในหมู่ราชินิกุล จะได้ไม่ต้องแย่งกันเป็นพระราชบิดา ซึ่งอาจจะทำให้เสียราชอำนาจได้ เพราะมีแต่แย่งกันจนพระราชบิดาที่อื่นมายึดเมืองเอาได้ หรือมีแต่แย่งแย่งการเป็นพระราชบิดาจนทำให้เกิดความเสียหายในวงศ์ตระกูล เช่นการฆ่าพี่ฆ่าน้องกันเอง ทำราชตระกูลขาดความสามัคคีเอาได้

๓. สืบทอดโดยการยกขึ้น ในกรณีที่ไม่มีผู้รับสืบทอดจากพระราชบิดาก่อนโดยยึดตาม ๒ ข้อต้น เมื่อว่างเว้นจากพระราชบิดากรอง ราชินิกุลอาจจะยกผู้ใดผู้หนึ่งขึ้นเป็นพระราชบิดาได้ โดยที่ไม่ต้องเป็นสายเลือดจากกษัตริย์องค์ก่อน อาจเป็นราชินิกุลของกษัตริย์พระองค์อื่นๆ แต่ต้องเป็นราชินิกุลที่สืบเชื้อสายความเป็นพระราชบิดามาเท่านั้น

การสถาปนาองค์ราชานั้นถือว่าเป็นเกียรติ เป็นศักดิ์ศรี เป็นมิ่งขวัญของประชาชนและบ้านเมืองจึงต้องคัดเลือกโดยการพิจารณาคุณสมบัติความเป็นพระราชบิดาอย่างสมบูรณ์ และต้องได้รับการยอมรับจากบรรดาราชินิกุลด้วยดังมีโคลกที่ ๖๒^{๑๔} กล่าวไว้

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๓

๖๒. อาจารย์วินยานุชานวนกรียาวาน

ธรมาย เนนทริยสุชาช รุกตาคปฺตระ |

ตทฺทฺรุตฺตฤกฺษิ ปฺริวฺรุตฺตะ ส ชฺโคป ราชญฺร์

สฺกฺรฺนุทโน ทิวมิวานุสฺสุโต มฺรฺทุกฺษิ ||

พระราชบิดาองค์นั้น ทรงมีพระจริยาวัตรงดงาม มีระเบียบวินัยดี มีนโยบายดี และมีความเคารพอ่อนน้อม ทรงกั้นเสวตฉัตรเพื่อความเจริญแห่งความดี ไม่ใช่เพื่อความสุขส่วนพระองค์ ทรงมีพระอนุชาทั้งหลายคอยถวายความช่วยเหลือ จึงได้ทรงปกครองเมืองนั้นเหมือนพระอินทร์ (สฺกฺรฺนุทโน) ปกครองสวรรค์โดยมีพระมรดุเทพทั้งหลายคอยถวายความช่วยเหลือ.

คุณสมบัติของผู้พิพากษา (ตุลาการ) ในการประพฤติปฏิบัติราชการ คือ มีตระกูลดี มีความประพฤติดี มีคุณธรรมประจำใจ มีความแม่นยำในดวงทกกฎหมาย มีปัญญาหลักแหลม มีวิจรรณญาณในการตัดสินคดี^{๑๙} คุณสมบัติของขุนคลัง คือ รู้จักหาประโยชน์จากความเปลี่ยนแปลงของมูลค่าสิ่งของ เป็นนักปราชญ์ เป็นผู้ชำนาญในการดูเพชรพลอยทุกชนิด เป็นคนมีใจซื่อสัตย์มือสะอาดทั้งยังประกอบด้วยความขยันหมั่นเพียร^{๒๐} คุณสมบัติของแม่ทัพนายกองคือ มีความรู้เชี่ยวชาญในศาสตร์ทุกชนิดที่ตนเรียนมาแล้ว มีความเฉลียวฉลาด มีความอดทนต่อความยากลำบาก มีความเข้มแข็งและกล้าหาญ^{๒๑} คุณสมบัติของเสนาบดี ราชมนตรี คือ ไม่ผลัดวันประกันพรุ่ง มีความทรงจำดี มีความกตัญญู มีความรอบรู้หลักการปกครอง มีปัญญา เห็นการณ์ไกล มีความใกล้ชิด^{๒๒} คุณสมบัติของอาลักษณ์ คือ จับใจความได้เร็ว เขียนหนังสือเร็ว ทายมือสวย มีความรู้ในศาสตร์ทั้งปวง^{๒๓} มีปัญญา มีวาจาหลักแหลม เป็นปราชญ์ พุดจริง ควบคุมอารมณ์ได้ รู้ศาสตร์ทั้งปวง^{๒๔}

๒๓๐. ชูญาณวิชญาณสำปันนะ ปริยวาที ชิตเนทฺธิยะ |

สมุทฺทวิทฺถุเปเตจฺจ สุจิราจฺราย อฺจฺยเต ||

ผู้ที่จะเป็นอาจารย์ของพระราชจะต้องประกอบด้วยคุณลักษณะดังต่อไปนี้ ๑. มีความรู้ทั้งทางธรรมและทางโลก ๒. มีวาจาไพเราะ ๓. ควบคุมอารมณ์ได้ ๔. ฉลาดในการสอน ๕. เป็นผู้สะอาดบริสุทธิ์

^{๑๙} เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๒๐

๒๑๙. กุลสิทฺถคุโณเปตะ สรวรฺธรมปรายณะ|

ปรวีณะ เปรยณาชฺยกุญฺฑ ธรรมาชฺยกุญฺฑ วิธียเต||

พระราชพึงตั้งผู้ที่มีคุณลักษณะต่อไปนี้เป็นผู้พิพากษา คือ ๑. มีตระกูลดี ๒. มีความประพฤติดี ๓. มีคุณธรรมประจำใจ ๔. มีความแม่นยำในดวงทกกฎหมาย ๕. มีปัญญาหลักแหลม และ ๖. มีวิจรรณญาณในการตัดสินคดี.

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๒๑

๒๒๐. มุลวฺฤตฺตติหิตฺโต ชีระ สรวรฺตฺนปรีกฺษกะ|

สุจิสฺสจ วุชฺสาชฺชิจฺจ กานฺนชาชฺยโกญฺฑ มหิปเตะ||

พระราชพึงตั้งผู้ที่มีคุณลักษณะต่อไปนี้เป็นขุนคลัง คือ ๑. รู้จักหาประโยชน์จากความเปลี่ยนแปลงของมูลค่าสิ่งของ ๒. เป็นนักปราชญ์ ๓. เป็นผู้ชำนาญในการดูเพชรพลอยทุกชนิด ๔. มีใจซื่อมือสะอาด ๕. มีความขยันหมั่นเพียร

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๒๑

๒๒๒. สมสฺตกฺกุตฺตสฺสทฺรชฺชุนะ ปณฺชิตฺตฺสจ ชิตฺตฺสรมะ|

โรชฺยเศารชฺยคุโณเปตะ เสนาชฺยกุญฺฑ วิธียเต ||

พระราชพึงตั้งผู้ที่มีคุณลักษณะต่อไปนี้เป็นแม่ทัพ คือ ๑. มีความรู้เชี่ยวชาญในศาสตร์ทุกชนิดที่ตนเรียนมาแล้ว ๒. มีความเฉลียวฉลาด ๓. มีความอดทนต่อความยากลำบาก ๔. มีความเข้มแข็งและกล้าหาญ.

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๒๖

๒๒๕. อทฺธิรุมฺสฺตฺระ สุมฺฤตฺติมาน กฺฤตฺตฺชฺญ นิตฺติสฺสทฺรวิตฺติ|

ชฺรีมานาติทฺรสี จ มนฺตรึ ราชฺญะ สฺตฺสนฺนิชฺระ||

พระราชพึงตั้งผู้ที่มีคุณลักษณะต่อไปนี้เป็นราชมนตรี ๑. ไม่ผลัดวันประกันพรุ่ง ๒. มีความทรงจำดี ๓. มีความกตัญญู ๔. มีความรอบรู้หลักการปกครอง ๕. มีปัญญา ๖. เห็นการณ์ไกล ๗. มีความใกล้ชิด

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๒๗

คุณสมบัติของแพทย์หลวง คือ มีความเชี่ยวชาญในการแพทย์มีบุคลิกภาพดี มีจิตใจประเสริฐมี
 คุณธรรม ^{๒๕} คุณสมบัติของโหรหลวง คือ รู้ศิลปะการเขียนและการอ่าน เป็นนักคำนวณและ
 พยากรณ์ได้ รู้จักใช้มนต์เกี่ยวกับการการสะเดาะเคราะห์รู้จักกาลเวลาที่เหมาะสม ^{๒๖} เป็นพราหมณ์
 การคำนวณ รู้ศิลปะการเขียน รู้ศรัทธาและสมฤติ ^{๒๗} คุณสมบัติของทูตคือ เป็นผู้มีปัญหา มีวาทศิลป์
 เป็นปราชญ์ สามารถอ่านความคิดผู้อื่นออก กล่าวหาญสื่อสารได้ถูกต้อง ^{๒๘} เป็นผู้มีความองอาจ มี

๒๒๖. สกตทุกตฤทิตารโธ ลมฺหสุโต ชิตากุชระ|
 สรวศาสตรสมาโลกี ปรกฤษฺโฏ นาม เลขกะ||

ผู้ที่จะเป็นอักษณที่ตีต้องประกอบด้วยคุณลักษณะต่อไปนี้ ๑. ใจความได้เร็ว ๒. เขียนหนังสือเร็ว ๓. ลายมือสวย ๔. มี
 ความรู้ในศาสตร์ทั้งปวง.

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๒๘

๒๒๗. เมธาวี วากุญฺจะ ปฺราษญฺจะ สดฺยวาทิ ชิตนฺทุริชะ|
 สรวศาสตรสมาโลกี เอษ สาธุะ ๗ เลขกะ||

(อีกนัยหนึ่ง) ผู้ที่จะเป็นอักษณที่ตีต้องประกอบด้วยคุณลักษณะต่อไปนี้ ๑. มีปัญญา ๒. มีวาจาหลักแหลม ๓. เป็นปราชญ์
 ๔. พุดจริง ๕. ควบคุมอารมณ์ได้ ๖. รู้ศาสตร์ทั้งปวง.

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๒๘

๒๒๘. อายุรวทกฤตภาสสะ สรวเวฬา ปฺริยทฺรสนะ|
 อารยสิลฺกฺโณเปตฺ เอษ วัฑฺฒ วิริชฺเต||

พระราชพิธีตั้งผู้มีคุณลักษณะต่อไปนี้เป็นแพทย์หลวง คือ ๑. มีความเชี่ยวชาญในการแพทย์ ๒. มีบุคลิกภาพดี ๓. มีจิตใจ
 ประเสริฐ และ ๔. มีคุณธรรม

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๓๒

๒๓๑. เลขกะ ปาฐกศฺ ใจว คณกะ ปฺรติโพชกะ|
 คุรหมนฺตรปฺรโยกฺตว จ กาลโชญฺ ราชญฺ อุจฺยเต||

ผู้ที่จะเป็นโหรหลวงจะต้องประกอบด้วยคุณลักษณะดังต่อไปนี้ ๑. รู้ศิลปะการเขียนและการอ่าน ๒. เป็นนักคำนวณและ
 พยากรณ์ได้ ๓. รู้จักใช้มนต์เกี่ยวกับการการสะเดาะเคราะห์ และ ๔. รู้จักกาลเวลาที่เหมาะสม.

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๓๓

๒๓๒. คณิตชฺญู ลิปฺเรวฺกตา ศฺรุตฺตุมฤติปฺรายณะ|
 พฺราหมโณ คุรหมนฺตรโชญฺ เทววคฺ โส'ปิ ราชฺยกะ||

โหรหลวงที่ประกอบด้วยคุณลักษณะต่อไปนี้ ย่อมได้รับการยกย่องบูชาเหมือนเทวดา คือ ๑. เป็นพราหมณ์ ๒. รู้การคำนวณ ๓.
 รู้ศิลปะการเขียน และ ๔. รู้ศรัทธาและสมฤติ

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๓๖

๒๓๕. เมธาวี วากุญฺจะ ปฺราษญฺจะ ปฺรจิตฺโตปฺลภฺยกะ|
 ธีโร ยโลกฺตวาทิ จ เอษ ทฺุโต วิริชฺเต||

พระราชพิธีแต่งตั้งผู้มีคุณลักษณะต่อไปนี้เป็นทูต คือ ๑. เป็นผู้มีความองอาจ ๒. มีวาทศิลป์ ๓. เป็นปราชญ์ ๔. สามารถอ่านความคิด
 ผู้อื่นออก ๕. กล่าวหาญ ๖. สื่อสารได้ถูกต้อง

ปัญญา ฉลาดเจรจา อ่านความคิดผู้อื่นออก มีความหนักแน่น สื่อสารได้ถูกต้อง ^{๒๕} คุณสมบัติของสมุห์บัญชี คือ มีความเชี่ยวชาญ มีความจงรักภักดี พுகความจริง ควบคุมอารมณ์ได้ ไม่โลภมาก พอใจในทรัพย์สินที่ตนมี

เหล่านี้เป็นคุณสมบัติที่เป็นหลักในการคัดสรรผู้คนเพื่อการทำงานในตำแหน่งต่างๆ เพราะบ้านเมืองจะเจริญได้ดี ก็ต้องอาศัยนายดี และลูกน้องดี งานจึงจะดี มีความสำเร็จ เป็นที่น่ายกย่องเชิดชูของนักปราชญ์ทั้งหลาย ดังมีโคลกที่กล่าวไว้ในราชনীติ ^{๓๐} เป็นเครื่องยืนยันถึงความเหมาะสมในการใช้บุคคลากร เพื่อประโยชน์สุขของบ้านเมืองเป็นหลัก เพราะพระราชชาติดีเมื่อแต่งตั้งนักปราชญ์เป็นอำมาตย์ราชเสวกแล้วย่อมได้ประโยชน์เช่น มีพระเกียรติยศ มีพระราชทรัพย์มากมาย มีวิมานในสวรรค์ ^{๓๑} ดังนั้นการที่จะให้บ้านเมืองมีความสุข มีความเจริญรุ่งเรืองพระราชกิจควรแต่งตั้งคนดีเข้าทำงาน ^{๓๒}

แต่การดูแลรักษาบ้านเมืองจะอาศัยข้าราชการบริหารที่ดีอย่างเดียวไม่ได้ จำต้องมีพระราชชาติดีมีความสามารถอีกด้วย การที่จะเป็นพระราชชาติดีมีความสามารถในการดูแลรักษาบริหารบ้านเมืองให้เจริญนั้น พระราชาต้องมีความรู้ในศิลปวิทยาหลายประการเช่น

- วิชาขับร้อง

- วิชาฟ้อนรำ

- วิชาวาดรูป

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๑๖

๒๑๖. ปรัชญา พุทธิมาน วฤดา ปริจิตโตปลกษกะ|
ธีโร ชโลกุทวาที จ พุท อิตยภริยเต||

(อีกนัยหนึ่ง) พระราชาพึงแต่งตั้งผู้มีความลักษณะต่อไปนี้เป็นทูต คือ ๑. เป็นผู้มีความองอาจ ๒. มีปัญญา ๓. ฉลาดเจรจา ๔. อ่านความคิดผู้อื่นออก ๕. มีความหนักแน่น ๖. สื่อสารได้ถูกต้อง

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๐๗

๒๐๖. คุณวนต์ นิยุฉิต คุณหิน วิวรัชเขต|
ปณจิตเต จ คุณะ สรวะ มุรเช โทษาศจ เกวละ||

พระราชาพึงแต่งตั้งผู้มีความดี ไม่พึงแต่งตั้งผู้ไร้คุณความดี เพราะบัณฑิตเท่านั้นที่มีคุณความดีทั้งปวง ส่วนคนโง่มีแต่โทษเท่านั้น.

^{๓๑} เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๐๘

๒๐๘. ปราชญญ นิโยชยมานะ तु สนติ ราชญสุตโร ย คุณะ|
ยสะ สุวรุกนิवासจจ วิบุลลจ ธนาคมะ ||

เมื่อพระราชาทรงแต่งตั้งนักปราชญ์เป็นอำมาตย์ราชเสวก พระองค์ย่อมได้รับสิ่งที่เป็นคุณ ๓ ประการ คือ ๑. พระเกียรติยศ ๒. พระราชทรัพย์อันไพบูรณ์ และ ๓. วิมานในสวรรค์

^{๓๒} เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๑๑

๒๑๑. ตสุมาทุ ภูมิศวโร นิตยัม ชรัมกามารฤททุชเย |
คุณวนต์ นิยุฉิต คุณหิน วิวรัชเขต||

เพราะฉะนั้น พระราชาควรแต่งตั้งเฉพาะคนที่มีคุณดีเท่านั้นไว้ในราชสำนัก ไม่ควรแต่งตั้งผู้ไร้คุณความดี ทั้งนี้เพื่อความเจริญแห่งธรรมะ กามะ และอรรณะ.

- วิชาประโคมดนตรี - วิชาคำนวณ - วิชาช่างศิลป์
- วิชาการปกครอง - วิชาการยิงธนู^{๓๓}

นอกจากความรู้ความสามารถที่มีข้างต้นแล้ว พระราชาก็ต้องเพียบพร้อมด้วย คุณธรรมและจริยธรรมเพื่อเป็นผู้นำที่ดี นำพาบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรือง คุณธรรมจริยธรรมที่พระราช ฟังตั้งมั่นเช่น จักกวัตติธรรม, ทศพิชราชธรรม, ดุลาการธรรม, รัฐประศาสนธรรม, ปมุขธรรม, วัตตบ ทธรรม,^{๓๔} พรหมวิหารธรรม, สังคหัตถุธรรม, ราชสังคหัตถุธรรม, อคติธรรม, พลราชธรรม, อปรีหานิยธรรม, ฆราวาสธรรม, สมชีวิธรรม, สัมปรีสิธรรม, อุบาทกกรรม, ศิล, เป็นต้น

๓.๖ ประวัติของพระเจ้าสุทโธทนะ

- ชาติกำเนิดของพระเจ้าสุทโธทนะ

พระเจ้าสุทโธทนะ เป็นราชกุมารพระองค์แรกในจำนวนพระโอรสทั้ง ๗ องค์ ซึ่งกล่าวไว้ใน พุทธประวัติว่า สกุลของพระศาสดากรองนครกบิลพัสดุ์ สืบเชื้อสายลงมาโดยลำดับ จนถึงสมัยของ พระเจ้าชยเสนะ ซึ่งพระเจ้าชยเสนะนั้นมีพระราชบุตรที่ปรากฏพระนาม ๒ พระองค์ และพระราชบุตร ทรงพระนามว่า สีหนุ พระองค์หนึ่ง และพระราชบุตรมีพระนามว่า “ยโสธรา” พระองค์หนึ่ง. ครั้น พระเจ้าชยเสนะทิวงคตแล้ว สีหนุมารได้ทรงครองราชย์สืบราชวงศ์ พระเจ้าสีหนุมิพระมเหสีทรงพระ นามว่า “กัญจนา” ซึ่งเป็นกนิษฐภคินี (น้องสาว)ของพระเจ้าอัญชนะผู้ครองแคว ทนนคร พระองค์มี พระราชบุตรและพระราชบุตรที่ประสูติจากพระมเหสีนั้น ๗ องค์ พระราชบุตร ๕ องค์คือ สุทโธทนะ, สุกโกทนะ, อมิโตทนะ, โธโตทนะ, ฆนิโตทนะ, และพระราชบุตร ๒ พระองค์ คือ ปมิตตา, อมิตตา. ส่วนพระนางยโสธรา พระราชบุตรของพระเจ้าชยเสนะนั้น ได้เป็นพระมเหสีของพระเจ้าอัญชนะ มี พระราชบุตรและพระราชบุตร ๔ พระองค์ , พระราชบุตร ๒ พระองค์ คือ สุปปพุททะ, ทัณฑปาณิ พระราชบุตร ๒ พระองค์ คือ มายา, ปชาบดี (โคตมี). สุทโธทนะกุมารได้นางมายาเป็นพระชายาเมื่อ พระเจ้าสีหนุทิวงคตแล้วได้ทรงครองราชย์สืบต่อมา.^{๓๕}

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน หน้า ๘๑

๘๑. คานธุรวุ นฤตตมาเลขย์ วาทุย จ คณิต์ กลาละ|
อรุทธศาสตร์ ธนุระเวห์ ยตุนาทุ รุกเขนุ มหิปติะ||

พระราชาก็ต้องพยายามไปศึกษาศิลปวิทยาต่อไปนี้ คือ ๑. วิชาขับร้อง ๒. วิชาฟ้อนรำ ๓. วิชาวาดรูป ๔. วิชาประโคมดนตรี ๕. วิชาคำนวณ ๖. วิชาช่างศิลป์ ๗. วิชาการปกครอง ๘. วิชาการยิงธนู

^{๓๔} จรรยา สุทธิญาณ, พระมหา. รัฐธรรม, (เชียงใหม่: จัดพิมพ์โดย สถาบันปัญญาญาณ, ๒๕๔๑), หน้า ๑๒-๑๕.

^{๓๕} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. พุทธประวัติ เล่ม ๑. พิมพ์ครั้งที่ ๕๐. (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏ ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๑๒ - ๑๓

จากเอกสารที่ยกมาทำให้ผู้ศึกษามองเห็นรูปแบบการครองราชย์อันเป็นแบบสืบทอดโดยยึดลำดับชั้น เช่นพี่ชายคนโต เป็นพระราชบิดาต่อจากพระราชบิดา ดังจะเห็นได้จาก พระเจ้าสุทโธทนะซึ่งเป็นพระราชโอรสองค์โตจึงมีสิทธิ์ในการครองราชย์ต่อจากพระบิดา และการที่จะเป็นพระราชกุมารที่สืบต่อราชวงศ์นั้น ผู้เป็นมกุฎราชกุมารจำเป็นต้องมีความสามารถคือมีศักยภาพที่เป็นที่เกรงขาม ที่น่าเคารพ น่าไว้วางใจให้เป็นพระราชดั่งในโคลกที่ ๑ ^{๓๖} ได้กล่าวถึงพระเจ้าสุทโธทนะว่าไม่มีใครเสมอเหมือน ทรงมีพระราชอำนาจ และจริยวัตรอันน่าชื่นชมยินดี เป็นที่รักของอาณาประชาราษฎร์นั้น การที่จะเป็นพระราชชาติดี เป็นที่รักของประชาราษฎร์นั้นจำเป็นต้องมีทั้งพระเดช คืออำนาจในการว่าราชการงานต่างๆ และมีพระคุณคือคุณธรรมที่สามารถชักจูงจิตใจให้คนอื่นเห็นคุณค่าของตนเองคือพระเจ้าสุทโธทนะเป็นผู้ที่กล้าหาญ มีความสามารถทางการทหาร และปรากฏว่าเป็นผู้เดียวในสากลวงศ์ที่มีธนาสารสมบัติเกินกว่าสากลยะผู้ใด ทรงมีที่ดินไร่นามากมาย ตามตำนานบอกว่าพระเจ้าสุทโธทนะ มีข้าทาสบริวารประกอบกิจการอยู่กว่า ๑,๐๐๐ คน ^{๓๗} และพระองค์ยังมีจิตใจที่เมตตา กรุณาต่อบุคคลอื่น มีความเป็นพระราชที่ใจบุญ ทำทาน มีความเคารพต่อพรหมณ์และผู้ทรงศีล ทรงปฏิบัติราชกรณียกิจตามแบบอย่างที่ บุรพกษัตริย์ได้ทรงทำเป็นแบบอย่างให้ประพฤติโดยยึดเอาความสงบสุขของบ้านเมือง อาณาจักรและประชาราษฎร์เป็นที่ตั้ง การกระทำอย่างนี้พระองค์จึงจะเป็นที่รักของประชาราษฎร์ แม้ว่าในการเป็นพระราชของพระเจ้าสุทโธทนะนั้นจะสมบูรณ์อย่างยิ่ง แต่ถึงกระนั้นพระองค์ก็ยังคงเป็นทุกข์พระทัยเพราะพระองค์ยังไม่ทรงมีพระโอรสเพื่อสืบราชบัลลังก์เลย ต่อมาเมื่อพระนางมายาทรงประสูติพระโอรสนั้น พระองค์ทรงมีความปีติยินดีอย่างยิ่งที่ทรงได้พระโอรสสืบราชสมบัติ แต่ก็ยังโหว่หวั่นใจในการประสูติอันเป็นทิพย์ของพระโอรส ^{๓๘} เพราะไม่เคยมีใครประสูติแบบนี้ และคิดที่พระองค์จะได้มีพระโอรส ได้เป็นพระราชบิดาอย่างสมบูรณ์ ซึ่งความกลัวหรือความหวั่นไหวทั้ง ๒ ประการนั้นเมื่อได้รับการพยากรณ์ถึงการประสูติของพระโอรสว่าเป็นสิ่งที่ประเสริฐกว่าคนอื่นในโลกจากคณะพรหมณ์ ทำให้พระองค์ดีใจและเบาใจ และตั้งความหวังไว้ในใจว่าจะต้องให้พระราชโอรสครองเมืองต่อจากพระองค์

- **บุคลิก ลักษณะ และอุปนิสัยของพระเจ้าสุทโธทนะ** ในมหากาพย์ทั้งสองได้มีโคลกที่กล่าวถึงบุคลิก ลักษณะของพระเจ้าสุทโธทนะไว้ เช่น

^{๓๖} สำเนียง เลื่อมใส(ผู้แปลและเรียบเรียง), มหากาพย์พุทธจริต, (กรุงเทพฯ : มหาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า

(๓)

^{๓๗} เสถียร พันธรัญย์, พุทธประวัติฉบับค้นพบใหม่.(พระนคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๔) หน้า ๕.

^{๓๘} สำเนียง เลื่อมใส(ผู้แปลและเรียบเรียง), มหากาพย์พุทธจริต, (กรุงเทพฯ : มหาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), โคลกที่ ๒๘

บุคลิกของพระองค์ จากโคลกที่ ๓^{๓๕} เราจะเห็นได้ว่าพระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ที่มีพระพลานามัยสมบูรณ์แข็งแรง มีบุคลิกห้าวหาญเด็ดเดี่ยว มีปัญญาเฉลียวฉลาด สามารถเป็นที่พึ่งแก่คนอื่น และมีความเป็นผู้นำได้เป็นอย่างดีพระองค์สามารถเป็นผู้นำที่ดีได้นั้น ดูได้จากโคลกที่ ๔^{๔๐} ซึ่งเราจะเห็นอุปนิสัยของพระองค์ที่ดีและควรนำมาเป็นแบบอย่างของผู้นำในยุคนี้ คือพระองค์เป็นผู้แข็งแรง แต่พระองค์ก็ไม่แข็งกระด้าง กลับมีความสุภาพอ่อนโยนต่อคนรอบข้าง มิได้หลงพระองค์ว่าตัวของพระองค์เป็นเจ้าของฟ้าเจ้าแผ่นดิน ไม่ทรงยินดีหลงใหลในทรัพย์สินสมบัติของคนอื่น เพราะพระองค์ไม่ทรงคดโกงผู้ใดเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ต้องการ ถึงแม้พระองค์จะมีพระราชอำนาจที่จะสั่งซึ่งเป็นชีวิตายให้เกิดขึ้นแก่คนต่างๆ แต่พระองค์ก็ทรงเป็นผู้ที่มากไปด้วยความอดทนต่อเหตุการณ์ต่างๆ ไม่ทรงทำอะไรให้คนอื่นเสียใจ และพระองค์ทรงรู้จักหน้าที่ของพระองค์เป็นอย่างดี ทรงทำหน้าที่ของพระราชชาติได้อย่างไม่บกพร่อง พระองค์ทรงมีปัญญาเฉลียวฉลาด เพราะพระองค์ทรงมีความเป็นผู้รับฟังที่ดีมากนั่นคือความเป็นพหูสูต

ความเป็นพหูสูต จากโคลกที่ ๕^{๔๑} เราจะเห็นได้ว่าพระองค์ทรงเป็นนักรับฟังที่ดีมากๆ เพราะพระองค์ทรงรับฟังเรื่องราวต่างๆทุกเรื่องที่เป็นประโยชน์ ซึ่งผู้ศึกษามองว่าการที่พระองค์ทรงรับฟังเรื่องราวต่างๆ ที่มีประโยชน์เป้าหมายเพื่อต้องการเอาสิ่งที่พระองค์ได้รับฟังนั้นไปช่วยเหลือหรือจัดปัญหาของประชาชน พระองค์จึงทรงออกมารับฟังเรื่องราวต่างๆ ถึงแม้ว่าเรื่องราวนั้นจะไม่น่าฟัง หรือที่พระองค์เคยฟังมาหลายครั้งแล้ว แต่พระองค์ก็ยินดีรับฟัง เพื่อรักษาน้ำใจของผู้เล่า ทำให้ผู้เล่าอยากเอาเรื่องที่ดี มีประโยชน์มาเล่าให้พระองค์ทรงสดับอีกมากมาย เมื่อพระองค์ได้รับฟังเรื่องราวต่างๆ มากมายก็ทำให้ปัญญาของพระองค์เพิ่มพูน สามารถแก้ปัญหาที่เข้ามาได้สำเร็จลุล่วง

^{๓๕} สำนัก เลื่อมใส(ผู้แปลและเรียบเรียง), มหากาพย์เสนาทรนันทะของอศิวโฆย, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า (๑๔).

(๓) พลิขานุสตุตวสัปนนะ สุรุตวานุ พุทธิมานปี

วิกรานุโต นยวาสุใจว ชีระ สุมุข เหวจ

พระองค์ทรงมีพระพละกำลังเข้มแข็ง ทรงถึงพร้อมด้วยความเด็ดเดี่ยว ทรงเป็นผู้คงแก่เรียน ทรงมีพระปัญญาเฉลียวฉลาด มีความเก่งกล้า มีความเป็นผู้นำ มีพระทัยมั่นคงและมีพระพักตร์ประกอบด้วยความเมตตา

๔๐ เรื่องเดียวกัน. โคลกที่ ๔ หน้า ๑๔

(๔) วปุขมำสจ น จ สุตพุโร ทกุยโณ น จ นารุชเว

เดชสุวี น จ น กุฆานตะ กรตา จ น จ วิสมิตะ

พระองค์ทรงมีพระวรกายงดงาม แต่ไม่ทรงแข็งกระด้าง ทรงมีความสุภาพอ่อนน้อม แต่ไม่ทรงคดโกง ทรงมีพระราชอำนาจ แต่ทรงมีความอดกลั้นอยู่เสมอ ทรงทำงานตามหน้าที่ แต่ก็ไม่ทรงอวดอ้าง.

๔๑ เรื่องเดียวกัน. โคลกที่ ๕ หน้า ๑๕

(๕) หิต วิปริมปุยกุโต ะ สุคราว น จุกุมุ

ทฤษกุต พหุวี ตยกุควา สสมาร กฤตมณฺวปี

พระองค์ เมื่อมีผู้กราบทูลเรื่องที่เป็นประโยชน์แม้ว่าจะไม่น่าฟัง ก็ทรงรับฟัง และไม่ทรงกริ้วโกรธเลย พระองค์จะทรงลืมเรื่องของคนอื่นทำไว้ไม่ดีแม้มีอยู่มากมายแล้วทรงจำแต่เรื่องดี ที่คนอื่นทำต่อพระองค์แม้มีอยู่เพียงเล็กน้อย

บ้านเมืองของพระองค์สงบสุขทั้งในเมืองและนอกเมือง.

ความเป็นผู้ใคร่ต่อการศึกษา จากโคลกที่ ๑๔^{๔๔} บ่งบอกถึงความรักที่พระองค์เป็นผู้ใคร่ในการศึกษาหาความรู้อยู่เสมอ ทรงต้องการสั่งเสพกับบัณฑิตผู้มีความรู้และความประพฤติดีเสมอ จากการศึกษาหาความรู้ของผู้ใคร่ต่อการศึกษาหาความรู้อยู่เสมอ ทำให้นักปราชญ์ราชบัณฑิตทั้งหลายอยากเข้ามาทำความรู้จัก หรือคบหาพระองค์ เมื่อพระองค์ได้คบหาผู้มีวิชาความรู้รู้อย่างนี้แล้ว เมื่อมีปัญหาอะไรเกิดขึ้นในบ้านเมืองของพระองค์ พระองค์ก็สามารถใช้ปัญญาแก้ไข หรือมอบหมายให้บัณฑิตผู้มีความรู้ ความประพฤติที่เหมาะสมไปกระทำแทนพระองค์ ดังที่เราจะเห็นว่าตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันบรรดาพระราชมหากษัตริย์ล้วนมีที่ปรึกษา หรือผู้ทำงานแทนพระองค์ คอยเป็นหูเป็นตาแทนพระองค์เสมอ โดยเฉพาะในถิ่นทุรกันดาร และจากการที่พระองค์ได้ศึกษาหาความรู้อยู่เสมอ เพื่อเพิ่มพูนสติปัญญาของพระองค์นั้นทำให้พระองค์รู้หลักการในการแต่งตั้งบุคคลต่างๆ ให้ดำรงตำแหน่งต่างๆ เพื่อช่วยดูแลให้ประชาชนอยู่เป็นสุขได้เป็นอย่างดี จะกล่าวได้ว่าพระองค์มีมิตรเป็นบัณฑิตผู้ดำรงธรรม เป็นเหตุให้พระองค์มีปัญหาเลือกคนเอาไว้วางใจก็คงจะไม่ผิด โดยผู้ศึกษามองจากโคลกที่ ๓๘^{๔๕} ว่า การที่พระองค์มีการศึกษาดี มีเพื่อนเป็นบัณฑิต ทำให้พระองค์ทรงพระปรีชาเฉลียวฉลาด มีความสามารถในการคัดเลือกสรรหาผู้คนที่จะมาช่วยเหลือพระองค์ดูแลบ้านเมือง โดยเลือกเอาคนดี มีศีลธรรมเป็นหลัก ผู้ศึกษามองว่า การที่พระองค์เลือกเอาคนดีมีศีลธรรมเป็นข้าราชการ คอยช่วยเหลืองานของพระองค์นั้น เพราะพระองค์เห็นว่าคนดีแม้ไม่มีความชำนาญในงานก็จะไม่สร้างความเสียหายให้เกิดขึ้น คนดีจะไม่ทำให้งานที่พระองค์มอบหมายไปเสียหายแน่ แต่ถ้าเอาคนไม่ดี ไม่มีคุณธรรมไปทำงานอาจทำการทุจริต ซ้ำเติมผู้เดือดร้อนให้มากยิ่งขึ้น หรือทำให้งานยุ่งยากยิ่งขึ้น และทำให้พระองค์เสียหาย บ้านเมืองไม่สงบสุขได้

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน. โคลกที่ ๑๔ หน้า ๑๖

(๑๔) วิทูชะ ปรยุปลาสิญญ วุยกาศิยญาตุมวคุดชา
 วุยโรจิมญจ อสิญญโกช มาสิเช จนุทรมมา อิว

พระองค์ทรงเข้าไปนั่งใกล้ (คบหา) คนที่มีความรู้ทั้งหลาย ทรงปรากฏเด่นสง่าเพราะทรงควบคุมพระองค์ได้ และทรงเป็นที่รักใคร่ชอบพอสสำหรับคนทั้งหลายที่ได้ศึกษาอบรมแล้ว เปรียบเหมือนพระจันทร์เพ็ญในเดือนอาศวิน

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน. โคลกที่ ๓๘ หน้า ๒๑

(๓๘) วุยกตมปยุรฤกฤจเจรมุ นารรมิมิฐุมคิมิฐิปต
 ปริย อิตฺเตว จาคคฺต น สํราคาทวิวุธตฺ

พระองค์ไม่ทรงแต่งตั้งคนที่ไม่ตั้งอยู่ในธรรม แม้ว่าเขาจะมีความชำนาญการในภาวะที่คับขันก็ตาม และพระองค์ไม่ทรงทำคนที่ไม่มีความสามารถให้ได้รับความเจริญ เราอาศัยความรักใคร่ชอบพอโดยคิดว่าเขาเป็นเพื่อน

๓.๗ คุณธรรมที่ปรากฏของพระเจ้าสุทโธทนะ

- ในการเป็นพระราชบิดา พระเจ้าสุทโธทนะเมื่อเป็นพระราชบิดาของพระราชกุมารทั้งสองได้ทรงดูแลพระกุมารด้วยความรักและใจใส่เสมอมิได้ขาด ดังจะเห็นได้จากที่พระองค์ทรงกระทำกิจกรรมหลายอย่างเพื่อพระกุมารเช่น ทรงเสียดสละฝูงโคให้แก่พราหมณ์ที่มาทำพิธีฉลองพระกุมาร เพื่อความสุขความเจริญของพระกุมาร ทรงส่งพระกุมารไปศึกษาหาความรู้เพื่อนำมาดูแลประชาชน ทรงแสวงหาสตรีที่ดีที่สุดมาเป็นพระชายาของพระกุมาร ทรงสร้างปราสาทราชวังที่งดงามให้พระกุมารได้อยู่อาศัยอย่างสบายพระทัยดังปรากฏในโคลกที่ ๖๐^{๔๖} นั้น ซึ่งเป็นเครื่องยืนยันว่าพระราชาสุทโธทนะทรงให้ความรักทูลถนอมดูแลพระกุมารทั้งสองเป็นอย่างดี

- ในการปกครองประชาชน พระเจ้าสุทโธทนะทรงเป็นพระราชผู้ปกครองกรุงกบิลวาสดุด้วยคุณธรรมและจริยธรรมที่ควรเอาเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตน เช่น ความอดทนอดกลั้นต่อสิ่งต่างๆ ทรงบริจาทานแก่บุคคลต่างๆ ที่ต้องการความช่วยเหลือจากพระองค์ ทรงรักษาศีลและความดีงามจนทำให้พระเกียรติเป็นที่ปรากฏแก่มหาชนเป็นอันมาก พระองค์ทรงบริจาทให้การช่วยเหลือแก่คนอื่นๆ โดยมีได้เลือกว่ามิตรหรือศัตรู ทรงมีความซื่อตรงไม่คดโกงหรือเบียดเบียนผู้อื่นเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่พระองค์ต้องการ พระองค์ทรงประกอบด้วยความอ่อนโยนต่อประชาชนของพระองค์ มิได้ยกตนว่าเป็นพระราชามีความอ่อนน้อม ให้ความเคารพต่อผู้ใหญ่ ให้เกียรติต่อผู้น้อย พระองค์ทรงมากไปด้วยความอดทนอดกลั้นต่อความโกรธ ความขัดเคืองพระทัยที่เกิดขึ้น ทรงมีพระทัยหนักแน่นด้วยคุณธรรม พระองค์ไม่ปรากฏว่าทรงเบียดเบียนผู้ใดเลย แม้แต่บ้านเมืองพระองค์ก็ไม่ทรงเบียดเบียนประชาชนเช่น การเก็บภาษี การทำการงานเลย และสิ่งที่ทำให้พระองค์ทรงเป็นผู้ยอดเยี่ยมคือความอดทน ซึ่งพระองค์ทรงเป็นผู้อดทนอดกลั้นต่อปัญหาต่างๆ ที่มีเข้ามาแล้วใช้ปัญญาแก้ไขจนสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี และพระองค์ทรงมากไปด้วยความเที่ยงธรรม เพราะพระองค์ทรงคุ้มครองป้องกันภัยที่จะเกิดขึ้นแก่ประชาชนในเมืองของพระองค์ ทรงปราบปรามผู้ที่ประพฤติดุร้ายด้วยหลักการปกครองที่ชัดเจนคือการลงโทษตามความผิด โดยมีได้เลือกชนชั้นวรรณะหรือฐานะแต่ประการใด ดังจะเห็นได้จากโคลกที่ ๔,๕,๕,๑๐ , ๑๔,๑๖,๑๗,๑๘,๒๐,๓๓,๓๘,๔๐,๔๑ ที่ได้ยกมาในข้างต้นเป็นเครื่องบ่งบอกถึงพระจริยาวัตรในการใช้ปกครองดูแลประชาชนได้เป็นอย่างดี.

^{๔๖} เรื่องเดียวกัน. โคลกที่ ๖๐ หน้า ๒๕

(๖๐.) ส เตาสวรรุชยามาส นเรนุทะ ปรยา มุทา

อรุณะ สชชนหุตสุโธ ฐรมกามา มหานิว

พระราชาสุทโธทนะทรงบำรุงเลี้ยงราชกุมารทั้งสองพระองค์ให้เจริญวัย ด้วยความรักหลงไหลอย่างยิ่ง เปรียบเหมือนกับทรัพย์ (อรุณ) จำนวนมากที่อยู่ของคนใจบุญย่อมส่งเสริมให้คุณความดี (ธรรม) และความสุขทางโลก (กาม) เพิ่มพูนมากขึ้น.

๓.๘ บทบาทในฐานะผู้ปกครอง

- ลักษณะการปกครองบ้านเมืองในกรุงกบิลวาสดู ในช่วงที่พระเจ้าสุทโธทนะทรงเป็นพระราชูปถัมภ์กรุงกบิลวาสดูนั้น ผู้ศึกษาไม่เห็นข้อความใดที่บ่งบอกว่ามีการทำสงครามเกิดขึ้นในแว่นแคว้นของพระองค์เลย จากการที่เมืองของพระองค์ไม่มีสงครามนั้นเป็นเหตุให้พระองค์สามารถดูแลปกครองอาณาประชาราษฎร์ให้อยู่เย็นเป็นสุขได้อย่างมาก และเมื่อมองดูรูปแบบการปกครองแล้ว ผู้ศึกษามองว่าการปกครองของพระองค์นั้น ยึดเอาประชาชนเป็นหัวใจ คือพระองค์ทรงทำให้ประชาชนอยู่ดีมีสุข ทรงเป็นแบบอย่างให้คนทำความดีตาม ทรงส่งเสริมให้คนดีได้แสดงความสามารถให้ปรากฏ ที่ผู้ศึกษามองว่าพระองค์ทรงยึดประชาชนเป็นสำคัญ ไม่ทรงเบียดเบียนประชาชนเลยดังโคลกที่ ๓๓^{๔๓} ที่เป็นเครื่องบ่งบอกถึงความที่พระองค์ทรงประพฤติดต่อประชาชนได้เป็นอย่างดี ในการปกครองบ้านเมือง พระองค์ถึงแม้จะเป็นพระราชชาติที่ยิ่งใหญ่ แต่พระองค์ก็ไม่ได้ทรงถืออำนาจทั้งหมด แต่ทรงให้อำนาจบางส่วนแก่บุคคลบางคน บางกลุ่ม เพื่อเป็นผู้ช่วยในการดูแลบ้านเมืองให้สงบสุข ใครทำดีพระองค์ก็ทรงประทานรางวัลให้เป็นที่ปรากฏ เพื่อเป็นแบบอย่างให้คนอื่นทำตาม ใครทำไม่ถูกต้องพระองค์ก็ทรงลงโทษ ปรามปรามมิให้กระทำอีก ผู้ศึกษามองว่า การดูแลบ้านเมืองของพระองค์นั้น ถ้ามองในปัจจุบันเหมือนกับการปกครองแบบเสรีแต่อยู่ในกรอบแห่งกฎหมายบ้านเมือง โดยมีพระราชชาติเป็นแกนหลัก

๓.๙ บทบาทในฐานะพุทธมามกะ

- การแสดงออกต่อพระพุทธเจ้า ผู้ศึกษามองว่า เมื่อพระราชกุมารสรวารลลิตะทรงเสด็จออกผนวชนั้น เมื่อพระราชาทรงทราบก็ทรงหวั่นใจ ด้วยเหตุเพราะว่า พระองค์ทรงเล็งดูพระกุมารให้ได้รับความสุขสบายอย่างยิ่ง จึงทำให้พระองค์กลัวว่าพระกุมารจะเป็นอันตรายเมื่อทรงหนีออกไปบวช แต่เมื่อพระราชกุมารไม่ทรงกลับสู่พระราชวังตามคำทูลของผู้ติดตามค้นหาพระเจ้าสุทโธทนะก็ไม่ได้ทรงหมดหวังใจ ยังทรงหวังอยู่เสมอที่จะได้เห็นพระกุมารเสด็จกลับมาดูแลพระนคร แต่เมื่อพระพุทธองค์เสด็จมายังเมืองกบิลวาสดู และพระองค์ได้ทรงทราบก็ทรงรีบเสด็จมาหาด้วยความรักและห่วงใยดังโคลกที่ ๔ และ ๕^{๔๔} ที่แสดงออกถึงความรักและความห่วงใยที่พระองค์

^{๔๓} เรื่องเดียวกัน. โคลกที่ ๓๓ หน้า ๒๐

(๓๓) ราชกุมารนุชฺสร จ พลเรณฺ ส กิจิททปตฺ

ภฏฺฏไยเรว จ โสทฺโทยคฺ ทฺวิษทฺทฺรปมททปตฺ

พระองค์ไม่ทรงรับสั่งให้ประชาชนทั้งหลายในแผ่นดินจ่ายสิ่งใดๆ เพิ่มอีก นอกจากภาษีที่ถูกต้อง และทรงรับสั่งทหารหาญทั้งหลายให้ขจัดทำลายความหึงผองของหมู่ศัตรูด้วยความพยายาม.

^{๔๔} สำนัก เลื่อมใส(ผู้แปลและเรียบเรียง), มหาภาพุทธจริต, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า (๒๕๕).

(๔) ครั้งนั้นเมื่อทรงทราบการเสด็จมาของพระองค์ พระราชาผู้ทรงเปี่ยมล้นด้วยความดี และปรารถนาจะได้พบพระพุทธองค์จึงเสด็จออกไปพร้อมด้วยข้าราชการอย่างรีบร้อนจนถึงค่านึงถึงพระจริยาวัตร

ทรงมีต่อพระพุทธเจ้า แม้ว่าพระพุทธองค์จะทรงอยู่ในเพศภาวะที่ต่างไปก็ตาม แต่ความรักความห่วงใยของพระองค์ก็มีได้ห่างหายไปเลย

- **การมีส่วนร่วมในพระศาสนา** ในการมีส่วนร่วมในพระพุทธศาสนาของพระราชาสุทโธทนะนั้น มิได้มีโดยตรง แต่จากการที่พระองค์ทรงนำพาข้าราชการไปเฝ้าพระพุทธองค์และได้รับฟังพระธรรมเทศนาเป็นจำนวนมาก เป็นผลทำให้ประชาชนหันมานับถือพระพุทธศาสนาดังโศลกที่ ๓๘ และยังมีบุคคลที่ตามพระราชาสุทโธทนะมา เมื่อได้ฟังธรรมก็เป็นผู้มีศรัทธาออกบวชอีกมากมาย ดังโศลกที่ ๓๙^{๔๘} จากมูลเหตุตรงนี้ ผู้ศึกษามองว่า ถ้าไม่มีผู้นำคือพระราชาสุทโธทนะแล้ว การมายังกรุงกบิลวาสดุของพระพุทธองค์คงไม่เกิดประโยชน์มาก หรือแม้จะเกิดประโยชน์คือการเผยแพร่งานพระศาสนาก็อาจจะใช้เวลามากกว่า แต่เพราะพระราชาสุทโธทนะเป็นผู้นำประเทศได้ทรงกระทำเป็นแบบอย่าง ทำให้บุคคลต่างๆ ได้ออกมาเฝ้าพระพุทธองค์พร้อมกับพระราชอาของเข ทำให้พระพุทธองค์แสดงธรรมโปรดจนได้บรรลุคุณธรรมชั้นต่างๆ มากมาย และจากการที่ทุกคนได้ละทิ้งคำสอนศาสนาอื่นที่ได้ปฏิบัติกันมา หันมานับถือพุทธศาสนาเป็นทางปฏิบัติทำให้บ้านเมืองเกิดความสงบสุขอย่างมากมายดังปรากฏในโศลกที่ ๔๑^{๔๙}

(๕) พระราชาทอดพระเนตรเห็นพระพุทธองค์ทรงแวดล้อมด้วยเหล่าพระสาวกแต่ที่ไกลเหมือนพระพรหมประทับอยู่ท่ามกลางเหล่าฤๅษี และด้วยความเคารพในพระสัทธรรมของพระมหามุนี พระองค์จึงเสด็จลงจากราชรถแล้วทรงดำเนินเข้าไปหาด้วยพระบาท

^{๔๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐๒ โศลกที่ ๓๘-๓๙

(๓๘) ครั้งนั้น ราชกุมารจำนวนมากผู้ได้สร้างสมบุญไว้แล้วในปางก่อนต่างน้อมรับเอาธรรมวินัย (ธรรมวินัย) ของพระพุทธเจ้า เลิกนับถือคัมภีร์พระเวท (มนุสฺร) และเลิกการละเล่นสนุกสนาน พากันละทิ้งครอบครัวที่กำลังร้องไห้คร่ำครวญออกผนวช

(๓๙) ราชกุมารทั้งหลายได้แก่ อานันทะ (อานนท) นันทะ (นนท) กฤมิละ (กฤมิล) อนิรุทธะ (อนิรุท) นันทะ (นนท) อุปนันทะ (อุปนนท) กุณฐธานะ (กุณฐธาน) และเทวทัตตะ (เทวทัต) ซึ่ง (ภายหลัง) กลายเป็นครูผู้หลงผิดของศิษย์กลุ่มหนึ่ง ครั้นได้รับการชี้แนะจากพระมหามุนีต่างก็พากันสละเรือนออกผนวช.

^{๔๙} สำเนียง เลื่อมใส(ผู้แปลและเรียบเรียง), มหาภาพยัเสานทรนันทะของอัสวโณษ, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า (๓๗). โศลกที่ ๔๐ และ ๔๑.

(๔๐) วาฤเต'ตุร โย'ปี วิษเยมุ

วิภาสทุเทศุ กศฺจน

ตุยาควินอนิยมาภิรโต

วิขหาร โส'ปี น จกาล สตุปลาตุ

ในเมืองนั้น ผู้ใดก็ตามที่เขยประพาศิโยอยู่ในโลกวิสัยทั้งหลาย ซึ่งเป็นเช่นเดียวกับเครื่องทำความวิบัติ แม้ผู้นั้นก็ได้ดำเนินชีวิตไปโดยพึงพอใจอยู่กับการเสวยสละ ระเบียบวินัยและการควบคุมตนเอง และไม่เคยคลาดเคลื่อนไปจากแนวทางอันเหมาะสมเลย

(๔๑) อปี จ สุวาโต'ปี ปโรโต'ปี น ภยมกวนฺ ไทวตะ

ตฺตร จ สฺสุขสุภิกษุคฺไฉรฺษทุญฺชะ ปฺรชชะ กุตุยฺเค มโนริว

อนึ่ง ไม่มีภัยอันตรายทั้งจากตนเอง จากผู้อื่น และจากโรคชะตาเลย ประชาชนทั้งหลายในเมืองนั้นต่างร่ำร้องเบิกบาน เพราะมีความสุขดี มีข้าวลาอาหารอุดมสมบูรณ์และมีคุณธรรมงดงาม เหมือนกับอยู่ในยุคทอง (กุตุยฺค) ของพระมุนีฉะนั้น.

บทที่ ๔

บทสรุปและเสนอแนะ

มหากาพย์พุทธจรีตและมหากาพย์เสานทรนันทะ เป็นมหากาพย์ที่ท่านมหากวีอัสวโหมยได้
รจนาค้น เมื่อเกือบสองพันกว่าปีแล้ว เพื่อกล่าวถึงพุทธประวัติฝ่ายมหายาน และพุทธจริยาอันเป็น
ปฏิบัติ นำความเลื่อมใสมาสู่ผู้อ่าน และมหากาพย์ทั้งสองก็ได้รับการเล่าขานกันว่าเป็นสุดยอดแห่งมหา
กาพย์ทางศาสนา ซึ่งคุณได้จากการที่มหากาพย์ได้ถูกแปลไปสู่ภาษาต่างๆ มากมายแม้ว่าต้นฉบับเดิมจะมี
ไม่ครบก็ตาม แต่ผู้รู้ทั้งหลายก็ยังสามารแปลมหากาพย์ออกไปสู่ภาษาอื่นหลายภาษามีทั้งสันสกฤต จีน
ทิเบต อังกฤษ ฮินดี ฝรั่งเศส และภาษาไทย จากการที่ผู้ศึกษาได้ศึกษาหนังสือมหากาพย์พุทธจรีตและ
มหากาพย์เสานทรนันทะนั้น ทำให้เกิดความรู้สึกและเกิดความรู้ที่ผู้ศึกษามองว่าเป็นความรู้ที่ผู้ศึกษา
ไม่เคยได้ทราบมาก่อนเลย เช่นด้านประวัติของผู้แต่ง รูปแบบการแต่งซึ่งผู้ศึกษาได้ศึกษาแต่เพียงด้าน
ของพุทธศาสนาเถรวาท เมื่อได้มาศึกษามหากาพย์ทั้งสอง ทำให้มองเห็นว่าพุทธศาสนาไม่ได้ยึดติดใน
รูปแบบทั้งหมด ดังจะเห็นได้จากภาษา และรูปแบบการแต่งของมหากาพย์ทั้งสอง และจากการแยก
ประเด็นศึกษาเฉพาะบทบาทของพระเจ้าศุทโธทนะมหาราช ผู้เป็นพุทธบิดา ก็ทำให้ทราบถึงพระจริยา
วัตรและบทบาทต่างๆที่พระองค์ทรงกระทำต่อปวงประชา อันเป็นแบบให้พระราชกรณียกิจหรือผู้นำประเทศใน
ลำดับหลังๆ สามารถนำเอาพระจริยาวัตรของพระองค์มาประยุกต์ใช้ดูแลปกครองประเทศได้เป็นอย่างดี
โดยเฉพาะหลักจริยาวัตร (นิสัย) และการเลือกใช้นุคคล และจากการศึกษามหากาพย์ทั้งสองเล่ม มีสิ่ง
หนึ่งที่มองข้ามไปเสียมิได้คือ หลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ที่ทรงแสดงออกมาทั้งก่อนออกผนวช
และหลังจากที่พระพุทธองค์ตรัสรู้แล้ว ซึ่งหลักธรรมเหล่านี้ แม้มีอยู่ในพระไตรปิฎกหรือในหนังสือ
ต่างๆ แต่ก็ยังไม่น่าแปลกใจเท่ากับการนำเอาหลักธรรมมาแต่งเป็นบทโคลกที่สัมพันธ์กันอย่างกลมกลืน
ให้ความรู้สึกถึงความสูงล้ำของคำสั่งสอน

ประเด็นที่น่าศึกษา เนื่องจากมหากาพย์พุทธจรีตและมหากาพย์เสานทรนันทะเป็นมหา
กาพย์ที่มีนักศึกษามาศึกษายังไม่มาก ทำให้ยังมีประเด็นที่ควรค่าแก่การศึกษาค้นคว้าอีกมากมาย ใน
ที่นี้ผู้ศึกษาขอยกประเด็นที่น่าศึกษา เช่น ศึกษาในเรื่องของการประพันธ์มหากาพย์, การวิเคราะห์
ชื่อและสถานที่ต่างๆ, การตรัสสอนธรรมในแง่ของจิตวิทยา (จิตวิทยาการสอน), การศึกษาชื่อบุคคล
(โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับบุคคลที่ถูกยกขึ้นมาอ้างอิงว่าเป็นใคร มาจากไหน มีประวัติอย่างไร
ทำไมจึงถูกยกเป็นตัวอย่างเป็นมหากาพย์นี้), ส่วนในทางด้านภาษาก็มีมากมาย เช่นการวิเคราะห์
สำนวนที่ปรากฏในมหากาพย์ทั้งสอง, การศึกษาด้านไวยากรณ์, การสมาสคำ, การใช้ฉันท,
อลังการ, รสที่ปรากฏในมหากาพย์ทั้งสองเป็นต้น ด้านการศึกษาเปรียบเทียบ สามารถยกเอามหา
กาพย์ทั้งสองเทียบกับคัมภีร์ทางพุทธศาสนาเถรวาทได้มากมาย เช่น ศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบกับ
หนังสือพระปฐมสมโพธิกถา, หรือกับประทีปแห่งทวีปเอเชียเป็นต้น

บรรณานุกรม

เอกสารภาษาไทย

กรุณา – เรื่องอุไร กุศลาสัย. มหากาพย์พุทธจริตของมหากวีอศิวโมษ. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๔.

จรรยา สุทธิญาโณ, พระมหา. รัฐธรรม, เชียงใหม่: จัดพิมพ์โดย สถาบันปัญญานันทะ, ๒๕๔๑.

จำลอง สารพดณีก. ประวัติวรรณคดีสันสกฤต. กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๐.

จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา. พุทธจริตของอศิวโมษ. กรุงเทพฯ : ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๖.

ราชบัณฑิตยสถาน. ราชনীติ – ธรรมনীติ. กรุงเทพฯ: บ.สหธรรมิก ,๒๕๓๗.

ราชวรมูณี, พระ. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. พุทธประวัติ เล่ม ๑. พิมพ์ครั้งที่ ๕๐. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

สำเนียง เลื่อมใส(ผู้ปริวรรต แปลและเรียบเรียง). มหากาพย์เสานทรนันทะ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

สำเนียง เลื่อมใส(ผู้แปลและเรียบเรียง), มหากาพย์พุทธจริต, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗).

เสถียร พันธรัชนี. พุทธประวัติฉบับค้นพบใหม่. พระนคร : สำนักพิมพ์ไอดีเอ็นเอสโตร์, ๒๕๕๔.

เบ็คก์ แอล. อดัมส์. ประวัติพระพุทธเจ้า (THE LIFE OF THE BUDDHA). แปลโดย อาษา ขอจิตต์เมตต์. พระนคร : สำนักพิมพ์แพร่พิทยา, ๒๕๐๐.

เอกสารภาษาต่างประเทศ

Caudhhari, Suryanarayana. Saundaranandam Mahakavayam Hindibhasanuvadopetam. 1986 ; rpt. Delhi : Motilal Banarsidass, 1994

_____. Aśvaghosa–krta – buddhacarita. Delhi : Motilal Banarsidass, 1995

Johnston, E.H. The Saundarananda of Aśvaghosa 1928, rpt. Delhi : Motilal Banarsidass, 1975

_____. Aśvaghosa’s Buddhacarita or Acts of the Buddha. 1936 rpt. Delhi : Motilal Banarsidass, 1975

Schotsman, Irma. Aśvaghosa’s Buddhacarita : The Life of the Buddha. Varanasi : Central Institute of Higher Tibetan Studies, 1995